

Vergaderjaar 2014–2015

27 925

Bestrijding internationaal terrorisme

Nr. 523

VERSLAG VAN EEN ALGEMEEN OVERLEG

Vastgesteld 14 november 2014

De vaste commissie voor Buitenlandse Zaken, de vaste commissie voor Defensie, de algemene commissie voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking en de vaste commissie voor Veiligheid en Justitie hebben op 2 oktober 2014 overleg gevoerd met Minister Timmermans van Buitenlandse Zaken, Minister Hennis-Plasschaert van Defensie, Minister Ploumen voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking en Minister Opstelten van Veiligheid en Justitie over:

- **de artikel 100-brief van de Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 24 september 2014 over deelneming aan de internationale strijd tegen ISIS (Kamerstuk 27 925, nr. 506);**
- **de brief van de Minister van Buitenlandse zaken d.d. 1 oktober 2014 met antwoorden op commissievragen inzake artikel 100-brief over deelneming aan internationale strijd tegen ISIS (Kamerstuk 27 925, nr. 508);**
- **de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 25 september 2014 over de aanbieding van het advies van de extern volkenrechtelijk adviseur over luchtaanvallen op IS(IS)-doelen in Irak en Syrië (Kamerstuk 27 925, nr. 507);**
- **de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 1 oktober 2014 inzake de reactie op het verzoek van de commissie om de spreektekst over volkenrechtelijke aspecten van de luchtaanvallen op ISIS-doelen in Irak en Syrië naar aanleiding van de technische briefing over de artikel 100-brief d.d. 29 september en een reactie op het verzoek van de commissie inzake uitspraken van de Syrische Minister van Buitenlandse Zaken (Kamerstuk 27 925, nr. 518).**

Van dit overleg brengen de commissies bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken,
Eijsink

De voorzitter van de vaste commissie voor Defensie,
Ten Broeke

De voorzitter van de algemene commissie voor Buitenlandse Handel en
Ontwikkelingssamenwerking,
De Roon

De voorzitter van de vaste commissie voor Veiligheid en Justitie,
Jadnanansing

De griffier van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken,
Van Toor

Voorzitter: Eijnsink
Griffier: Van Toor

Aanwezig zijn twaalf leden der Kamer, te weten: Van Bommel, Ten Broeke, Eijnsink, Van Klaveren, Knops, Van Ojik, De Roon, Servaes, Sjoerdsma, Van der Staaij, Thieme en Voordewind,

en Minister Timmermans van Buitenlandse Zaken, Minister Hennis-Plasschaert van Defensie, Minister Ploumen voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking en Minister Opstelten van Veiligheid en Justitie, die vergezeld zijn van enkele ambtenaren van hun ministeries.

Aanvang 11.04 uur.

De **voorzitter**: Ik open dit algemeen overleg. Ik heet de Minister van Buitenlandse Zaken, de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking en de Minister van Veiligheid en Justitie van harte welkom. Ook van harte welkom aan hun medewerkers en de medewerkers op de departementen, die allemaal aan het werk zijn. Welkom aan de mensen op de publieke tribune en de luisteraars thuis. Welkom ook aan de Kamerleden.

Wij bespreken vandaag in een tijdsbestek van vijf uur de artikel 100-brief over deelneming aan de internationale strijd tegen ISIS. Afgelopen maandag heeft een technische briefing plaatsgevonden, waarvoor ik namens de leden de bewindslieden en hun medewerkers bedank. Er zijn door de Kamerleden 227 vragen gesteld aan de bewindspersonen en hun medewerkers. Ook dank voor de beantwoording daarvan. Uiteraard wordt het allemaal meegenomen bij dit AO.

We zijn met elf woordvoerders; er is grote belangstelling van de kant van de Kamer. Er geldt in eerste termijn een spreektijd van zes minuten per woordvoerder. Dit is een belangrijk debat en we zullen kijken welke coulance we kunnen bieden, binnen de gegeven tijd. Ik hoop op medewerking van uw kant, gezien de informatie die er allemaal al ligt. Dat zou erg plezierig zijn. De leden hebben ook ieder twee interrupties. Na de inbreng van de Kamer in eerste termijn wordt er een halfuur geschorst. Dat halve uur is tevens de lunchpauze. Ik heb signalen van diverse bewindslieden vernomen over andere activiteiten die ook vanmiddag plaatsvinden en waar ook mensen op de bewindslieden wachten. We hadden dit AO namelijk aanvankelijk gepland tot 15.00 uur en pas later is het uitgebreid tot 16.00 uur. We hebben dus ruim de tijd. Ik probeer u allen alle gelegenheid te geven om in dit belangrijke debat recht te doen aan eenieder hierbij betrokken.

Ik geef graag het woord aan de heer Ten Broeke, die spreekt namens de VVD-fractie.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Voorzitter. ISIS moordt en verkracht in Irak en in Syrië. ISIS wil een kalifaat van de haat vestigen in het Midden-Oosten, maar ook in Noord-Afrika en zelfs in Europa; we kennen de kaartjes. Een kalifaat waar iedereen die vrij wil zijn, niet welkom is, waar iedereen die anders wil zijn, wordt beloond met de dood of met middeleeuwse lijfstraffen. ISIS wil aanslagen plegen in Europa en de Verenigde Staten, en ISIS wil zo veel mogelijk westerlingen dood hebben. Daarmee is ISIS alles wat wij niet zijn. Daarmee is ISIS een legitieme vijand in een strijd om menselijkheid en menselijke waarden. Nederland is een vrij land. Wij kunnen denken en zeggen wat wij willen, geloven en niet-geloven wat wij willen. Onze kinderen gaan in vrijheid naar school en mogen in vrijheid kiezen van wie zij houden en hoe zij hun leven inrichten. Dat wil ik graag zo houden.

De dreiging van ISIS moeten we serieus nemen. Deze dreiging beperkt zich niet tot de bevolking van Irak of Syrië, tot yezidi's of Koerden, of tot

het onthoofden van westerse journalisten; de dreiging kan zich zomaar uitbreiden naar onze straten. We hebben de afgelopen maanden kunnen zien dat de bedreigingen aan onze buitengrenzen leiden tot onrust in onze binnensteden. We zagen ISIS-vlaggen in de Schilderswijk, hakenkruizen in Amsterdam, een inwoner van Almere die poseerde met afgehakte hoofden, een jonge Nederlander die via Facebook opriep om een «stevige daad» tegen de Nederlandse overheid te stellen, hele gezinnen die uit Utrecht of Hilversum vertrokken naar Syrië en deze week, op een kwartiertje fietsen van hier, een 21-jarige jihadist die van zijn bed werd gelicht door de politie. Op een kwartiertje fietsen ...

De dreiging van ISIS voor Nederland is niet bedacht. Die dreiging is reëel. Daarom is een stevig antwoord noodzakelijk. Ieder perspectief op een plek waar vrijuit kan worden vermoord en verkracht en waar aanslagen kunnen worden voorbereid, moet worden weggenomen. We kunnen niet toestaan dat er een vrijhaven voor terroristen ontstaat in het Midden-Oosten. Deze strijd zoeken wij niet; deze strijd zoekt ons en trekt niet aan onze deur voorbij. Een woordvoerder van ISIS riep vorige week op tot het vermoorden van zo veel mogelijk westerlingen in onze straten. Daarmee zet hij een prijs op het hoofd van ons allemaal. Wij kunnen deze strijd niet ontlopen. De ambities van deze beweging zijn niet regionaal, maar mondiaal. ISIS moet dus bestreden worden. Wachten is geen optie. Het zal een echte strijd worden, daar moeten we eerlijk over zijn. Dit is niet alleen ontwikkelingssamenwerking, dit is geen opbouwmissie. Het is heel goed dat de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking hier is, maar we gaan daar geen rechtsstaat opbouwen en we gaan geen gender issues oplossen. Dit is een missie zoals een militaire missie is bedoeld: om een bedreiging, ISIS, terug te dringen, in dit geval met behulp van bombardementen en door het opleiden van Koerdische en Iraakse troepen die het werk op de grond moeten doen, die daadwerkelijk de boots on the ground moeten vormen.

Ik ben daarom tevreden over de brief van het kabinet. Het is een realistische brief. Nederland levert een flinke bijdrage aan de internationale coalitie tegen ISIS, een bijdrage die risico's met zich meebrengt, zowel voor militairen als wellicht voor onszelf. Misschien neemt de dreiging eerst toe voordat zij af zal nemen. De prijs voor vrijheid is nu eenmaal waakzaamheid. Dit wil niet zeggen dat wij altijd over onze schouder moeten kijken, maar wij kunnen ons ook niet langer permitteren om onze schouders op te halen. Kan de Minister van Veiligheid en Justitie aangeven of Nederland voldoende is voorbereid op de dreiging die voortvloeit uit de deelname aan deze strijd?

De VVD-fractie is tevreden over de voorgenomen bijdrage. Middels de aangenomen motie-Ten Broeke c.s. (27 925, stuk nr. 501) van twee weken geleden heeft mijn fractie immers al aangegeven voorstander te zijn van een substantiële bijdrage aan de bestrijding van ISIS. Mijn fractie constateert dat deze missie in Irak geen caveat kent, geen uitzonderingen of operationele beperkingen. Dat is de les die we vrijwel na elke uitzending weer trekken. Mag ik ervan uitgaan dat dit dan ook zo blijft? Ik heb nog een paar vragen. Om de missie te bekostigen, spreekt het kabinet reserves aan die bedoeld zijn voor de periode 2017–2019. We gaan er niet omheen draaien: dat is een ordinaire kasschuif. De urgentie is duidelijk, maar het is geen duurzame financiering. Er is het Budget Internationale Veiligheid (BIV), het fonds dat dit kabinet – terecht, denk ik nu – heeft opgericht om dit type crisis het hoofd te kunnen bieden. Dat was vooruitziend, maar het is niet voldoende om aan dit aantal crises en deze urgentie in de wereld het hoofd te kunnen bieden. Wie had verwacht dat de stabiliteit en de veiligheid in de wereld zo fragiel zouden zijn, mag nu zijn hand opsteken. De VVD begrijpt dat er nu een beroep moet worden gedaan op toekomstige reserves. Het is van belang dat het kabinet de financiering van missies duurzaam mogelijk maakt. Deze strijd gaat langer

duren dan deze missie. Ik hoor dan ook graag hoe het kabinet denkt daarvoor een structurelere oplossing te kunnen bewerkstelligen. In dat licht zijn we ook benieuwd naar de nazorg aan militairen en de financiering daarvan. Hoe is de nazorg aan militairen die deelnemen aan deze missie eigenlijk geregeld? In hoeverre worden de kosten van zorg en nazorg gedekt uit het BIV en de Homogene Groep Internationale Samenwerking (HGIS)?

De heer **Knops** (CDA): Ik ben het volledig eens met de heer Ten Broeke dat als je dit soort missies doet, je ze ook deugdelijk moet financieren. Betekent dit dat de heer Ten Broeke zegt: eerst deugdelijke financiering en dan de missie, ook als het gaat om de verliezen? Het kabinet is daar namelijk in antwoord op de vragen niet duidelijk over.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Het is goed dat de heer Knops dit met mij eens is. Dan moet hij het ook met mij eens zijn dat de financiering voor deze missie gewoon gereld is. Het is niet voor het eerst op deze manier gedaan. Ik kan een lange rij voorbeelden noemen waarbij dat ook zo is geweest. Mijn fractie vindt er geen doekjes om: dit is geen duurzame financiering in geval er meer noodzakelijk is. In de brief staat heel duidelijk dat dit een eerste fase is.

Ik denk dat de heer Knops het ook met mij eens zal moeten zijn dat ook eventuele oorlogsverliezen uit het BIV betaald moeten worden. Dat principe hebben we al bij de missie naar Mali in marmer gegraveerd als het aan mijn fractie ligt. Dit is bij de briefing bevestigd. Daar heb ik dus geen vragen over. Ik ben blij dat dit CDA-fractielid hierin meegaat. Nu de fractievoorzitter nog, zou ik bijna zeggen.

De heer **Knops** (CDA): De heer Ten Broeke had het over «deugdelijke» financiering. Die kwalificatie kan ik niet plakken op de financiering van deze missie. Is de heer Ten Broeke daar kritisch over? Zegt hij dat dit eens maar nooit weer is, en dat we het de volgende keer aan de voorkant gaan regelen? Er wordt nu namelijk beslag gelegd op een aantal volgende jaren. De consequentie daarvan is dat er eigenlijk geen geld meer is om de komende jaren überhaupt nog iets te doen.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Ik heb niet gezegd «een deugdelijke financiering», ik heb gezegd «er is gefinancierd zoals er wel vaker is gebeurd». Het zou «deugdelijk» zijn als we dit al hadden voorzien. Maar zelfs een CDA'er zal niet zo ver durven te gaan, te zeggen dat hij dit had voorzien. Wij komen er echter uit. Anders dan bepaalde coalities in het verleden met daarin het CDA, is deze coalitie in staat om dit soort verschillen en dit soort problemen het hoofd te bieden. We doen er niet moeilijk over; we komen eruit. Of het nou gaat om de vervanging van een toestel of om een nieuwe missie: wij komen er gewoon uit. Het zou goed zijn als de CDA-fractie daar vandaag in meegaat. Het wordt een moeizame figuur wanneer we deze urgente bedreiging nu niet het hoofd durven te bieden omdat we op dit moment denken dat het in de toekomst misschien een tandje moeilijker wordt.

Voorzitter. Ik heb nog een aantal vragen. De volkenrechtelijke discussie is inmiddels uitgebreid gevoerd in de Kamer. Dat mijn fractie in principe openstaat voor uitbreiding van het werkterrein naar Syrië is dan ook genoegzaam bekend. Echter, over de wenselijkheid van een volkenrechtelijk mandaat is niemand het oneens. Voor een volkenrechtelijk mandaat is doorgaans expliciete toestemming van het land nodig evenals een resolutie van de Veiligheidsraad, of moet er sprake zijn van zelfverdediging, collectief of niet. Op dat laatste vlak, collectieve zelfverdediging, zien we een interessante interpretatie van de VS. Ik hoor graag de Minister van Buitenlandse Zaken daarover. Voor de VVD is een resolutie van de Veiligheidsraad of specifiek het afwachten van een Russische handte-

kening geen absolute noodzaak. Wij vinden dat niet elke projectie van militaire macht altijd aan recht kan of hoeft te worden onderworpen, zonder daarmee het recht juist te schaden. ISIS moet waar nodig bestreden worden.

Er worden zes vliegtuigen operationeel ingezet. Dat lijkt mij meer dan genoeg voor de aantallen doelen die we in Irak hebben. Het is een ruim aantal. Kan de Minister aangeven wat de operationele gevolgen zijn als de gehele coalitie het Nederlandse voorbeeld zou volgen, dus als iedereen enkel in Irak zou bombarderen of optreden? Is de Minister het met mij eens dat het risico van een waterbedeffect, waar hij eerder op wees, juist dan enorm zou zijn?

In de beantwoording van de feitelijke vragen staat niet vermeld waar onze F-16's gestationeerd zijn. Ik mag aannemen dat dat Jordanië betreft. Ik begrijp dat de exacte basis niet genoemd kan worden, vanwege veiligheidsrisico's en exposure, maar zo veel kan er toch wel gemeld worden? Dan kom ik op de politieke situatie in Irak. Hoe staat het met de vorming van een Iraakse eenheidsregering? Is de regering het met de VVD eens dat de vorming van een eenheidsregering van groot belang is? Klopt het dat het status of forces agreement (SOFA) en daarmee de juridische status van de Nederlandse militairen nog moet worden geregeld? Kan de regering garanderen dat er wel tijdelijke ontheffingen zijn geregeld? We hebben immers in het verleden gemerkt dat juridische duidelijkheid van eminent belang is. Kan de regering bevestigen dat er door Nederland op dit moment geen boots on the ground worden gestuurd en er dus ook geen sprake is van Nederlandse forward air controllers die doelen gaan aanwijzen? De directeur-generaal Politieke Zaken gaf aan dat we weinig tot geen individuele leverage, politieke invloed, hebben op Bagdad. Maar we kunnen niet hebben dat de Koerdische peshmerga's en Iraakse troepen gaan trainen en dat er vervolgens tussen Bagdad en Erbil geen overeenstemming is. Als Bagdad de Koerden financieel afknijpt en ten aanzien van de sjiiitische militie een oogje toeknipt, gaat het allemaal niet werken. Welke zekerheid hebben we dat de coalitie die invloed op Bagdad wel kan uitoefenen?

De strijd tegen ISIS gaat over meer dan alleen Irak. Ik heb eerder aangegeven dat mijn fractie niet wil dat deze coalitie in feite als een sjiiitische luchtmacht gaat fungeren. Dat zou na de strijd tegen de taliban en de verstoting van Saddam Hoessein immers de derde keer zijn. Hoe kunnen we voorkomen dat onze bijdrage verzandt in een sektarisch moeras in de regio, waarbij we als sjiiitische handlangers worden ingezet? We moeten niet vergeten dat de pogingen om met Iran tot overeenstemming te komen over het nucleaire programma en in het bijzonder over de potentiële militarisering van dat programma tot nu toe zijn mislukt. Het mag niet zo zijn dat we ISIS proberen te verslaan om er een Iraans nucleair wapen voor terug te krijgen.

We kunnen er niet omheen; dit is geen risicoloze missie. We opereren in vijandelijk gebied, tegen een asymmetrische, barbaarse vijand die inmiddels heeft bewezen, zich snel te kunnen aanpassen aan veranderde omstandigheden. Onder andere op het gebied van Combat, search and rescue (CSAR) probeert het kabinet de risico's in de samenwerking met de bondgenoten zo veel mogelijk te verkleinen. De Kamer moet zeker weten dat de risico's van beide missieonderdelen zo veel mogelijk worden geminimaliseerd en dat we ook de kleinste kans kunnen benutten om bijvoorbeeld een vlieger in nood te redden. Kan de Minister van Veiligheid en Justitie nog eens in kaart brengen welke inspanningen Nederland verricht om de risico's te minimaliseren? Kan de Minister van Defensie aangeven wat er wordt gedaan om de operationaliteit van CSAR en medische faciliteiten te maximaliseren?

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): De heer Ten Broeke spreekt nu wat rustigere teksten uit dan hij de afgelopen dagen deed. Eerder zei hij dat

Nederland zich niet in een dwangbuis zou moeten laten zetten wat betreft het volkenrechtelijk mandaat. Daaruit zou je kunnen concluderen dat de VVD voor bombarderen van ISIS is, ook in Syrië. Klopt dat? Ik hoor de heer Ten Broeke die woorden nu namelijk niet allemaal herhalen.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Ik herhaal precies de positie die de VVD al heeft sinds het Kamerdebat over de conclusies van de commissie-Davids. Daar gaan we ook niet moeilijk over doen. De conclusies van de commissie-Davids werden destijds breed, door de gehele Kamer, omarmd. Er was in ieder geval één partij van mening dat de aantekening die door een van de leden van de commissie-Davids werd gemaakt, de heer Van Walsum, een begrijpelijk aantekening was. Dat was mijn partij. Ik geloof overigens dat de SGP ook deze mening was toegedaan. Die aantekening kwam er feitelijk op neer dat wij ons kunnen voorstellen dat er meerdere situaties denkbaar zijn voor een volkenrechtelijk mandaat dat nu, strikt genomen, als je de meest precieze uitleg geeft, alleen kan voortvloeien uit toestemming van een gastland en/of een resolutie van de VN-Veiligheidsraad. We hebben feitelijk met de Responsibility to Protect (R2P) en de ontwikkeling daarvan in Libië al een voorbeeld daarvan gezien. Ook in Afrika zijn er verschillende missies waarbij strikt genomen geen volkenrechtelijk mandaat is geweest. Uitzonderingen op het volkenrechtelijk mandaat kunnen politiek vitale belangen betreffen evenals internationale overwegingen, overwegingen van humanitaire aard, een genocide, dreigende etnische zuivering, massamoord of de inzet van chemische, nucleaire of biologische wapens. Dit is ook de reden dat ik vorig jaar, anders dan de rest van de Kamer, niet zat te spartelen toen werd aangetoond dat er chemische wapens waren gebruikt. Je moet dan het hele VN-spoor aflopen, maar het kan zijn dat de Veiligheidsraad in plaats van een hoeder te zijn van de conventies en resoluties, deze blokkeert. Dan zeggen wij dat we ten langen leste, als ultimum remedium, niet ons lot en dat van onze militairen, dan wel het lot van mensen die bedreigd worden door etnische zuivering, massamoord of zelfs genocide, in handen willen leggen van een Russisch of Chinees veto.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Ik probeer de positie van de VVD helder te krijgen. De VVD zegt: je moet je niet de handen op de rug laten binden; er zijn mogelijkheden om in te grijpen, ook als er geen nieuwe resolutie is van de VN-Veiligheidsraad en ook als het gastland het niet vraagt. Vindt de VVD op dit moment dan dat die situatie zich nu al voordoet? Vindt de VVD dat de humanitaire gronden, waarvoor het regeerakkoord de optie open laat, zich op dit moment al voordoen, ook gezien de voorwaarden die we gelezen hebben in de bijlage van de brief van gisteren?

De heer **Ten Broeke** (VVD): Ik denk dat er geen verschil van mening over bestaat dat de humanitaire situatie in Syrië zich zou kunnen kwalificeren als een humanitaire noodsituatie. Die is er echter al drie jaar. De heer Servaes zegt dit regelmatig, en terecht. De vraag nu is of met het specifieke optreden van ISIS in Syrië zich een situatie voordoet waarin expliciet deze tegenstander er een militaire opportuniteit is en waarin misschien ook de mogelijkheid bestaat om daarin effectief te zijn, zodat gebruik kan worden gemaakt van een van de uitzonderingsbepalingen. Ik ga de VS niet veroordelen omdat zij dat niet doen. Ik heb zojuist om een beoordeling gevraagd. De VS treden nu op op basis van collectieve zelfverdediging, artikel 51 van het VN Handvest en de resoluties uit 2001 en 2002. Er zijn er die zeggen dat dat geitenpaadjes zijn. Het komt erop neer dat ik mij ten langen leste niet wil laten binden. Ik ben namelijk van mening dat je de projectie van militaire macht altijd aan recht kunt onderwerpen waarna je nog recht kunt doen. Dat is ook een beetje de

houding die we in Nederland vaak hebben. Daarom hebben wij die uitzonderingspositie ingenomen destijds bij de discussie over de uitkomsten van de commissie Davids. Ik realiseer mij dat de VVD en de SGP op dat punt in een minderheidspositie zaten. Een partij als het CDA omarmde Davids lock, stock and barrel, en gaat vandaag uitleggen waarom dat niet meer zo is.

De **voorzitter**: Dank u wel, mijnheer Ten Broeke.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Dat was de positie van de VVD. De positie van de VVD is niet veranderd. Die van de PvdA volgens mij ook niet. De enige positie die is veranderd is die van het CDA, maar dat heet oppositie.

De heer **Van Ojik** (GroenLinks): De heer Ten Broeke begint net een beetje op stoom te komen. Ik verontschuldig mij voor het feit dat ik ook nog een vraag aan hem heb. Die gaat vooral over het totale betoog van de heer Ten Broeke. Hij begon met heel erg ferme taal, in de trant van: dit is een militaire missie; het is goed dat de Minister voor OS er ook bij is, maar we moeten het beestje bij zijn naam noemen; het is geen ontwikkelingssamenwerking, het is geen wederopbouwmissie, maar een militaire missie. Is hij echter ook niet van mening dat de inzet van militaire middelen alleen effectief kan zijn als je een heel brede aanpak nastreeft en een heel brede benadering kiest? Ik dacht dat daar consensus over was. Met andere woorden: schept de heer Ten Broeke geen verkeerd beeld van deze missie en van de Nederlandse inzet door zo uitdrukkelijk te zeggen dat het echt een militaire missie is en niet dit en dat? Is het niet juist goed als de militaire inzet geïntegreerd is in en gekoppeld is aan de inzet op velerlei andere terreinen?

De heer **Ten Broeke** (VVD): Ik zou bijna zeggen dat GroenLinks mij de woorden uit de mond haalt, maar ik had die woorden al uitgesproken. Sterker nog, we hebben ze twee weken geleden vastgelegd in een motie die mede is ondersteund door GroenLinks. Natuurlijk is er altijd een brede aanpak. Ik wil er echter voor waken dat de Kamer opnieuw de fout maakt die breed is gemaakt toen we begonnen aan de missie naar Uruzgan. Toen is er halfslachtig gedaan over de aard en het karakter van de missie. In Afghanistan is er zwaar gebombardeerd en heftig gevochten. Dat wegzetten als een «opbouwmissie» heeft niets goeds gedaan voor de steun onder de bevolking en voor de legitimiteit van onze acties daar, noch voor eerlijkheid over de vraag waar we onze militairen voor denken te moeten inzetten. Dat is een conclusie die we bij de evaluaties hier breed hebben getrokken, bij nagenoeg alle missies, ook Uruzgan II. Ik wil hier vandaag getuigen dat we dat niet nog een keer doen. Ik weet dat mijn partij destijds al zei dat het niet alleen opbouwen was, maar dat het ook knokken zou worden. De heer Van Ojik zal met mij eens zijn dat er een kleine component is die met de brede aanpak te maken heeft, maar dat het heel hard knokken wordt om zo te proberen om ISIS terug te dringen. Veel meer kun je ook niet verwachten van militairen. Daar komt geen opbouw uit.

De heer **Van Ojik** (GroenLinks): Hier zit een element van knokken in. Als dat zo is, moet je dat eerlijk zeggen. Dat ben ik met helemaal eens met de heer Ten Broeke. Ik vraag hem dan echter ook om met mij te erkennen dat het erom gaat dat je integraal, diplomatiek, humanitair – met ontwikkelingssamenwerking – politiek en militair aanwezig bent. Daar zijn we het toch over eens? Die andere elementen staan ook in de artikel 100-brief. Ik zal straks zeggen dat ze er te weinig in staan. De heer Ten Broeke vindt misschien dat het zo prima is. Daarover kunnen we van mening verschillen.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Ik heb volgens mij ook in andere debatten al uitgebreid gewezen op de diplomatieke inspanningen die moeten worden verricht om dit geen sjitische luchtmacht te laten worden, voor de derde keer in tien jaar, en op de politieke leverage en de invloed die wij kunnen uitoefenen op Bagdad. Individueel hebben wij die invloed nauwelijks, maar die moet er wel zijn om te voorkomen dat je het sektarisme daar nog verder aanblaast. Ook heb ik al uitgebreid gewezen op het Iraanse nucleaire programma. Dat zijn allemaal zaken waar diplomaten in toenemende mate voor nodig zijn. Wij doen dit natuurlijk ook vanwege onze waarden, bijvoorbeeld de gelijkberechting tussen man en vrouw. Maar om het nou te doen voorkomen alsof we met F-16's het gender-vraagstuk in Irak een heel erg eind vooruit helpen ... Ik vrees dat dat wat te ambitieus is, maar ik wil het de heer Van Ojik wel helpen hopen.

De heer **Servaes** (PvdA): Voorzitter. Laat ik beginnen met een kort woord van dank voor de briefing van afgelopen maandag en de zeer adequate beantwoording van de 227 feitelijke vragen, plus nog een juridische toelichting op de volkenrechtelijke aspecten. Het zijn drukke tijden in het overleg en in de operationele voorbereiding, dus respect en dank dat het weer allemaal geleverd is.

In onze intenties en motivatie om ISIS een halt toe te roepen, verschillen wij vandaag in deze Kamer niet van elkaar. Er is schok en walging over minderheden die worden opgejaagd, vrouwen die worden verkracht, kinderen die worden geïndocctrineerd en journalisten en andere onschuldige burgers die op middeleeuwse wijze worden afgeslacht. Die schok en walging delen wij hier allemaal. ISIS is een ramp voor Irak, een vloek voor de regio, als ideologie een terreurbeweging waar, onbegrijpelijk maar waar, ook in Europa een bepaalde aantrekkingskracht van uitgaat, en een bedreiging voor onze waarden en onze open samenleving. De vraag die vandaag voorligt, is dus niet of we ISIS moeten bestrijden maar hoe we ISIS kunnen bestrijden.

De PvdA-fractie is van mening dat Nederland volop moet meedoen met de strijd tegen ISIS, op basis van drie elementen: een helder mandaat, een duidelijk einddoel en de inzet van de juiste middelen. Ik ga op basis van deze drie kerncriteria eerst in op het voornemen van het kabinet om een bijdrage te leveren in Irak. Vervolgens sta ik stil bij het besluit om op dit moment niet in Syrië te interveniëren. Tenslotte maak ik nog een paar opmerkingen over de financiering van deze missie.

De activiteiten van ISIS hebben op dit moment hun zwaartepunt in Irak. Over een volkenrechtelijk mandaat daar bestaat geen twijfel, zoals ook wordt bevestigd door het kabinet en door de externe volkenrechtelijk adviseur. Net zo essentieel is dat onze inzet onderdeel is van een gedegen plan, met een duidelijk einddoel, waarin politieke, militaire, financiële, en humanitaire inzet wordt gecombineerd. Politiek is het succes afhankelijk van het doorvoeren van hervormingen door de Irakezen zelf. Zonder het wegnemen van de onderliggende factoren, het breed gevoelde ongenoegen bij vooral de soennitische bevolking, kunnen resultaten nooit duurzaam zijn. Vice versa is de PvdA echter ook van mening dat het onverstandig is om louter in te zetten op politieke hervormingen zonder ISIS ook met militaire middelen te bestrijden, zoals sommige partijen hier voorstellen. Het is uiterst naïef en daardoor gevaarlijk om te veronderstellen dat ISIS door middel van dialoog tot het afzweren van het barbaarse extremisme kan worden verleid. Ik wil de Minister van Buitenlandse Zaken vragen hoe hij de voortgang van de politieke hervormingen richting een inclusieve regering in Bagdad ziet. In het bijzonder vraag ik zijn oordeel over het feit dat de sleutelposten, Binnenlandse Zaken en Defensie, in dat nieuwe kabinet nog niet zijn ingevuld. Militair kunnen de luchtaanvallen van de internationale coalitie alleen succesvol zijn als zij samen met de inzet van Iraakse en Koerdische grondtroepen gebeuren. De eerste resultaten daarvan hebben we de

afgelopen dagen gelukkig kunnen zien bij de Mosul-dam, in de omgeving van Kirkuk en in het stadje Rabia aan de Syrische grens. Die successen bieden perspectief. Aan de andere kant zijn veel operationele details op dit moment nog ongewis. Het campaign plan is nog niet gereed. Dat is begrijpelijk, maar maakt het voor ons wel lastiger om een goed gefundeerd oordeel over veel van de operationele aspecten te geven; over de precieze locaties en de samenwerking met partners, over de impact op de inzetbaarheid van Nederlandse militairen en middelen elders. Dat zijn essentiële kwesties, waar we vandaag helaas niet het laatste woord over kunnen wisselen.

Wel wil ik vandaag heel graag de scherpe afspraak tussen Kamer en kabinet maken dat zodra er relevante informatie, het campaign plan in het bijzonder, beschikbaar komt, deze informatie onmiddellijk met de Kamer wordt gedeeld en besproken. Ik krijg graag een toezegging op dit punt. Meer specifiek wil ik het kabinet vragen naar het voortzettingsvermogen van de inzet van onze F-16's. Is voortzetting eventueel ook mogelijk na de initiële periode van zes tot twaalf maanden? Hoeveel F-16's hebben we op dit moment überhaupt operationeel inzetbaar? Het zou goed zijn om daar een overzicht van te hebben. Hoe verhoudt de inzet van zes F-16's in Irak nu zich tot de stelling uit de Defensienotie over de toekomst van de krijgsmacht dat voor korte missies acht en voor lange missies vier toestellen inzetbaar zijn? We zitten daar nu net tussenin.

Wat betreft de technische, economische en financiële ondersteuning die ISIS in staat heeft gesteld om op deze schaal te opereren, heb ik bij ons vorige debat al aangedrongen op een stevig sanctiepakket, om zo individuen en bedrijven die zakendoen met ISIS in kaart te brengen en aan te pakken. De motie daarover kreeg brede steun. Gisteren publiceerde het tijdschrift Foreign Policy een nieuw onderzoeksrapport, The Case Against Qatar, waarin uitgebreid uiteen wordt gezet hoe vanuit Doha via zogenaamde middle men maar onder de discretie van de regering daar, tientallen miljoenen ingezameld en overgemaakt worden naar extremistische groepen in Syrië en Irak. Herkent het kabinet het in dat artikel geschetste beeld? Welke initiatieven hebben Nederland en de EU de afgelopen weken ondernomen om het aanpakken van de steunpilaren van ISIS echt tanden te geven?

Op humanitair vlak is de situatie al desastreus. De kans is aanwezig dat de stroom vluchtelingen op korte termijn alleen maar zal toenemen. Wij steunen dan ook de keuze van het kabinet om extra geld vrij te maken uit het nieuwe Dutch relief fund voor opvang in de regio. De internationale gemeenschap blijft echter achter de feiten aanlopen. Het is schrijnend en eigenlijk ook beschamend dat het Wereldvoedselprogramma van de VN deze week bekend moest maken dat de voedselrantsoenen in oktober met 40% omlaag zullen gaan wegens een tekort aan fondsen. Hoe is dit mogelijk? Komen andere landen wel genoeg over de brug? Komen zij hun toezeggingen na? De Partij van de Arbeid zou graag zien dat het kabinet zich maximaal inspant om binnen de EU en in VN-verband andere landen aan te spreken op hun verantwoordelijkheid.

De berichten uit Syrië blijven ons schokken. Met name de strijd rond de stad Kobani en de enorme vluchtelingenstroom richting Turkije baren ons grote zorgen, net zoals de berichten uit een burgeroorlog die al tot zo veel doden, gewonden en ontheemden heeft geleid, ons al drieënhalf jaar enorme zorgen baren. Hoewel ik het volste begrip kan opbrengen voor de motivatie van hen die pleiten voor acties in Syrië, vind ik dat we de plicht hebben om een eigen, weloverwogen afweging te maken, op basis van dezelfde criteria als in het geval van Irak: is er een helder mandaat, hebben we een duidelijk einddoel en beschikken wij over de juiste middelen? Het is misschien een pijnlijke maar wel een eerlijke conclusie dat voor alle drie die criteria het antwoord op dit moment «nee, dat is niet het geval» luidt. De PvdA steunt dan ook de keuze van het kabinet om nu geen bijdrage te leveren aan militair ingrijpen in Syrië. We waarderen de

zeer heldere stellingname van de Minister-President bij de VN vorige week, toen hij terecht stelde dat Nederland strikte opvattingen heeft over de noodzaak van een volkenrechtelijk mandaat bij een militaire bijdrage. Wel heeft het ons verbaasd dat tijdens die VN-week en in het bijzonder tijdens de speciale sessie van de Veiligheidsraad onder leiding van president Obama in het geheel niet gesproken is over de mandaatkwestie. Het was de spreekwoordelijke olifant in de kamer. Wat ons betreft had die olifant wel benoemd moeten worden. Ook volkenrechtelijk adviseur Nollkaemper stelde eerder deze week dat het Nederland zou passen ook actief bij te dragen aan het zoeken naar een juridische basis voor actie in Syrië. Graag krijg ik een reactie op die uitspraak.

De **voorzitter**: Mijnheer Servaes, er is een interruptie van de heer Van der Staaij. Daarna hebt u nog maar zeer beperkt de tijd.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Mijn vraag is allereerst waarom de PvdA-fractie met zo veel stelligheid zegt dat er geen rechtsgrondslag is, terwijl ik tot nu toe toch Engeland heel stellig heb horen zeggen dat die er wel is en de adviezen die we hebben gekregen luiden dat niet met zekerheid gezegd kan worden dat die niet bestaat en dat er twijfel bestaat. Vanwaar die stelligheid?

De heer **Servaes** (PvdA): Met het risico dat we in een semantische discussie terechtkomen: de vraag die ik mijzelf stelde, is of er een helder mandaat is. Op die vraag luidt het antwoord nee. Ik zie echter wel dat er discussie is over verschillende aanvliegroutes: de collectieve zelfverdediging die de VS noemen, de uitspraken van de Syrische Minister, en zelfs de ontwikkelingen aan de Turkse grens die je erbij zou kunnen betrekken. De discussie is dus in beweging, maar op dit moment is er geen helder mandaat. Dat is de conclusie die de volkenrechtelijk adviseur trekt, dat is de conclusie die het kabinet trekt en dat is trouwens ook de conclusie die in vrijwel alle Europese landen op dit moment wordt getrokken.

De heer **Van der Staaij** (SGP): In Engeland is in ieder geval duidelijk ook een andere verklaring gegeven door de regering, namelijk dat zij dat mandaat voor Syrië wél ziet. Daar kom ik echter nog op terug in mijn eigen termijn. Mijn vraag aan de PvdA-fractie is dan wel hoe die ertegen aankijkt dat het voor de effectiviteit van de aanpak van ISIS in Irak onvermijdelijk is om ook in Syrië acties te ondernemen.

De heer **Servaes** (PvdA): Ik geef de heer Van der Staaij meteen mee dat dit dilemma ons allemaal bezighoudt. Het moge duidelijk zijn dat ISIS zich niet aan grenzen houdt. Dat geldt overigens niet alleen voor Syrië; ISIS is ook al actief geweest in grensgebieden in andere landen in de regio. Als je het zo bekijkt, zou je bijna kunnen zeggen, volgens de redenering van de heer Van der Staaij, dat een mandaat voor zo'n beetje de gehele regio bij voorbaat al geregeld is. Zo werkt het echter niet. We moeten het heel netjes doen. Ik onderken het dilemma, maar ik houd vast aan de drieslag, waaronder het element van een helder mandaat. Laat ik echter vooropstellen dat de andere twee elementen van de drieslag net zo belangrijk zijn. Dus zelfs in een situatie waarin er een helder mandaat is, moet je nog steeds een beeld hebben van waar je uiteindelijk uit wilt komen in dat vreselijk ingewikkelde land, waar het al drieënhalve jaar een bende is en in een situatie waarin je geen grondtroepen tot je beschikking hebt, zoals dat wel het geval is in Irak. Het mandaat is dus een belangrijke kwestie, maar er zijn nog twee andere belangrijke kwesties.

De heer **Knops** (CDA): In zeker zin doet de imperfectie van het volkenrecht hier van zich spreken. De heer Ten Broeke wees er al op in zijn termijn. De Veiligheidsraad is feitelijk geneutraliseerd en we weten niet voor hoelang.

Dan blijft de collectieve zelfverdediging over, plus de Responsibility to Protect. Voorziet de heer Servaes wel de mogelijkheid dat de PvdA op basis van dat artikel voldoende volkenrechtelijk mandaat ziet om in Syrië te acteren, bijvoorbeeld als Kobani zou komen te vallen, als daar humanitaire catastrofes plaatsvinden die erger zijn dan wat er nu al gebeurt? Er gebeurt daar namelijk al van alles.

De heer **Servaes** (PvdA): Ik zei al in antwoord op de vraag van collega Van der Staaij dat wij niet blind zijn voor het dilemma en dat wij heel goed in de gaten houden welke ontwikkelingen er plaatsvinden. Het is natuurlijk vreselijk moeilijk om van tevoren te zeggen wat nou precies het trigger point is waarop je zegt: nu dreigt er een genocide, nu dreigt er een slachting die groter is dan de slachting die we al drieënhalf jaar zien plaatsvinden. Dat kan de heer Knops eigenlijk niet van mij vragen. Het is buitengewoon pijnlijk en ik denk dat wij allemaal de afgelopen periode in vluchtelingenkampen aan de grenzen van Syrië zijn geweest en de mensen daar hebben gezien en gesproken. Wellicht hebben wij daar ook allemaal letterlijk slapeloze nachten aan overgehouden. Ik ben er niet blind voor, maar ik geef mijn oordeel op dit moment.

De heer **Knops** (CDA): Ik dank de heer Servaes voor dit antwoord. Ik proef het dilemma bij de PvdA. Het is ook niet zwart-wit, dat is volstrekt helder. Er zijn ook volkenrechtelijke adviseurs die zeggen dat R2P wél een basis biedt om in te grijpen. Dat is ook al eerder gebeurd. De vraag is toch relevant, omdat wij deel uitmaken van een grote missie met andere landen, die wel degelijk ook ingrijpt in en aangrijpt op Syrië. Daarmee dragen we medeverantwoordelijkheid. De PvdA kiest, in ieder geval op dit moment, voor de lijn van de juridische zekerheden, waardoor de onzekerheden op de grond niet worden opgelost.

De heer **Servaes** (PvdA): Nogmaals, mijn zorg en mijn afweging, en de afweging van mijn fractie, worden niet louter ingegeven door juridische redenen. Ik heb geprobeerd te schetsen dat ik ook kijk waar we willen uitkomen. Als je nu gaat bombarderen, geef je dan niet andere extremistische groeperingen, die misschien net zo erg zijn als ISIS – het is nauwelijks voor te stellen, maar ze zijn er – de ruimte om die plek op te vullen? Geef je het regime van Assad niet de ruimte om zijn machtsbasis, die toch al steviger lijkt te zijn geworden, te verstevigen? Help je zo dat regime niet nog verder in het zadel? Is het überhaupt mogelijk om ISIS effectief te bestrijden als je niet ook grondtroepen tot je beschikking hebt? Op al deze punten moeten we als het ware van dag tot dag bekijken welke ontwikkelingen er zijn. Op dit moment durf ik geen definitieve antwoorden te geven op deze vragen. Ik zie nog heel veel bezwaren en moeilijkheden, of die nu juridisch, politiek of praktisch-operationeel van aard zijn. Ik ben zeer benieuwd hoe het CDA dat ziet.

De **voorzitter**: Dank u wel, mijnheer Servaes. U hebt nog tijd voor vijf zinnen.

De heer **Servaes** (PvdA): Dan sluit ik af met de financiering van de missie. Die zou, om het voorzichtig te stellen, aan kracht kunnen winnen. Door aanspraak te maken op toekomstige HGIS-fondsen is een van de belangrijkste en meest complexe Nederlandse militaire operaties van deze tijd feitelijk een missie op de pof. In een veranderende wereld, waarin Europa omgeven wordt door een ring van instabiliteit, wordt de toekomstige ruimte voor onze internationale inzet – laat ik duidelijk maken dat dit militaire inzet is, maar ook diplomatieke inzet en ontwikkelingssamenwerking – nog verder beperkt, terwijl we weten dat de kans levensgroot aanwezig is dat de komende jaren op al deze terreinen, de 3D's, wellicht extra inspanningen te verwachten zijn. Met die situatie hebben we te

maken. De inzet in Irak en Syrië vraagt om een lange adem. Andere brandhaarden blijven zich aandienen. Graag krijg ik een reactie hierop, zowel op de missie als op de bredere problematiek. Meer specifiek krijg ik graag de toezegging van het kabinet dat het bereid is om zich te buigen over een structurele oplossing voor deze problematiek.

De heer **Van Bommel** (SP): Voorzitter. Op 10 september debatteerden wij in de Tweede Kamer al over de situatie in Irak en Syrië. Ik heb toen, net als andere fracties, mijn afkeer uitgesproken over het terroristische geweld in Irak en Syrië, begaan door organisaties zoals ISIS. Helaas zijn er meer van dergelijke organisaties en lijken er meer te komen. Ik doe dat nu weer. Nederland had op 10 september al toegezegd de Amerikanen te willen steunen bij de aanpak van ISIS in Irak. President Obama maakte later die dag – wij voerden het debat eerder, misschien wel te vroeg – zijn strategie bekend. Die strategie bestaat uit vier stappen: luchtaanvallen, training van grondtroepen, steun van buitenaf afsnijden en humanitaire hulp bieden. In zijn speech maakte Obama duidelijk dat de inzet in Irak en Syrië een voortzetting is van de strijd tegen het terrorisme na 11 september 2001. Hij ziet het ook als een voortzetting van wat hij de succesvolle strijd tegen het terrorisme in Jemen en Somalië noemt. Bezieet het Nederlandse kabinet de Nederlandse deelname ook in dat licht, dus als een onderdeel van de wereldwijde strijd tegen het terrorisme? De agenda van de VS is uitdrukkelijk een wereldwijde agenda. De successen in Jemen en Somalië zie ik niet zo, maar de Amerikaanse president heeft in zijn speech heel duidelijk aangegeven dat Amerika zal optreden waar dan ook ter wereld waar Amerikaanse belangen worden bedreigd.

De Minister van Defensie heeft aangegeven dat Nederland gaat deelnemen aan militaire acties. Heeft Nederland dan ook inspraak in de militaire strategie? Of is Nederland slechts een uitvoerder van de Amerikaanse plannen? Dat zou gezien de beperkte bijdrage die Nederland levert, misschien te verwachten zijn. Ik vind het van belang om dit te weten, omdat de strategie van de Amerikanen heel duidelijk een veel verder reikende strategie is. We praten vandaag over Irak en Syrië, maar de Amerikanen gaan daarin nog verder.

De uitvoering van de agenda van de VS is reeds begonnen, in Irak maar ook in Syrië. Daar waar genocide dreigt, kan mijn fractie de militaire inzet steunen. Dat hebben wij ook uitgesproken toen het ging om het bieden van een uitweg aan yezidi's bij het Sinjar-gebergte en om Turkmenen bij Amirli. De vraag moet worden gesteld of er bij het Syrische Kobani naar het oordeel van de regering ook sprake is van genocide. Ik heb hier bij de briefing al om gevraagd en heb toen beloofd om er vandaag op terug te komen. Is daar sprake van een dreigende genocide? Eerder is die kwalificatie gebezigd, ook in VN-kringen. Het is van belang om te weten wat het oordeel van de Nederlandse regering is over de situatie bij Kobani. Het is onmogelijk om daar vanuit de Tweede Kamer goed zicht op te hebben. Voor de Nederlandse regering zal het vanuit het ministerie ook niet goed mogelijk zijn, maar de Nederlandse regering heeft natuurlijk wel rechtstreeks contact met bondgenoten die daar wel goed zicht op hebben. Iedereen erkent dat militaire inzet alleen het probleem van ISIS niet kan oplossen. Er zijn politieke en sociaaleconomische hervormingen in Irak noodzakelijk. Daarover is ook gesproken in New York. De vraag is wat er concreet op het politieke vlak is afgesproken – er zijn verwachtingen geuit aan het adres van de nieuwe regering van Irak – en wat er aan concrete plannen ligt. Wat gaat er veranderen om ervoor te zorgen dat de regering van Irak een beleid kan voeren waardoor soennieten zich niet stelselmatig uitgesloten voelen, zoals de afgelopen jaren onder leiding van de regering van Al-Maliki wel gebeurd is? De vraag moet worden gesteld of de nieuwe regering onder leiding van premier Haider Al-Abadi niet gewoon oude wijn in nieuwe zakken is, een herschikking van overwegend dezelfde Ministers als onder Al-Maliki. Al-Maliki is zelfs vicepresident geworden en

heeft daarmee immuniteit verkregen. Wat moet er worden verwacht van die nieuwe regering? Is de stelselmatige uitsluiting van soennieten niet een belangrijke oorzaak van de opkomst van ISIS? Wat kan er worden gedaan om die voedingsbodem weg te nemen? Hoe zit het met de steun van de Koerdische regering in Erbil aan de Amerikaanse agenda en, belangrijker, aan het adres van de regering in Bagdad? Die steun is voorwaardelijk en dat is begrijpelijk: Bagdad moet nog steeds achterstallige salarissen betalen, Bagdad moet meewerken aan een oplossing voor het betwiste gebied. Onderdeel daarvan is Kirkuk, het zogenoemde artikel 140-gebied. Wat is de verwachting van de Minister van Buitenlandse Zaken specifiek op dit terrein? Ik vraag dit ook omdat de termijnen die door Erbil zijn gesteld voor deze zaken van korte duur zijn. Het zou gaan om drie maanden, zes maanden en langer voor de wat verder liggende afspraken. Graag een reactie op dit punt.

Luchtaanvallen kunnen mogelijke genocide afwenden. Er worden echter ook negatieve effecten gemeld. Ik noem er een paar. Volgens het Syrisch Observatorium voor de Mensenrechten zijn er sinds het begin van de Amerikaanse luchtaanvallen 6.000 extra strijders geworven door ISIS, waarvan 1.300 uit het buitenland. Het Internationale Rode Kruis heeft gewaarschuwd dat luchtaanvallen de humanitaire crisis in Irak en Syrië hebben verergerd. Luchtaanvallen in Syrië zouden ook kunnen leiden – daar zijn berichten over – tot samenwerking tussen verschillende oppositiegroepen in Syrië zelf: ISIS in de richting van de regering in Damascus, Al-Nusra en Khorasan. Wat zijn daarover de berichten en wat is de opvatting van de regering over dat risico? Ten slotte worden er ook burgerslachtoffers gemeld in Syrië, maar ongetwijfeld ook in Irak. Wat kan de regering daarover melden? Erkent de regering dat die luchtaanvallen dus ook contraproductief kunnen werken? Terwijl ernaar wordt gestreefd om de voedingsbodem weg te nemen, zou het effect juist kunnen zijn dat die voedingsbodem wordt versterkt.

Ik kom te spreken over de duur van de operatie. President Obama heeft gezegd dat dit een operatie van jaren is. De Nederlandse deelname wordt begrensd op twaalf maanden. Minister Asscher heeft in de persconferentie letterlijk gezegd «maximaal» twaalf maanden. Hoe reëel is die voorstelling van zaken? Nederland stond immers te trappelen om te mogen meedoen. Het verzoek tot verlenging zal dan ook zeker komen. In de schriftelijke antwoorden wordt hier eigenlijk al op geanticipeerd. Daarin staat: de Nederlandse bijdrage komt ten einde als de opmars van ISIS duurzaam is gestopt. Dat is dus wat anders dan twaalf maanden en de beperking die daaraan vastzit aan Nederlandse zijde vanwege de omvang van de capaciteit van de krijgsmacht.

Syrië is een apart probleem. Nederland stelt terecht dat er geen volkenrechtelijk mandaat is, in de zin van een VN-resolutie of toestemming van de regering van Syrië. Dat is vandaag nog eens bevestigd in de krant door oud-commissievoorzitter Davids. De Verenigde Staten zetten in op de gematigde oppositie in Syrië, maar de vraag is wie dat zijn. Wat is nog de status van de Free Syrian Army en wat is de status van de Syrian National Coalition? De huidige luchtaanvallen op stellingen in Syrië maken van Assad helaas de lachende derde. Wat betekent de Amerikaanse strategie voor Syrië en voor de relatie met het regime van Assad?

Ik heb twee afsluitende punten met betrekking tot Turkije. De betrokkenheid van Turkije middels steun aan ISIS wordt volledig tegengesproken. Toch blijven die berichten komen, evenals berichten over de aanschaf van olie door Turkse ondernemers. Turkije verdient wel lof voor de rol die het speelt in de humanitaire opvang. Ik vraag de Minister voor Ontwikkelingssamenwerking of Nederland op dit punt meer kan doen. Ook voor Syrië geldt dat de humanitaire problemen enorm zijn. De vorige spreker wees al op het bericht van het Wereldvoedselprogramma van de VN dat daar 40% minder voedsel geleverd zou kunnen worden dan er nodig is.

Turkije heeft ook nog het voorstel gedaan om te komen tot een bufferzone. Is dat een werkend voorstel? Hoe wordt daar internationaal over gedacht?

Mijn vragen aan de Minister voor Veiligheid en Justitie laat ik misschien maar even wachten tot na de interruptie. Of wilt u dat ik die voor de interruptie stel, voorzitter?

De **voorzitter**: Maak uw inbreng af. Heel snel.

De heer **Van Bommel** (SP): Dan stel ik die nu, anders kan deze vraag mogelijk ondersneeuwen en ze is niet onbelangrijk, denk ik, juist omdat er door de vicepremier gewaarschuwd is voor een groter risico voor de veiligheid in Nederland. Worden er extra maatregelen genomen om radicalisering als gevolg van de Nederlandse deelname aan dit conflict te signaleren en liefst te voorkomen? Is er een goede uitwisseling van de gegevens van terugkeerders in de Europese landen? In België betrof het een Franse terugkeerder en niet een Belg. Is er zicht op alle terugkeerders? Is het bovendien niet verwarrend dat militairen wordt gevraagd om niet langer in uniform te reizen, terwijl burgers wordt verteld dat er geen concrete dreigingen zijn?

Ten slotte heb ik nog een vraag aan de Minister van Buitenlandse Zaken. Nederlanders in het buitenland kunnen via de website van Buitenlandse zaken exact lezen in welke landen en soms zelfs in welke regio's er een risico is. Toch mag van ambassades en consulaten een extra inspanning worden verwacht in de richting van Nederlanders in het buitenland op het gebied van informatie, maar ook op het gebied van concrete hulp aan Nederlanders die in de problemen komen. Is daar ruimte voor, gezien de bezuinigingen op het postennetwerk?

De heer **Servaes** (PvdA): Collega Van Bommel stelt allemaal uitstekende en legitieme vragen maar gaat voorbij aan de kern: de positionering van zijn partij. Na de eerste acties deze zomer spreekt hij nu geen steun meer uit voor wat nu voorligt. Dat is niet verrassend, want dat deed hij al twee minuten in het betoog drie weken geleden. Nog voor überhaupt duidelijk was wat er ging gebeuren en wat Nederland ging doen, had de SP in de bekende reflex al nee gezegd. Ik wil daar inhoudelijk op ingaan. Hij zei drie weken geleden dat de bescherming van burgers in Irak in eerste instantie een plicht is van de regering in Bagdad samen met de regionale regering in Erbil. Precies die regeringen roepen nu de hulp in van de internationale gemeenschap. Zij zeggen: wij kunnen het niet alleen; met alleen grondtroepen, met onze beperkte middelen en wapens redden wij het niet. De SP erkent dat die regering die verantwoordelijkheid heeft, maar waarom zegt de SP dan tegen haar: sorry, wij zijn niet thuis?

De heer **Van Bommel** (SP): Dit is een volledig juiste weergave van mijn bijdrage van enkele weken geleden. Inderdaad, de primaire verantwoordelijkheid voor de veiligheid van burgers in Irak en Koerdistan ligt bij de regering in Bagdad en de regering in Erbil. En inderdaad, zij vragen onze hulp. Zij doen dat vanuit hun eigenbelang, maar ook vanuit hun eigen politieke agenda. De politieke agenda van de regering in Bagdad is een overwegend sjiitische agenda. Die stelt nog steeds de sjiitische belangen voorop. Het grote politieke probleem, dat de Nederlandse regering ook signaleert, namelijk het uitsluiten van soennieten, wordt daarmee niet opgelost. Daar maakt de Nederlandse regering terecht een opmerking over. Zij spreekt verwachtingen uit aan het adres van die regering. De regering in Bagdad moet op dit punt eerst maar eens leveren.

De heer **Servaes** (PvdA): Ik heb in mijn eigen inbreng aandacht gevraagd voor de noodzaak van politieke hervormingen. Daarin hebben wij belangrijke stappen gezien. De nieuwe regering is helemaal geen kopie

van de vorige. De verschillende vicepremiers vertegenwoordigen nu de belangrijkste bevolkingsgroepen. Daar zitten ook Koerden bij en ook een soenniet. Dus de beweging is ingezet. Waarom kan de SP niet ten minste zeggen: als die hervorming plaats blijft vinden, zolang er voldoende voortgang wordt geboekt, wil ik deze mensen wel degelijk helpen? Deze mensen vechten tegen een beweging van mensen, zo zei de Minister van Buitenlandse Zaken in ons vorige debat terecht, die geen boy Scouts zijn met wie je rond het kampvuur kunt zitten, een glas chocomel kunt drinken en tot een goed gesprek en fijne samenzang kunt komen. Dit zijn keiharde terroristen. De mensen in Bagdad en Erbil – met name uit dat laatste gebied heeft de SP veel mensen in haar aanhang – vragen om hulp. Waarom geeft de SP die niet?

De heer **Van Bommel** (SP): Over deze worsteling hoorde ik de heer Servaes gisteren behartigenswaardige woorden zeggen op de radio. De worsteling hoe om te gaan met dit vraagstuk, met deze terreur, en te komen tot een goede oplossing hebben wij allen. Die heb ik. Die leeft bij de Partij van de Arbeid-fractie. Die leeft bij alle fracties. De vraag die iedereen moet beantwoorden, ook ik, is: heb je de verwachting dat de inzet van meer en meer geweld dit conflict gaat oplossen, zeker wanneer dat geweld is van westerse zijde? Ik heb er niet voor niets op gewezen dat de eerste verantwoordelijkheid ligt bij de regering in Bagdad en de regering in Erbil. De regering in Bagdad neemt die verantwoordelijkheid volstrekt onvoldoende. Westerse landen, Amerika voorop maar Nederland in het kielzog daarvan, hoeven misschien helemaal niet de verantwoordelijkheid te nemen om steun te leveren. Daar ligt het grote politieke probleem.

De heer **Sjoerdsma** (D66): De heer Van Bommel signaleert zeer terecht dat, als je ISIS duurzaam wilt bestrijden, er ook een politieke oplossing moet zijn tegen de marginalisatie van onder anderen de soennieten. Maar wat zegt de heer Van Bommel, gelet op het feit dat Erbil zich bevindt op een uur rijden van Bagdad en de verschrikkelijke misdaden die daar worden gepleegd, tegen de inwoners die zeggen dat ISIS alleen maar kan worden bestreden als er ook, ook, militaire inzet wordt gepleegd?

De heer **Van Bommel** (SP): In mijn inleiding en antwoorden zojuist heb ik aangegeven dat ik helemaal niet tegen een militaire bestrijding van ISIS ben. Ik stel alleen dat de eerste verantwoordelijkheid daarvoor ligt bij de regering in Bagdad en de regering in Erbil. Wij hebben maandag in de briefing een redelijk accurate beoordeling van de kracht van de Iraakse en Koerdische strijdkrachten gekregen. Wij hebben daarbij ook een beeld gekregen van wat er aan de andere kant zit. Ik was redelijk onder de indruk van wat ik hoorde in de briefing over de slagkracht van de Iraakse strijdkrachten. Die wordt alleen niet goed aangewend. Dat heeft alles te maken met corruptie en problemen met de politieke aansturing van de krijgsmacht van Irak.

De heer **Sjoerdsma** (D66): De heer Van Bommel kiest wel een heel dun lijntje om zijn verdediging op te baseren: het is een eerste verantwoordelijkheid van de Iraki's en de Koerden. Daar zijn wij het allemaal over eens. Er moet een politieke oplossing komen. Daar zijn wij het ook allemaal over eens. Zowel de Iraki's als de Koerden geven aan niet in staat te zijn ISIS een halt toe te roepen, ondanks het materiaal dat hun ter beschikking staat. Dat zien wij ook daadwerkelijk op de grond gebeuren. De heer Van Bommel zegt dan dat het toch een verantwoordelijkheid blijft van de Koerden en de Iraki's, ondanks hun expliciete uitnodiging om hen militair bij te staan. Hoe verklaart hij dat?

De heer **Van Bommel** (SP): Wij moeten het recente handelen van delen van de Iraakse krijgsmacht die wel over wapens beschikten maar niet bereid waren om die in te zetten en die hun wapens hebben achtergelaten en hun uniformen hebben uitgetrokken, betrekken bij de beoordeling van de slagkracht van en de problemen in de Iraakse krijgsmacht. Daar gaat de heer Sjoerdsma aan voorbij. Het is echter een illustratie van de politieke verdeeldheid die er wel degelijk is in Irak, tot op het hoogste niveau, tot in de regering. Daar zit het werkelijke probleem.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Het is ook mij een lief ding waard als de SP aan het eind van de dag over haar eigen schaduw heen kan springen en uit die reflex kan komen van direct nee zeggen. Zoals de heer Sjoerdsma helder heeft aangetoond, zegt de heer Van Bommel: het is hun eigen verantwoordelijkheid, maar als ze vragen om steun, dan geven wij toch niet thuis. Eigenlijk zegt hij ook: toen de Amerikanen daar nog de baas waren, was het wel oké met het Iraakse leger, want toen was er wel inclusiviteit en werd het sektarisme niet angeblazen. Op 3 september zei hij voor de camera's van Novum: niet alleen steunen wij de Amerikaanse bombardementen, wij staan ook open voor een bredere NAVO-aanpak. Wat is er sindsdien veranderd? ISIS is namelijk niet veranderd. Voor diezelfde camera's gaf de heer Van Bommel ook ruimte voor wapenleveranties. Wat is er sindsdien veranderd?

De heer **Van Bommel** (SP): De heer Ten Broeke vergist zich. Ik heb mij nooit uitgesproken voor een camera van Novum voor een bredere NAVO-aanpak. Dat beeld moet hij dan toch nog maar eens terughalen. Zijn buurman heeft mij wel juist geciteerd: op 3 september heb ik inderdaad gezegd dat ik wel kon instemmen met wapenleveranties. Dat is echt iets heel anders. Dat was inderdaad nog voordat de Amerikanen hun agenda bekendmaakten. Die is pas op 10 september bekendgemaakt. Toen bleek dat wapenleveranties als onderdeel van de Amerikaanse strategie ook bedoeld zijn om Koerden en de Iraakse krijgsmacht in te zetten als grondtroepen voor de Amerikaanse operatie in Irak. Dat is het probleem, dat zich pas op 10 september openbaarde.

De heer **Ten Broeke** (VVD): De heer Van Bommel heeft wel degelijk gezegd dat verdere betrokkenheid in NAVO-verband te overwegen viel. Hij liet die ruimte open. Hij veroordeelde het niet. Over de wapenleveranties hebben wij het ook al een paar keer gehad. Die waren wel degelijk onderdeel van de SP-afweging. Eigenlijk zegt de SP nu het volgende. IS of ISIS is niet veranderd maar aangezien die yezidi's op een berg zitten, kunnen wij niets meer doen. Als Irak vraagt om steun omdat het zelf geen luchtmacht heeft, dan blijft het toch zijn eigen verantwoordelijkheid. En wapenleveranties zouden kunnen, maar niet als onderdeel van een Amerikaanse strategie. Het zijn uitvluchten om die verantwoordelijkheid niet te nemen, niet de keuze te hoeven maken die past bij de opening van het betoog van de SP, namelijk dat zij de analyse wel steunt dat ISIS moet worden aangepakt.

De heer **Van Bommel** (SP): Ik herhaal wat ik zojuist zei. Voor een bredere NAVO-aanpak in Irak heb ik nooit steun uitgesproken. En ik neem ver afstand van het ridiculiseren van de steun die wij hebben uitgesproken voor het ontzetten van yezidi's of voor het bestrijden van dreigende genocide.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Ik hoor de heer Van Bommel graag nog wat uitgebreider, want in een debat als dit kunnen wij ons het best opscherpen door de sterkste argumenten van de tegenstander van de missie te horen. Maar eigenlijk zijn de argumenten die hij tot nu toe noemt vrij pragmatisch. De SP juicht de militaire bestrijding van ISIS

immers eigenlijk ook toe, alleen zegt zij dat het primair de verantwoordelijkheid is van Irak zelf. Als de heer Van Bommel ook vindt dat ISIS militair bestreden moet worden en dat het goed recht is om hulp van andere landen te verwachten, onder welke voorwaarden zou de SP dan positief kunnen zijn over het meehelpen bij deze missie? Daarbij kan het bijvoorbeeld gaan om een stevige bescherming van alle minderheden in Irak, zoals ik de heer Van Bommel hoor zeggen. Daar ben ik het mee eens. Wellicht moeten ook andere landen meedoen. Dat gebeurt ook. Wat zijn die voorwaarden?

De heer **Van Bommel** (SP): Bij iedere missie kijken wij naar risico's, legitimiteit en effectiviteit. Wij vrezen dat een westerse bijdrage het probleem niet oplost maar de voedingsbodem voor het geweld daar vergroot. Die kan worden opgevat als weer een westerse interventie in een Arabisch, islamitisch land. Kijk naar de resultaten uit het verleden: Afghanistan, eerder Irak. Daarom voel ik daar heel weinig voor. Ik ben niet per se op zoek naar voorwaarden waaronder ik daar wel een bijdrage aan zou willen leveren. De resultaten uit het verleden geven mij geen enkele aanwijzing dat wij met deze bijdrage in Irak een betere toekomst kunnen creëren. Ik denk dat een evaluatie van Afghanistan en Irak voor de heer Van der Staaij hetzelfde beeld zou opleveren.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Ik heb goed geluisterd naar de argumenten, ook op internationaal niveau. Ik heb bijvoorbeeld Cameron maar ook de Nederlandse regering gehoord. Wij hebben een les geleerd uit het verleden. Wij hebben gelukkig voor elkaar gekregen dat er veel partners uit de Arabische wereld bij betrokken zijn. Dat maakt toch dat het anders is dan alleen maar een actie vanuit het Westen? Zegt de heer Van Bommel in feite dat het altijd als iets vanuit het Westen kan worden gezien als het Westen meedoet en dat de conclusie dus zou moeten zijn: wij moeten maar nooit meer meedoen?

De heer **Van Bommel** (SP): Nee, ik zie het als volgt. Dit is een door Amerika geleide actie, een Amerikaans initiatief, een Amerikaanse strategie. Voor wat couleur locale heeft men daar nog wat Arabische landen bij betrokken.

De heer **Knops** (CDA): Voorzitter. Al maandenlang gaan vanuit Irak de meest vreselijke beelden de wereld over waarop te zien is hoe de barbaarse terreurbeweging ISIS daar huishoudt. Wie er niet voor vlucht, wacht marteling, verkrachting en onthoofding. Wij hebben de verschrikkelijke beelden gezien van het Sinjargebergte met vluchtelingen zonder voedsel, water en medicijnen, vluchtelingen in doodsnood. De horror is af te lezen van de ogen van de kinderen. Gelukkig kwam er hulp vanuit de lucht en vanaf de grond: Amerikaanse air power, Koerdische peshmerga's en noodhulp. Het was genoeg om verdere genocide op christenen en yezidi's te voorkomen, maar de dreiging is niet weg. De zwarte vlag van het islamitische kalifaat wappert in grote delen van Irak en Syrië. De barbaren staan zelfs al aan de poort van Bagdad als wij de berichtgeving mogen geloven.

Maandenlang hebben wij een kabinet gezien dat aarzelde. Het kwam niet verder dan noodhulp, schervest en helmen. Waar bondskanselier Merkel duidelijk was – ISIS maakt zich schuldig aan genocide – kwam Minister Timmermans niet verder dan een vermoeden. Toen werden er Amerikaanse en Britse journalisten onthoofd. Dat was de druppel voor president Obama, die ook aarzelde. Een coalitie werd gesmeed, eerst zonder Nederland. De verdeeldheid tussen de VVD en de PvdA was te groot en het kamertje in Wales te klein. Eindelijk is het kabinet onder druk van de Kamer dan toch in beweging gekomen. Nederland doet mee met F-16's en trainers in de strijd tegen ISIS. Laat ik het zeggen aan het begin

van het debat: wij steunen de inzet tegen ISIS. Voor het CDA staat vast dat IS keihard bestreden moet worden, ideologisch, politiek en militair. In Irak en Syrië moet dat gebeuren met F-16's, in Nederland met meer veiligheid en meer daadkracht.

Het ideologische conflict is dat van het vrije Westen versus de radicale islam. Het kalifaat brengt de sharia en Koranverzen op brute wijze in de praktijk. ISIS stelt christenen voor de keuze: bekeer je tot de islam, betaal belasting of wij hakken je hoofd eraf. Dat is religieus extremisme. Het richt zich ook tegen gematigde soennieten, alsmede tegen sjiïeten. Onze fractie wil geen ISIS-kalifaat in het Midden-Oosten maar ook niet in de Schil-derwijk. Al Qaida en ISIS hebben de oorlog aan het Westen verklaard. Wij hebben echt nogal wat te verdedigen, in Irak, Syrië en hier. Niet voor niets beroepen de VS zich op het recht van collectieve zelfverdediging op basis van artikel 51 van het VN Handvest. Daar valt veel voor te zeggen.

ISIS bedreigt Irak en Syrië maar ook de rest van de regio: landen als Jordanië, Saudi-Arabië en Israël. Ze roepen ook openlijk op tot strijd tegen het Westen, de verovering van Rome. Het zelfbenoemde kalifaat trekt zich niets aan van de territoriale grenzen van Irak. Het Nederlandse kabinet doet dat in zijn standpunt wel. Dat is merkwaardig. Het internationaal recht staat zelfverdediging tegen een terroristische organisatie toe, ook over grenzen heen. Het recht heeft de politiek van na 9/11 gevolgd. In principe mag Irak ook in Syrië worden verdedigd.

De Minister van Buitenlandse Zaken stelde vorige week op de radio dat een «geen bezwaar» van Syrië implicaties kan hebben voor de discussies over het mandaat. Nu grijpt hij toch terug op de noodzaak van expliciete toestemming van het regime-Assad, waarvan het kabinet zelf zegt dat het geen legitimiteit meer heeft. Dat leidt tot de bizarre situatie dat de Syrische regering de luchtaanvallen op haar grondgebied verwelkomt en zelfs samenwerking aanbiedt in de strijd tegen ISIS, en het Nederlandse kabinet niet. Waarom? Waarom klampt het kabinet zich vast aan de meest legalistische interpretatie van het volkenrecht? Kennelijk is alleen een beroep op een volkenrechtelijk mandaat gerechtvaardigd als het onomstreden is. Hoe gaan wij dit doen met een VN-Veilighedsraad die de facto onwerkbaar is, die niet meer functioneert? Wat gebeurt er als ISIS of Al Qaida in Syrië een grote aanslag op het Westen pleegt? Ook dan ketst de rechtsgrond van zelfverdediging in de redenering van het kabinet af op het ontbreken van toestemming van Assad. Dat zou toch heel raar zijn? Het moge duidelijk zijn: wat het CDA betreft is er wel voldoende rechtsgrond, ook op basis van de Responsibility to Protect. Laat dat nu een van de kernbegrippen zijn in het regeerakkoord. Dat laat namelijk uitdrukkelijk de mogelijkheid open om militair in te grijpen zonder volkenrechtelijk mandaat, namelijk als er sprake is van een humanitaire noodsituatie. Dan is ingrijpen legitiem. Er zijn trouwens volkenrechtdeskundigen die humanitaire interventie wel legaal vinden. Ik zei het al eerder: het is niet zwart of wit.

De heer **Servaes** (PvdA): Eigenlijk is het jammer dat ik de heer Knops nu afkap, want ik voelde een «dat is ook maar een mening» aankomen waar het om andere volkenrechtdeskundigen gaat, maar ik moet het toch kwijt. Ik verbaas mij daar in dit debat over, maar ik heb mij ook de afgelopen weken enorm verbaasd over de opstelling van het CDA. Het zal de nieuwe stoerheid zijn die in christendemocratische kringen heeft postgevat, waarbij de rechtsstaat niet meer zo belangrijk is, waarbij wij de gedachtenpolitie op mensen af kunnen sturen en waarbij wij een volkenrechtelijk mandaat nu blijkbaar niet van belang vinden. Nog maar vier jaar geleden werd een fundamenteel debat gevoerd in dit parlement. De heer Knops was daarbij, ik niet. De CDA-fractie zei toen letterlijk: met de kennis van nu – ook al zo'n zinnetje – was een volkenrechtelijk mandaat nodig geweest voor de Amerikaanse inval in Irak. De voorzitter van de CDA-fractie zei

destijds: wie het verleden vergeet, is gedwongen dat te herhalen. Is het geheugen van de heer Knops zo kort?

De heer **Knops** (CDA): Ik kan de heer Servaes geruststellen dat er met mijn geheugen niets mis is, althans niet voor dit onderwerp. Irak in 2003 was een heel andere situatie. Die kun je niet vergelijken met de huidige situatie. Toen zat er een regime dat op geen enkele manier bewegingen maakte om inzet van buiten te verwelkomen. Het was achteraf geen legitieme actie. Dat heeft ook de commissie-Davids gerapporteerd. Het gaat erom dat een volkenrechtelijk mandaat niet alleen beperkt is tot een resolutie van de VN-Veiligheidsraad, waarover ik zonet al zei dat die op dit moment de facto niet meer functioneert of geblokkeerd wordt; wij weten niet voor hoelang. De Amerikanen beroepen zich op het collectieve zelfverdedigingsbeginsel: artikel 51 van het VN Handvest. Dat is hun manier. De PvdA-fractie vindt dat te ver gaan voor Syrië. Jurisprudentie daarover zegt dat je dat wel degelijk kunt zien over de grenzen van een land heen waar je dat artikel bezigt. Ten slotte toont het kabinetstandpunt zelf aan dat je ook op basis van het noodzaakbeginsel, de Responsibility to Protect, kunt ingrijpen als daartoe aanleiding is. Dat geldt overigens niet alleen voor standpunten in dit regeerakkoord, maar ook voor eerdere standpunten van eerdere Nederlandse kabinetten. Een ding is zeker: het is niet zwart en wit. Ik interrumpeerde de heer Servaes net om aan te geven dat bij de PvdA vandaag blijkbaar onderscheid gemaakt kan worden tussen Irak en Syrië, maar dat dat morgen misschien wel anders is. Dat heeft alles te maken met de vraag of er sprake is van een humanitaire noodsituatie. Dus, nee, het CDA is niet vergeten wat er in 2003 gebeurd is, maar anders dan dat het hetzelfde land betrof, was dat een wezenlijk andere situatie. Daardoor kun je nu ook tot een andere afweging komen.

De heer **Servaes** (PvdA): De conclusies uit het rapport van de commissie-Davids wordt hier bepaald geen dienst bewezen. Dat rapport geeft precies de rijke discussie in het internationale recht aan. Die zegt dus ook niet: het moet per se een resolutie van de Veiligheidsraad zijn, maar schetst de uitgebreide mogelijkheden om een volkenrechtelijk mandaat tot stand te brengen. Dat moet dan wel nagestreefd worden, maar die discussie wordt niet gevoerd. Zegt de heer Knops nu: ik ben eruit; ik heb toevallig een volkenrechtdeskundige gevonden – ik weet niet waar – die vindt dat het nu al zover is; dat is genoeg voor ons? Of zegt de heer Knops met mij en de volkenrechtelijk adviseur, die wij aangesteld hebben na de lessen van 2003, dat gezocht moet worden, dat de discussie gevoerd moet worden en dat je onmogelijk tot de conclusie kunt komen dat dat mandaat er is zolang dat niet gebeurd is, zolang de stellingname van de Amerikanen onweersproken blijft?

De heer **Knops** (CDA): Het is heel goed dat wij dit debat voeren, want een belangrijk deel van de discussie over de vraag of je deze missie steunt, spitst zich toe op de vreemde propositie dat je als Nederland wel een grote operatie steunt waarbij op basis van artikel 51 van het VN Handvest wordt geopereerd, en dat je tegelijkertijd als Nederland zegt: maar dat geldt niet voor ons. Dat zou hetzelfde zijn als de volgende situatie. Ik heb dat nog nooit gedaan, maar stel dat wij samen een bank zouden overvallen. Ik zet de heer Servaes voor de deur af, hij overvalt de bank en daarna zeg ik: ik heb hem alleen naar de deur gereden. Ik ben dan op z'n minst medeverantwoordelijk voor wat er dan gebeurt. Dat is precies waar het internationaal recht soms tekortschiet. Daar zijn de deskundigen het overigens ook over eens. Wij hebben allerlei instrumenten bedacht. Het allerbelangrijkste waar wij naar streven, is natuurlijk de VN-Veiligheidsraad, maar die is volstrekt geneutraliseerd. Dan zijn er ook nog andere redenen waarom je zou kunnen ingrijpen, onder andere het noodzaakbeginsel. Daar heeft de AIV in 2010 al een aantal noties over

opgeschreven, waarin duidelijk is aangegeven dat dit een beginsel kan zijn op basis waarvan je wel degelijk kunt ingrijpen. Ik begrijp dat hier de link met Davids gelegd wordt. Dat is begrijpelijk vanuit de heer Servaes gezien, maar ik vind dat hij de huidige situatie onrecht doet als hij die afzet tegen de overwegingen die indertijd geleid hebben tot ingrijpen in Irak.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Sinds 2007 is de consequente lijn van het CDA na het lock, stock and barrel omarmen van de conclusies uit het rapport van de commissie-Davids, nadat het CDA lange tijd had geprobeerd dat rapport tegen te houden maar dat uiteindelijk toch mogelijk heeft gemaakt: een adequaat volkenrechtelijk mandaat. Dat is het mantra van de hele Kamer. Dat adequaat volkenrechtelijk mandaat is er niet. De heer Knops kan zich nu, achteraf, bekeren tot de lijn die mijn fractie toen al koos: het volkenrechtelijk mandaat mag er dan niet zijn, maar wij zien toch uitzonderingen; wij zien mogelijkheden. Dan is er een ontwikkeling gaande. Dan is het CDA van mening veranderd. Dat kan. Dat is alleen maar goed. Het volkenrecht is ook in ontwikkeling, dus het CDA kan meedoen. Maar de heer Knops moet hier niet doen alsof hij sinds 2007 iets anders heeft gezegd en toch nog achterdeurtjes heeft opengelaten, want dat heeft het CDA niet gedaan.

De heer **Knops** (CDA): Ik begrijp de irritatie van de heer Ten Broeke niet zozeer, omdat, voor zover ik dat kan overzien, de lijn van het CDA dezelfde is als de lijn die hij ook huldigt, namelijk een adequaat volkenrechtelijk mandaat. Het is niet zwart-wit, want als het zwart-wit was, dan was het wiskunde en was de uitkomst een of nul. Zo is het niet. Er zijn volkenrecht-deskundigen die zeggen dat het gewoon kan op basis van dit artikel. Ik heb daar een aantal bewijzen of stellingnames voor. Het is overigens ook niet nieuw. Ook in 1999 is dit noodzaakbeginsel toegepast, namelijk bij de operaties in Kosovo. Naderhand heeft het Internationaal Gerechtshof ook erkend dat dat een legitiem beginsel was om in te roepen. De heer Ten Broeke is misschien een beetje teleurgesteld omdat wij inhoudelijk bijna op dezelfde lijn zitten, maar als hij stelt dat het CDA een draai heeft gemaakt, dan is dat een heel mooi verhaal, maar dat ben ik absoluut niet met hem eens.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Dit debat lijkt te gaan over de vraag wanneer je wel of niet naar de VN-Veiligheidsraad verwijst, maar in dit geval zou ik de heer Knops willen verwijzen naar een mooi artikel in Vrij Nederland van juni 2010. Daarin staat prachtig beschreven hoe het CDA deze lijn heel consequent heeft uiteengezet. Ik vind het prima dat de heer Knops nu ook komt in het kamp waarin de heer Van der Staaij en ik al zaten. Dat is goed. Dat is ontwikkeling. Ook wij moeten doorgaan met nadenken over de ontwikkeling van het volkenrecht en de manier waarop wij hiermee omgaan, want het is een dilemma, voor iedereen. Maar de heer Knops moet hier niet doen alsof het CDA niet heel helder sinds 2007 lock, stock and barrel Davids heeft omarmd. En zijn fractieleider speelt deze week mooi weer met die zogenaamde uitzondering die het CDA nodig heeft om in Syrië te kunnen opereren.

De heer **Knops** (CDA): Ik wil even de gezamenlijke optredens in herinnering roepen die de heer Ten Broeke en ik hebben gehad in het kader van de operatie in Libië, even uit de achterkamertjes dan maar. Er waren grote bezwaren tegen het feit dat wij ons als Nederland caveats oplegden, omdat wij ook daar deel uitmaakten van een grote coalitie die verder ging, terwijl wij zelf geen vuile handen wilden maken. Daar hebben wij achteraf ook van geleerd. Daar heb ik met de heer Ten Broeke hele discussies over gehad. Wij waren het eens. Ik was ongelukkig met de wijze waarop het kabinet dat toen gedaan heeft. Ook hier geldt: je moet het van situatie tot

situatie bekijken. Het is niet zwart-wit. Wij zien hier mogelijkheden om op basis van het noodzaakbeginsel wel degelijk in te grijpen. Andere partijen zeggen overigens ook niet dat dat nooit aan de orde kan zijn. Wij denken dat dat nu al aan de orde zou kunnen zijn. Ik wijs de heer Ten Broeke er ook op dat de VVD-meester in het kabinet blijkbaar weer een ander standpunt heeft, want hij beroept zich niet op de lijn die de VVD de afgelopen jaren heeft gevolgd.

De **voorzitter**: De heer Ten Broeke is mogelijk aangesproken. Ik geef hem de gelegenheid kort te reageren. Dat toestaan of weigeren is altijd nog het voorrecht van de voorzitter.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Zeker. Ik wil reageren omdat dat ook goed is voor de geschiedschrijving, want dit debat is voortdurend in ontwikkeling. Het is goed dat de heer Knops ook even inzage geeft in andere operaties zoals die in Libië. Ik zou zeker willen aanbevelen om de rol van de toenmalige Minister van Defensie daarin nog eens goed te bekijken. Dat was een minderheidskabinet op zoek naar een meerderheid in de Kamer. Toen hadden VVD en PvdA ook verschillende posities. Die kwamen ook daar tot uiting. Maar het is goed dat de heer Knops in ieder geval erkent dat hij daarnaar zoekt. Zo ken ik hem ook in debatten. Dat doen wij ook. Ik wil alleen maar aanbevelen: het CDA zou meer moeten gaan lijken op de heer Knops en de heer Knops wat minder op het CDA. Dan denk ik dat wij er wel uitkomen.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Ik wil wat meer helderheid zien te krijgen over de positie van het CDA. Het CDA zegt nu dat er een volkenrechtelijk mandaat zou kunnen zijn om ook in Syrië in te grijpen. Ik heb nog niet helemaal scherp of dat gebaseerd is op collectieve zelfverdediging of op een humanitaire noodsituatie, maar dat hoor ik dan nog wel. Maar dan is de tweede vraag: hoe bekijkt het CDA de strategie van Obama om de zogenaamde gematigde krachten, het Free Syrian Army, te bewapenen? Het CDA en de ChristenUnie zijn altijd gezamenlijk opgetrokken om daar zeer kritisch over te zijn gelet op de mogelijkheid dat die wapens alsnog bij ISIS terechtkomen, aangezien er gezamenlijk met Al-Nusra gevochten wordt tegen Assad. Hoe overziet de heer Knops deze stap in het licht van het verder bewapenen van het Free Syrian Army? Als hij zegt dat wij betrokken zouden moeten raken bij de strijd tegen ISIS in Syrië, dan zou dat immers de consequentie zijn.

De heer **Knops** (CDA): Ik begrijp de vraag van de heer Voordewind, maar ik zal hem proberen te ontleden omdat anders het verkeerde beeld zou kunnen ontstaan dat het CDA pleit voor grondtroepen in Syrië of zo. Ik heb het over luchtaanvallen gehad. Dat is één. Verder delen wij de terughoudende opstelling van de regering in het ondersteunen en bewapenen van oppositieachtige groeperingen door de Verenigde Staten, omdat daar ongelooflijk veel risico's aan zitten. Dat kwam ook in de technische briefing naar voren in de zin van: wie ga je steunen en waar leidt dat toe? Dus daar stel ik mij zeer terughoudend in op. Ten aanzien van die volkenrechtelijke mandaten ontstaat de vreemde figuur dat wij begrip tonen, sommige Ministers zelfs veel begrip, voor de opstelling van de Verenigde Staten, dat wij deel uitmaken van die grotere operatie en dat wij die operatie – ik kan het niet anders uitleggen; er is geen juridische term voor «begrip» – ondersteunen, en dat wij als Nederlandse regering tegelijkertijd onze eigen positie bepalen en ons beperken tot Irak. Juridisch kun je dat misschien nog wel uitleggen, maar in praktische zin is het een heel vreemde figuur. Ik wijs nog maar even op het voorbeeld van die bankoverval.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Ik probeer te analyseren wat de heer Knops nu zegt. Hij zegt terughoudend te zijn in het bewapenen of ondersteunen van de zogenaamde gematigde oppositie, maar dan zit hij wel ongeveer op de lijn van het kabinet. Dat zegt: wij moeten 6 miljoen gaan uitgeven ter ondersteuning daarvan. Wij hebben al 15 miljoen gepledged voor de gematigde oppositie. Dit is toch een omslag van het CDA? Het CDA heeft immers altijd heel kritisch gereageerd op de gematigde oppositie, omdat die niet betrouwbaar zou zijn en heel makkelijk zou kunnen samenwerken met ISIS en Al-Nusra. Ik begrijp dat het CDA zegt: waar vluchtelingen echt ontzet moeten worden, zou je een volkenrechtelijke rechtsgrond kunnen vinden in die zin dat je daar humanitair moet ingrijpen. De ChristenUnie zit op dezelfde lijn, maar als het CDA zegt dat wij meegaan in de strijd van Obama en dus ook de gematigde krachten gaan bewapenen, steunen et cetera, dan is dat een ommekeer ten opzichte van eerdere debatten met het CDA.

De heer **Knops** (CDA): Dat heb ik niet gezegd. Ik heb in eerste termijn duidelijk gezegd dat wij de lijn van de regering op dit punt steunen.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Ik puzzel op de vergelijking met die bankoverval. Ik zie de analogie niet zo goed, want hoe kun je de bestrijding van ISIS gelijkstellen met het voorbereiden van een bankoverval? Maar dat terzijde. De heer Knops gaat dat ongetwijfeld nog een keertje toelichten. Mijn vraag is echter waar hij zich nu op beroept. Hij heeft het over de noodzaak. Die noodzaak zien wij allemaal. Er is al drieënhalf jaar lang een enorme noodsituatie in Syrië. Dat roept de vraag op waarom de heer Knops zich nu op die noodzaak beroept en wij hem daar in militaire termen niet over hebben gehoord.

De heer **Knops** (CDA): Die analogie van de bankoverval ging erover dat je medeverantwoordelijkheid draagt voor de grotere operatie. Dat was in Libië zo. Het grote probleem daar was dat wij wel rondjes vlogen maar de bommen uitleenden aan de Denen. Die mochten daar de klusjes opknappen. Daarmee konden wij zeggen: wij hebben geen bommen gegooid. De kwalificatie «enige lafheid» zou ik daar wel aan willen toekennen, omdat het je uiteindelijk niet ontslaat van de verantwoordelijkheid die je hebt voor de grotere operatie. Datzelfde speelt ook bij deze operatie, want als je begrip hebt voor de positie, de stellingname van de Amerikanen, of zelfs veel begrip zoals de Minister zei, dan zeg je eigenlijk: wij steunen wat daar gebeurt. Maar het is een vreemde figuur om daarna de juridische opstelling te kiezen dat het mandaat niet glashelder is. Overigens bestrijd ik dat niet, want het is inderdaad niet zwart-wit. Die noodzaak is in algemene zin een beginsel. In Kosovo is dat ook toegepast. De vraag wanneer je dat moet inroepen, is volstrekt arbitrair, want voor de een is de noodzaak er nu nog niet en voor de ander wel. Maar in Kobani dreigt nu een situatie die acuut zou kunnen leiden tot het inroepen van dat beginsel. Dat wordt nu een beetje vooruitgeduwd, ook door de Partij van de Arbeid, maar de vraag is gerechtvaardigd of die vraag niet nu al op tafel ligt – dan gaat het om een soort preventief noodzaakbeginsel – of dat die, hopelijk niet, een dezer dagen op tafel komt te liggen. Dat maakt dat de Nederlandse regering sowieso niet kan zeggen over de voorstellen die er liggen: dit is in beton gegoten. Dat merk je aan alles: de einddoelen, de eindtijd, het grote onderdeel van de operatie, maar ook het moment waarop je daadwerkelijk ingrijpt.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Maar dan lijkt het alsof de veronderstelling van de heer Knops is dat de strategie voor zover die betrekking heeft op Syrië, valt of staat bij de Nederlandse bijdrage. Dus alleen als Nederland zou bijdragen aan de strategie in Syrië en daar ook daadwerkelijk actief zou zijn, zou daar resultaat geboekt kunnen worden. Maar is dat zo? Kan het

ook niet prima zo zijn dat onze strategie beperkt is tot een bepaald gedeelte van het gebied waar ISIS operationeel actief is en dat andere partners dat andere gedeelte voor hun rekening nemen zolang wij vinden dat er geen mandaat is?

De heer **Knops** (CDA): Dat is een zeer terechte vraag. Het gaat immers om de vraag: steun je de totale operatie? De vraag wie welk vliegtuig waar moet inzetten, is niet aan de Kamer. Dat is een militaire afweging, maar nu draait de regering het om, want zij legt een caveat op. Zij zegt: wij gaan niet opereren in Syrië. Ik zou dat inderdaad willen overlaten aan de militaire commandanten. Wij steunen de missie met alles wat daarbij hoort. Dan ben je duidelijk. Dan zou je nog caveats kunnen bedenken, maar als je de operatie steunt, is de geografische caveat om wel te opereren in het ene land maar niet in het andere een bijzondere. Het is echter niet aan de Kamer om te bepalen welke targets moeten worden aangegrepen door welk land. Dat is een operationele afweging.

De **voorzitter**: Ik vraag u om uw betoog te vervolgen. Mogelijk hebt u alles al ingebracht in interrupties.

De heer **Knops** (CDA): Dat vergt enige flexibiliteit van mijn kant. Ik zal mijn best doen om dublures eruit te halen, maar ik heb ook nog een paar boodschappen die ik het kabinet wil meegeven.

Hoeveel erger moet het worden? ISIS pleegt de meest vreselijke misdaden. Hoe belangrijk zijn dan de mensenrechten en de humanitaire noodsituatie? Onze F-16's mogen straks vanuit Jordanië dus niet linksaf richting Syrië maar wel rechtsaf richting Irak. Dat is op zich een vreemde figuur, zeker als je begrip toont maar geen politieke steun wilt uitspreken. Ik kom op de veiligheid. Wij hebben de kracht van ISIS onderschat, zo gaf president Obama toe, maar ook de kracht van het Iraakse leger overschat. Nu zijn er berichten dat ISIS al aan de poort van Bagdad staat en dat de luchtaanvallen tot dusver nog niet genoeg effect sorteren. Hoe kunnen wij straks trainers naar Irak sturen als het Iraakse leger verder ineensloot? Hoe veilig is het nog in Bagdad? De terroristen verschuilen zich onder de burgerbevolking en passen hun tactieken aan. De rules of engagement voor onze F-16's zijn streng. Intelligence is dus essentieel. Draagt Nederland ook op een of andere manier bij aan die intelligencevergaring? De krijgsmacht piept en kraakt, zo stelde de CdS tijdens de briefing maandag. Hij kreeg onmiddellijk navolging van de directeur-generaal Politieke Zaken (DGPZ), die dacht: maar ik ook, bij ons ook. Dank voor deze opmerking, want dat is een helder signaal.

Minister **Timmermans**: Ik hoor hem nooit piepen en kraken.

De heer **Knops** (CDA): Ik had het over het departement. Herstel. Er is niks mis met de heer Geerts.

Dat heeft natuurlijk alles te maken met de bezuinigingen. De bezuinigingen zijn doorgevoerd en gaan nog steeds door. Het een heeft absoluut met het ander te maken. Welke gevolgen zal de inzet hebben voor de gereedstelling en geoefendheid van vliegers en voor de rest van de F-16-vloot? Zal er weer sprake zijn van kannibalisering, zo vraag ik de Minister van Defensie.

Hoe wordt in de NAVO aangekeken tegen het feit dat wij als gevolg van deze operatie onze inzet aan de NRF moeten terugtrekken? Hoe wordt het daar opgevangen? Wij kunnen vandaag wel over ISIS spreken, maar in het oosten is ook van alles aan de hand. De Minister is net terug uit de Baltische staten. Is er voldoende voortzettingsvermogen om de operatie eventueel langer dan een jaar vol te houden? De operatie is begrensd maar er zijn ook allerlei signalen dat zij langer zou kunnen duren. En waarom is die operatie begrensd? Heeft dat te maken met financiële

redenen? Denken wij dat alles dan is opgelost? Of is het dan aan andere landen om de zaak over te nemen?

De financiën zijn natuurlijk een rommeltje. Daar kunnen heel mooie woorden als «kasschuiven» bij gezet worden, maar het is een heel rare situatie dat wij de komende jaren geen geld meer hebben om dit soort operaties te doen in de potjes die daarvoor bestemd zijn. De verwachting is dat het aantal en de omvang van dit soort operaties niet minder zullen worden de komende jaren. Wat gebeurt er als de missie onverhoopt duurder uitvalt? Waarom moeten de Minister van BZ, de Minister van Defensie en de Minister voor OS gezamenlijk besluiten? Waarom moet niet ook Minister Dijsselbloem meebeslissen, die doodleuk beweert dat er geld is voor nog een missie? Worden alle additionele kosten, zoals de slijtage van reservedelen, buiten de Defensiebegroting om gefinancierd? Dan heb ik nog een vraag naar aanleiding van het interruptiedebatje met de heer Ten Broeke. Op vraag 220 wordt geantwoord dat verliezen niet uit het BIV gedekt worden. Betekent dat dat Defensie daar dan zelf voor opdraait? Dat zou een amendement zijn op de eerder aangenomen motie. Wij roepen het kabinet ertoe op om rekeningen niet over de schutting te gooien naar toekomstige kabinetten maar te voorzien in adequate financiering.

De situatie in Kobani is verontrustend, alsook de geruchten die de ronde doen over de positie van Turkije. De voormalige Amerikaanse ambassadeur in Ankara stelde onlangs dat de regering-Erdogan Al-Nusra gesteund heeft. Het kabinet antwoordt telkens: ik weet het niet. En: ik heb navraag gedaan, maar ze vertellen mij niets, dus er is niets aan de hand. De situatie in Turkije wordt alleen maar zorgelijker. Wij zullen daarin moeten ingrijpen. Wat gaat de Minister van Buitenlandse Zaken hiertegen doen?

Nederland moet actief bijdragen aan de strijd tegen ISIS. Dat vereist een daadkrachtig kabinet. Wat ons betreft kan het nog wat krachtiger, want gelet op de motie-Omtzigt zijn wij niet tevreden met de antwoorden van de Minister van Veiligheid en Justitie. Wil de Minister van V en J nog eens ingaan op de ontneming van de paspoorten? Waarom vindt er geen overleg met Marokko en Turkije plaats?

Voorzitter: Ten Broeke

De heer **De Roon** (PVV): Voorzitter. Where Islam Treads, It Leaves a Desert. Dat is de titel van een artikel over de vernietiging van de culturen door de islam sinds hij in de wereld verscheen. Waar de islam gaat, laat hij een woestijn achter. Dat is de vertaling. Zo'n titel is de Islamitische Staat op het lijf geschreven. Deze terroristen willen een tabula rasa maken van gehele beschavingen. De minachting van de islam voor andersdenkenden wordt door hen tot in de uiterste consequenties doorgedreven: gruwelijke moordpartijen, verminkingen, verkrachtingen, kruisiging, slavernij, deportaties, vernieling van culturele en religieuze monumenten, diefstal, het opleggen van de jizya, de beschermingsbelasting voor niet-moslims, en bedreiging. Dit alles op grote schaal. Ziedaar het repertoire van de Islamitische Staat.

Wat opvalt, is dat er een grote mate van overeenstemming is tussen wat zij zeggen en wat zij doen. Er is geen reden om eraan te twifelen dat ze oprecht willen wat ze zeggen. Er is ook geen reden om eraan te twifelen dat ze gaan doen wat ze zeggen. Dit alles is al voldoende reden om de Islamitische Staat gewapenderhand te willen bestrijden. Onderhandelen is geen optie. De militaire kracht van Islamitische Staat moet worden gebroken, in Irak en in Syrië, en overal waar IS zich nog zal openbaren. Dat ook Nederland daaraan zal deelnemen, kan op instemming van de PVV-fractie rekenen. De rechtsgrond voor de militaire inzet in Irak berust op instemming van de Iraakse regering, maar onze regering acht de rechtsgrond voor militaire inzet tegen de Islamitische Staat in Syrië nog

problematisch. Nog even los van volkenrechtelijke bespiegelingen is de Islamitische Staat als een slang: het lijf strekt zich op dit moment uit over Syrië en Irak, maar de kop zit in Syrië. Het is evident dat je die kop moet vernietigen om die slang onschadelijk te maken. De Syrische overheid, hoewel juridisch soeverein over haar grondgebied, kan of wil – daar hoeven wij niet tussen te kiezen – geen soevereiniteit uitoefenen over haar grondgebied voor zover dat in handen is van Islamitische Staat. Vernietiging van de kop van de slang is een dwingende noodzaak, vanuit humanitair oogpunt, vanuit moreel oogpunt en vanuit het oogpunt van verdediging van Irak. Deze gronden zijn wat mij betreft net als de rechtvaardigingsgronden «noodtoestand» en «noodweer» in het strafrecht. Ter beëindiging van de door de Islamitische Staat teweeggebrachte rechtsinbreuken is manu militari, met de militaire hand, optreden gerechtvaardigd. Hier moet het rechtsbelang van de feitelijk niet bestaande of feitelijk niet uitgeoefende Syrische soevereiniteit voor wijken. Dat is rechtvaardig. Niet optreden, je verschuilen achter het ontbreken van toestemming van schurk Assad en van de Veiligheidsraad, die wordt geblokkeerd door Rusland en China, is laf. Dat leidt tot voortdurende onrecht in hoofdletters. De PVV wil dat de regering die lafheid laat varen en handelt in het belang van de slachtoffers van de Islamitische Staat, in het belang van onze bondgenoten, in het belang van onszelf en in het belang van het Recht met een grote R. De PVV-fractie wil nog wel meer weten over de manier waarop de veiligheid van onze uit te zenden militairen zal worden gewaarborgd. Ik begrijp dat er nog veel omtrent de uitzending geregeld moet worden met de host nations, maar welke minimumeisen hanteert de Minister van Defensie eigenlijk voor die veiligheid? Anders gezegd, wat is de minimumgrens waar beneden zij zou zeggen: dat wordt te onveilig voor onze militairen; wij moeten het niet doen en dan doen wij het ook niet? Ik vraag dit mede in het licht van het feit dat Jordanië een voor de hand liggende host nation is en inmiddels ook in voldoende mate duidelijk is dat de Islamitische Staat ook Jordanië op de korrel heeft. Het gevaar voor onze militairen in Jordanië, en trouwens ook in Irak, komt ook van binnenuit. Ik bedoel: van binnenuit die landen zelf. De PVV vraagt de regering ervoor te waken dat de inzet van Nederlandse F-16's vrij baan zal creëren voor sjiiitische moordbendes die in Irak opereren. Hoe gaat de Minister van Buitenlandse Zaken afspraken maken met de bondgenoten, in het bijzonder met Irak, om dat te voorkomen? Diverse politici in binnen- en buitenland hebben gezegd dat de Islamitische Staat niets van doen heeft met de islam. Een topambtenaar van het Ministerie van Buitenlandse Zaken heeft dat ook publiekelijk gezegd. Hoe durven deze mensen dat te zeggen? De Islamitische Staat zegt zelf zijn handelen geheel te baseren op de islam. Het motto op hun vlag luidt: er is geen god dan Allah. Dat is hun strijdmotto. Wie is dan een Nederlandse topambtenaar om te zeggen dat dat niet waar is? Niet alleen Islamitische Staat zelf zegt islamitisch te zijn, ook andere moslims en ex-moslims zeggen dat. Alles wat Islamitische Staat doet, staat in de Koran en is conform het leven van Mohammed. De Koran is het woord van Allah, dat alle moslims letterlijk moeten nemen. Het leven van Mohammed moeten alle moslims zo goed mogelijk nadoen. Dat is islam. Maar wij moeten wel goed onderscheid maken. Gelukkig doen veel moslims niet wat Islamitische Staat doet en dat is maar goed ook. Er zijn ook moslims die afkeuren wat Islamitische Staat doet. Dat neemt niet weg dat er ook veel moslims zijn die weigeren om af te keuren wat Islamitische Staat doet en zelfs toejuichen wat IS doet. Zij baseren zich daarvoor op diezelfde islam. Het probleem is daarmee wel degelijk in de islam zelf gelegen. Politici kunnen zich daartegenover wel als struisvogels gedragen, maar dat neemt het probleem niet weg. Integendeel, het probleem kan door dat wegkijkgedrag groter worden. Het wordt er zeker niet kleiner door. De regering moet dat dan ook vooral voor de situatie in Nederland

onder ogen zien en vooral de Nederlandse bevolking, juist ook in Nederland, zo adequaat mogelijk beschermen tegen islamitische terroristen. Dat is nog belangrijker dan strijden tegen IS in Irak en Syrië. Dat betekent voor mijn partij in ieder geval dat wij de grenzen dicht moeten gooien voor mensen afkomstig uit islamitische landen. Laat islamitische jihadisten die de ambitie hebben om deel te nemen aan de strijd daar vooral gaan. Houd die tijdbommen niet in Nederlandse straten. Laat ze gaan, maar laat ze nooit meer toe tot ons mooie land en voer dus weer grenscontroles in. Dat zijn mijn vragen aan de regering en in het bijzonder aan de Minister van Veiligheid en Justitie.

Voorzitter: Eijsink

De heer **Sjoerdsma** (D66): Voorzitter. De heer De Roon en ik delen weliswaar de microfoon, maar ik denk dat de tekst grotendeels anders zal zijn.

De Islamitische Staat pretendeert een nieuw kalifaat te hebben gesticht. Het is echter slechts pretenderen. Ban Ki-moon – toch niet de minste struisvogel, zo zeg ik tegen de heer De Roon – zei terecht dat ISIS weinig tot niks te maken heeft met de islam en al helemaal geen staat vertegenwoordigt. Dat zou dus ook onze topambtenaar moeten zeggen. Dat zou dus ook ons kabinet moeten zeggen. ISIS is een terreurgroep die iedereen naar het leven staat die anders denkt dan hij. Dat geldt dus ook voor moslims. 90% van zijn slachtoffers zijn moslim, zo zeg ik maar tegen de heer De Roon. Yezidi's bijeengejaagd op een snikhete berg, vrouwen verkocht als seksslavin, journalisten ontvoerd, gemarteld en zelfs onthoofd, misdaden tegen de menselijkheid, vermoedelijk zelfs genocide: het is duidelijk dat ISIS de regio bedreigt en ook een bedreiging vormt voor Nederland.

De **voorzitter**: Mijnheer De Roon, uw eerste interruptie.

De heer **De Roon** (PVV): De heer Sjoerdsma heeft gelijk: ook veel mensen die zichzelf moslim noemen, zijn het slachtoffer van de Islamitische Staat. Dat is helemaal waar. In de visie van de Islamitische Staat zijn de mensen die hij daar doodt, geen moslims: zij deugen niet, zij volgen niet de leer van de islam zoals de Islamitische Staat die afleidt uit de Koran en de Hadith, het leven van Mohammed. Die opmerking wil ik hier wel gemaakt hebben in de richting van de heer Sjoerdsma.

De **voorzitter**: Dit is een opmerking, geen vraag. De heer Sjoerdsma vervolgt zijn betoog.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Ik heb een korte reactie, omdat deze opmerking wel om een reactie vraagt. Ik vind het heel opvallend dat de heer De Roon zich laat leiden door wat de Islamitische Staat claimt, door de propaganda die IS de wereld in spuugt, door de haat die IS vermomt als de boodschap van zijn religie. Ik snap niet dat de heer De Roon dat doet en daarmee niet alleen deze religie maar ook iedereen die deze religie aanhangt, over één kam zou willen scheren. Dat gaat juist in tegen zijn eigen zaak: het promoten van vrede en veiligheid, ook hier in Nederland.

De **voorzitter**: U vervolgt uw betoog. Mijnheer De Roon, u had geen vraag. U had een opmerking. Ik stel voor dat de heer Sjoerdsma verdergaat met zijn betoog.

De heer **De Roon** (PVV): Het is een interruptie van mijn kant. Het is gebruikelijk dat er bij een interruptie nog een vervolgvraag kan worden gesteld.

De **voorzitter**: Dat is helemaal waar, maar als er vragen worden teruggesteld, hebben we een andere situatie. Ik sta het toe, mijnheer De Roon, maar u kunt hier geen onderling vragenuurtje hebben. Ik sta u uiteraard het vervolg van uw interruptie toe. Ga uw gang.

De heer **De Roon** (PVV): Ik zou de heer Sjoerdsma willen adviseren om de Koran en de Hadith toch nog eens goed te lezen. Daarin loop je van de ene aanmoediging tot geweld naar de andere. Mijn fractievoorzitter heeft weleens gezegd: als je alle pagina's uit de Koran scheurt waarop wordt aangemoedigd tot geweld, dan houd je een blaadje over dat zo dik is als een Donald Duck. Gelukkig volgen veel moslims die aanmoediging niet. Ik ben dat met de heer Sjoerdsma eens. Je moet ook niet alle moslims over één kam scheren. Ik zeg wel: je moet ervan uitgaan dat er maar één islam is. Dat verschillende mensen daar op een verschillende manier mee omgaan, is een feit. Dat betekent echter niet dat we moeten negeren dat de oorzaak van het probleem de leer van de islam is: de Koran en de Hadith, die de moslims letterlijk behoren te volgen, volgens diezelfde leer.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Dit laat ik dan maar voor rekening van de heer De Roon. We dreigen inderdaad terecht te komen in een debatje dat we al heel veel vaker hebben gevoerd en waarin de heer De Roon zichzelf weer gaat tegenspreken. Immers, het zijn ook islamitische staten, zelfs soennitische staten, die samen met de Verenigde Staten een terreurgroep die claimt soennitisch te zijn, hebben gebombardeerd in Syrië. Daarmee wordt het hele betoog van de heer De Roon omvergehaald. Voorzitter. Ik zei: het is essentieel dat deze terreur wordt gestopt. Daarover bestaat geen twijfel. Dat zal echter een inspanning van jaren vergen. Het kabinet heeft het echter over «een eerste fase» en heeft het over «zes tot twaalf maanden». Daarmee vraagt het kabinet eigenlijk aan de Kamer: wat vindt u van één jaar? Ik vraag echter aan het kabinet: dit is toch een commitment voor de lange termijn? Het gaat om een moeilijke missie, een missie waarbij succes niet gegarandeerd zal zijn.

De **voorzitter**: Mijnheer Van Bommel, uw eerste interruptie.

De heer **Van Bommel** (SP): De heer Sjoerdsma focust sterk op die termijn van een jaar. De berichten daarover vanuit het kabinet zijn verschillend. In de brief staat dat het is begrensd op één jaar. De vicepremier zei: maximaal één jaar. In de schriftelijke beantwoording staat: zolang als nodig is in de eerste fase om de opmars van ISIS duurzaam te stoppen. Moet ik de woorden van de heer Sjoerdsma nu zo verstaan dat hij in dat laatste meegaat en het kabinet dus in feite nu al een volmacht geeft om langer dan één jaar te leveren? Of informeert hij slechts naar de betekenis van de verschillende uitspraken van het kabinet?

De heer **Sjoerdsma** (D66): Ik wil er het volgende mee zeggen: ik schaar mij volledig achter degenen die zeggen dat het niet gaat over een einddatum – er valt geen einddatum te prikken voor de bestrijding van IS en voor het beschermen van de mensen in die regio – maar over een einddoel. Het kabinet heeft het over «maximaal een jaar» en «begrensd op een jaar». De heer Van Bommel heeft daarin gelijk. Mijn fractie gaat ervan uit dat de Nederlandse inspanning is gericht op dat einddoel en dat de Nederlandse inspanning dus ook langer zal duren dan dat ene jaar. Vandaag spreken we, zoals de heer Van Bommel ook heel goed weet, over de vraag of deze bijdrage is begrensd op één jaar. Daarover zullen we vandaag uiteindelijk wel of niet oordelen. Ik heb het over de strategie en het einddoel waaraan wij ons committeren en over de vraag of ik het zo kan opvatten.

De heer **Van Bommel** (SP): Ik dank de heer Sjoerdsma voor deze duidelijkheid. Ik vind de heer Sjoerdsma duidelijker dan het kabinet in de artikel 100-brief. Op grond van de schriftelijke beantwoording, waarover ik overigens zelf ook een vraag heb gesteld, denk ik overigens dat het kabinet uiteindelijk ook wel weer uitkomt bij de woorden van de heer Sjoerdsma, namelijk dat deze deelname is gericht op dat doel en dat hij daarmee de facto naar verwachting langer dan een jaar zal duren.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Ik dank de heer Van Bommel voor deze ondersteunende woorden.

Ik zei dat succes niet is gegarandeerd. Militaire inzet is cruciaal. Ik spreek daar straks nog wat langer over, maar militaire inzet alleen is onvolgende. De kans op slagen staat of valt met het wegnemen van de voedingsbodem voor IS. Juist daarom vind ik de brief van het kabinet wat dun. Die voedingsbodem wegnemen kunnen wij niet, en zeker niet alleen. Daarbij is de opstelling van de Irakezen en de Koerden cruciaal. Zij zullen macht moeten delen. Zij zullen de marginalisatie van de soennieten moeten tegengaan en armoede moeten bestrijden. Om dat proces te steunen, vraag ik het kabinet in ieder geval om een persoonlijke, politieke en diplomatieke betrokkenheid, bilateraal of via de Europese Unie, die net zo intensief is als de militaire betrokkenheid. Ik krijg hierop graag een reactie.

Het succes van de strategie staat of valt ook met een goede opvang van de vluchtelingen in de regio. Al drieënhalf jaar plannen we onze hulp voor de volgende week. Al drieënhalf jaar doen wij alsof het aantal vluchtelingen niet verder zal toenemen. De werkelijkheid is echter dat deze vluchtelingen waarschijnlijk nog jaren ontheemd zullen blijven. Hun aantal neemt bijna exponentieel toe. Ik vraag het kabinet dan ook om toe te werken naar een Europese strategie voor langdurige opvang ter plekke, om de hoogste nood van de aankomende winter te verzachten, om een verloren generatie van kinderen te voorkomen, om andere landen aan te spreken op hun verplichtingen en ook om als Europese Unie zelf te bekijken of niet meer onderdak kan worden geboden aan deze vluchtelingen. Ik krijg hierop graag een reactie.

De Nederlandse militaire bijdrage is robuust: zes operationele F-16's en trainers en instructeurs, in totaal 380 mannen en vrouwen. Veel is op dit moment echter nog onbekend. Collega Servaes zei dat ook al. Vanwaar stijgen deze F-16's op? En op welke kazernes zullen de instructeurs training geven? Hoeveel special forces-trainers gaan er mee? Is er voldoende oog voor de tolkenproblematiek? Zijn de medische faciliteiten adequaat? Hoe is de evacuatie geregeld? Welke standaard hanteren wij om burgerslachtoffers te voorkomen bij de inzet van het luchtwapen? Het is begrijpelijk dat er nog niet op al die vragen een antwoord is, want de militaire strategie is nog niet gereed. Mijn fractie vindt het echter wel cruciaal dat de Kamer vandaag garanties van het kabinet krijgt en dat ze daarover zo snel mogelijk wordt geïnformeerd. Graag krijg ik op dit punt een toezegging.

Mijn fractie vraagt vandaag ook aandacht voor de werkbaarheid. Is het militair-operationeel mogelijk om die harde knip te maken tussen Irak en Syrië? PvdA-leider Samsom zei: kazernes rennen de grens niet over. VVD'er Bosman zei: F-16's zijn niet bedoeld om vijf man van hun brommertje te schieten. Hij sprak over «hard points», die niet de grens over gaan. We gaan echter – dat kunnen we niet uitsluiten – toch ook konvoien, bewegende doelwitten, bombarderen. Daarom stel ik de volgende vragen. Hoe wordt omgegaan met doelwitten die over de grens met Syrië vluchten? Hoe wordt omgegaan met aanvallen vanuit Syrisch grondgebied? Hoe wordt omgegaan met geallieerden die steun nodig hebben boven het Syrische luchtruim?

In de interruptiedebatjes hebben we al veel gesproken over de knip tussen Syrië en Irak. Die knip heeft natuurlijk alles te maken met de mandaat-

kwestie. In Irak is het duidelijk: de formele uitnodiging verschaft daar een mandaat. Maar wat gebeurt er als Irak zich tegen een deel van de inzet keert of de uitnodiging intrekt? Ten aanzien van Syrië zegt het kabinet: vooralsnog geen mandaat, maar wel begrip voor de Amerikanen. Wat doet Nederland om wel tot een mandaat te komen? Waarom verschaft de uitnodiging van Hadi al-Bahra, de door Nederland erkende vertegenwoordiger van het Syrische volk, niet eenzelfde mandaat voor Syrië? Ik zei het al aan het begin: dit is een missie voor jaren. Deze missie kost 150 miljoen.

De heer **Van Ojik** (GroenLinks): De meeste fracties hier hebben zich uitgesproken over wat zij zelf vinden van het al dan niet aanwezig zijn van een volkenrechtelijk mandaat in het geval van Syrië en over de conclusie die ze daaruit trekken. De heer Sjoerdsma stelt veel vragen aan het kabinet, maar ik vraag hem om zich ook zelf uit te spreken. Wat vindt de D66-fractie van het al dan niet aanwezig zijn van een volkenrechtelijk mandaat? En welke consequenties zou dat moeten hebben voor de Nederlandse missie?

De heer **Sjoerdsma** (D66): Ik vind dat het kabinet een terechte afweging heeft gemaakt en voorzichtig heeft gehandeld bij de beantwoording van de vraag waarop Nederland zijn militaire inzet wil richten. Ik zei het ook al in mijn bijdrage: voor Irak is het klip-en-klaar. Die uitnodiging ligt er. Maar ook met die uitnodiging zijn er nog wel enkele kanttekeningen te plaatsen. Ik heb die net genoemd. Wat, bijvoorbeeld, als die uitnodiging wordt ingetrokken? Dan heb je plotseling geen mandaat meer. Een VN-resolutie kun je niet zomaar intrekken. Voor Syrië ligt de situatie ingewikkelder. De constatering van mijn fractie is dat er op dit moment geen grond is voor zo'n mandaat. Ik heb wel vragen over hoe het precies werkt. Nederland erkent Assad immers niet meer als officiële vertegenwoordiger van het Syrische volk, maar onderhoudt nog steeds wel diplomatieke betrekkingen; de diplomaten zijn nog steeds officiële vertegenwoordigers van de Syrische staat. De uitnodiging echter van de enige vertegenwoordiger van het Syrische volk die wij wel erkennen, de heer Hadi al-Bahra, kan niet gelden als formele rechtsgrond. Over die onduidelijkheid heb ik een serieuze vraag. Ik kan dus niet met absolute zekerheid stellen dat er op dit moment geen mandaat is. Daarom richt ik mijn vragen grotendeels aan het kabinet.

De heer **Van Ojik** (GroenLinks): Uiteindelijk is vandaag politiek van belang welke conclusie je trekt uit het feit dat je niet met absolute zekerheid kunt zeggen dat er geen mandaat is. Dat we dat niet kunnen zeggen, weten we allemaal. We worstelen daar allemaal op een bepaalde manier mee, misschien ook het kabinet wel. De vraag aan ons is om al dan niet in te stemmen met de lijn van het kabinet en de knip die het aanbrengt. De vraag is of de heer Sjoerdsma daarmee instemt of dat hij zegt dat hij nog zo veel vragen heeft dat hij het eigenlijk nog niet precies weet. Dat kan ook.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Ik denk dat de heer Van Ojik gelijk heeft en dat we op dit punt duidelijk moeten zijn. We moeten echter ook constateren dat dit niet een permanente knip hoeft te zijn. Het kabinet constateert terecht dat er nog ruimte ligt om tot zo'n mandaat te komen. Ik laat maar eventjes in het midden via welke route dat dan zou gaan. Mijn fractie steunt het kabinet graag in die voorzichtigheid en in die wens om te bekijken of we daartoe kunnen komen. Als blijkt dat die route uiteindelijk doodloopt, dan ligt er natuurlijk een nieuwe situatie voor, dan zullen we met elkaar moeten afwegen of we dan alsnog willen deelnemen aan de Syrische kant van de strategie van de coalitie. Mijn fractie sluit niet uit dat ze dat dan alsnog wil.

Voorzitter. Ik zei aan het begin: dit is een missie voor jaren. Deze missie kost 150 miljoen euro. Waar halen we dit vandaan? Uit de potjes voor 2017, 2018 en 2019. Dat is houtje-touwtjefinanciering. De Minister van Financiën stelt dat er nog wel geld is voor verlenging en voor andere missies, maar waar komt dat geld dan weer vandaan? Uit de potjes voor 2020, 2021 en 2022? We hoorden het al tijdens de briefing: Buitenlandse Zaken piept en kraakt. Dat horen we ook al jaren over Defensie. Ik zie dan ook graag dat het kabinet komt met een structurelere oplossing. Ik krijg hierop graag een reactie.

Ik kom tot slot op de binnenlandse situatie. Het optreden in dezen van het kabinet in de afgelopen dagen vond ik wél opmerkelijk: de bombarie en de dubbele signalen over de uniformen, het substantiële dreigingsniveau met een ietsje grotere kans op een aanslag, Minister Plasterk die eerder geïnformeerd wilde worden, terwijl Minister Opstelten een metronummertje maakt om maar «gewoon uit je doppen kijken» te zeggen. Ik adviseer het kabinet om hier eerst eens goed over na te denken. Stop met freewheelen. Natuurlijk moeten onze veiligheidsdiensten waakzaam zijn. Daarover is al veel gezegd, in stevige woorden. Zelf moeten we echter ook waakzaam zijn: we moeten onszelf niet overdreven angst aanpraten, we moeten onszelf niet verliezen in de retoriek van IS en niet onze vijanden ontmenselijken, we moeten niet halsoverkop tijdelijke veiligheidsmaatregelen nemen, die dan achteraf permanent blijken te zijn, en we moeten niet onze rechtsstaat uithollen met ondoordachte maatregelen. Alleen met die balans kunnen we ook in Nederland de strijd tegen ISIS winnen.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Voorzitter. Eind augustus sprak ik in Erbil met Iraakse vluchtelingen en slachtoffers van de gruwelijke terreurorganisatie ISIS. De mensen hadden huis en haard gedwongen verlaten, op de vlucht voor het barbaarse geweld. Ik sprak een vrouw die haar gehandicapte man had moeten achterlaten in de dorpjes op de Nineévlakte. Ik kan me nog levendig herinneren wat haar laatste woorden tegen mij waren: alsjeblieft, laat ons niet in de steek. Ik ben dan ook blij dat het kabinet heeft besloten om een substantiële bijdrage te leveren in de strijd tegen die vreselijke organisatie, dat het geweld tegen deze weerloze vluchtelingen gestopt gaat worden.

Het is een substantiële bijdrage. Dat blijkt ook wel uit het feit dat we de eerder toegezegde bijdrage aan de Rapid Response Force hebben moeten opschorten. Het is ook een terechte bijdrage. We zijn grondwettelijk verplicht om de internationale rechtsorde te bevorderen. De secretaris-generaal van de Verenigde Naties stelt dat ISIS de internationale vrede en veiligheid bedreigt.

Mijn fractie heeft nog wel de nodige vragen, allereerst over het volkenrechtelijk mandaat. De discussie daarover hebben we hier ook met de collega's gevoerd: moet er een heel duidelijke knip komen tussen Syrië en Irak? Het kabinet beperkt het, voorlopig in ieder geval, tot Irak. Ik heb daar wel een aantal vragen over. Het kabinet toont begrip voor het feit dat de Amerikanen doelen bestoken in Syrië. Ik vraag het kabinet hoe «begrip» moet worden opgevat. In het volkenrecht zijn er naar mijn mening twee smaken: het is legaal of het is illegaal. Kan het kabinet nu zeggen of het volkenrechtelijk illegaal of legaal is? Ik hoor graag een duidelijke uitspraak hierover van het kabinet.

Het kabinet laat de optie open om in de toekomst alsnog in Syrië betrokken te raken in de strijd tegen ISIS. Kan het dan ook bevestigen dat, als er sprake is van zo'n uitbreiding van het mandaat, de artikel 100-procedure zal worden toegepast? Volgens het regeerakkoord kan het kabinet ook zonder volkenrechtelijk mandaat overgaan tot deelname aan de strijd in Syrië, namelijk als er sprake is van een humanitaire noodsituatie. De ChristenUnie kan zich daar goed in vinden. Die mogelijkheid moet altijd open blijven, zoals we ook hebben gezegd bij de behandeling van het rapport van de commissie-Davids, als in de Veiligheidsraad een

soort impasse ontstaat. Dat zegt ook de volkenrechtelijk adviseur, professor Nollkaemper: bij het ontbreken van een volkenrechtelijk mandaat van de Veiligheidsraad kan een humanitaire noodsituatie aanleiding geven om in te grijpen. Ik heb nu van het kabinet verschillende brieven over die noodsituatie gehad. Het staat ook in het regeerakkoord. Gisteren hebben we een brief gehad in de bijlage waarvan een aantal criteria waaronder dat eventueel wel kan, staan opgesomd. We hebben tevens AIV-CAVV-advies nr. 13, waarin daarover ook het een en ander staat. Omdat het kabinet de optie open houdt om toch op basis van een humanitaire noodsituatie betrokken te raken, vraag ik het om daarvoor een duidelijk toetsingskader op te stellen. We hebben daarvoor nu een aantal suggesties zien langskomen. Een van die toetsingscriteria is het voorleggen van een resolutie aan de Veiligheidsraad. Dat is tot nu toe nog niet gebeurd. Ik krijg graag van het kabinet een helder toetsingskader voor eventuele deelname aan de strijd in Syrië op grond van het argument «humanitaire noodsituatie». Kan het kabinet aan die vraag voldoen?

Als er al sprake is van een volkenrechtelijk mandaat, dan is het nog de vraag wie we met de grondtroepen moeten steunen. Het kabinet zegt: de gematigde krachten. Het is zelfs bereid om inmiddels al 15 miljoen ter beschikking te stellen voor steun aan de gematigde krachten. Maar bekijk eens de situatie op de grond. Human Rights Watch zegt dat bij het Free Syrian Army sprake is van misdaden tegen de menselijkheid en het inzetten van kindsoldaten. En op dit moment, as we speak, vecht het Free Syrian Army samen met Jabhat al-Nusra, een Al Qaida-organisatie, tegen Assad aan de grenzen van Damascus. In hoeverre kun je dan zeggen dat dat een veilige optie is, dat dat een veilig alternatief is? In Irak is het mogelijk, maar wat betreft Syrië zien we daarin grote bezwaren. Ik heb zelf gesproken met het Free Syrian Army in Syrië. Het heeft mij gegarandeerd dat het met iedereen zal samenwerken zolang het daardoor de strijd met Assad kan aangaan. Bij de Libanese grens gaat het die strijd al aan samen met ISIS. Mijn fractie is dus zeer tegen het beschikbaar stellen van gelden om die gematigde krachten te stimuleren. We overwegen op dat punt dan ook een motie, zodat in ieder geval wordt uitgesloten dat het kabinet in de toekomst wapens levert aan die «gematigde krachten».

Ik ga nu over naar de missie in Irak zelf. Wat betreft de veiligheid vraag ik hoe we ons kunnen laten beschermen, zoals het kabinet zegt, door het gastland. Het leger van dit gastland bestond uit 200.000 man en werd overvallen door 20.000 à 30.000 strijders van ISIS. Hoe kan dat gastland ons dan beschermen als wij daar in de kazernes zitten? Het is in het noorden nu nog relatief veilig, maar wie gaat ons die force protection geven als ISIS oprukt? Zijn dat de Amerikanen? Met wie gaat het kabinet hardere afspraken daarover maken dan alleen de afspraak dat we ons verlaten op Irak zelf? Ik heb dezelfde soort vragen als die van de heer Sjoerdsma over het verder beschermen van onze mensen. Ik noem medevac (medische evacuatie) en het golden hour. Ik begrijp dat de partners nog moeten worden gekozen, maar ik hoor graag dat dat golden hour in geval van medische evacuatie is gegarandeerd voor onze mensen. Dat geldt ook voor de search and rescue et cetera.

Mijn laatste blokje gaat over de langetermijnstrategie in Irak. Ik vraag nogmaals aandacht voor bescherming van de minderheden. Het kan toch niet zo zijn dat we die mensen nu laten terugkeren naar hun dorpjes op de Nineévlakte, terwijl ze tegelijkertijd nog te maken hebben met de jihadisten, die voorheen hun burens waren? Kan het kabinet zich inzetten voor een langeretermijnstrategie, juist om die minderheden te beschermen? Kan het kabinet ook inzetten op een inclusieve veiligheidsstrategie, op het integreren en betrekken van de minderheden – ik noem de yezidi's, de Turkmenen en de christenen – in een beschermingsmacht van de peshmerga en Irak zelf?

Ik laat het hierbij. De andere dingen pak ik op in de tweede termijn.

De heer **Van Ojik** (GroenLinks): Voorzitter. Ik dank het kabinet voor de brief en de briefing en vooral ook voor het snel beantwoorden van alle vragen die we hebben gesteld. Vorige week heb ik namens de fractie van GroenLinks al mijn steun uitgesproken voor het voornemen van het kabinet om bij te dragen aan de strijd tegen ISIS. Waar genocide dreigt en misdaden tegen de menselijkheid aan de orde zijn, heeft de internationale gemeenschap niet alleen het recht maar ook de verantwoordelijkheid, de plicht om burgers te beschermen en om in te grijpen. In dit geval betekent dat: al het mogelijke doen om de opmars van IS en het extreme geweld waarmee die opmars gepaard gaat, te stoppen. Helaas valt daarbij aan de inzet van militaire middelen niet te ontkomen.

Met een kortstondige inzet van militaire middelen, hoe noodzakelijk helaas ook, kunnen de oorzaken waarin het geweld zijn oorsprong vindt echter niet worden weggenomen. Daarvoor is veel meer nodig: het wegnemen van oorzaken, van de voedingsbodem, een duidelijke visie op de doelen voor de lange termijn en een geïntegreerde inzet van alle mogelijke middelen die de internationale gemeenschap ten dienste staan, namelijk diplomatieke middelen, humanitaire steun en ontwikkelingssamenwerking. Als zo'n visie en een geïntegreerde aanpak ontbreken, dan zal de inzet van militaire middelen uiteindelijk tevergeefs zijn. Mijn inzet voor het debat van vandaag is om van het kabinet wat meer duidelijkheid en eventueel toezeggingen te krijgen over de langetermijndoelen en de geïntegreerde inzet van middelen.

De eerste vraag is wat we precies willen bereiken. Iedereen is het erover eens dat het belangrijk is om de voedingsbodem van de conflicten in Irak, Syrië en verder in de regio in bredere zin aan te pakken. Daarvoor is een ambitieuze, langjarige politieke agenda nodig, waarin alle landen in de regio een rol spelen. Ik vraag de Minister van Buitenlandse Zaken wie zo'n agenda maakt. Is dat de VS, met de coalitie van inmiddels ruim 50 landen? Hebben en nemen de Verenigde Naties daarin een rol? Wordt er in EU-kader nagedacht over de te nemen initiatieven? Ik hoop dat de Minister daar vandaag wat meer over kan zeggen.

In de artikel 100-brief is sprake van een campagneplan om ISIS te stoppen dat in ontwikkeling is onder leiding van de Verenigde Staten. We hebben op 10 september de contouren van zo'n campagneplan door de Amerikaanse president horen presenteren. Volgens mij refereerde de heer Van Bommel daar ook al aan. Het was vooral militair van karakter. Vorige week, de eerste week van de Algemene Vergadering van de VN, hebben we diezelfde Amerikaanse president horen spreken over een strategie die veel breder van karakter is, waarin ook sociaaleconomische ontwikkeling zit, waarin ook mobilisatie van gemeenschappen, ook van moslims, zit om het extremisme tegen te gaan et cetera. Hoe staat het nu precies met deze plannen? Wat is precies het plan waaraan Nederland zich committeert? En hoe zien dan die niet-militaire stappen eruit? In de artikel 100-brief wordt hierover vooralsnog weinig gezegd.

Het piept en kraakt niet alleen bij Defensie – collega's hebben daar ook al op gewezen – en dat is natuurlijk niet zo gek. Het piept en kraakt ook bij Buitenlandse Zaken. Tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen bleek dat er brede steun is voor de inzet van extra middelen voor de versterking van de diplomatieke capaciteit. We zullen daarover bij de begrotingsbehandeling een amendement indienen. Misschien kan de Minister daar alvast op vooruitlopen en aangeven hoe hij een versterkte Nederlandse presentie in de regio voor zich ziet en hoe die inzet in internationaal verband vorm krijgt. Ik neem aan dat daarbij sprake zal zijn van taakverdeling en van aansluiting bij internationale initiatieven.

Naast steun voor een politieke oplossing van de conflicten is het nodig dat burgers perspectief wordt geboden: onderwijs, gezondheidszorg, mensenrechten, een sterk maatschappelijk middenveld, de opbouw van een rechtsstaat, respect voor mensenrechten en bestrijding van corruptie. Ik vraag de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamen-

werking wat voor extra's het kabinet op dit punt precies wil gaan doen. Anders dan Mali of Afghanistan is Irak geen partnerland. Ik neem aan dat dit de ambitie om bilateraal van alles en nog wat te gaan doen wellicht wat zal beperken. Hoe ziet echter onze steun aan de multilaterale programma's van de VN, van de Wereldbank of van de Europese Unie eruit, als die er op dit moment al zijn? In de antwoorden op de schriftelijke vragen, specifiek in het antwoord op vraag nr. 190, stelt het kabinet het voornemen te hebben om op basis van een gedegen conflictanalyse oplossingsrichtingen op korte termijn in kaart te brengen. Dat lijkt me heel goed. Ik wil daarvoor graag heel veel steun uitspreken, maar ik ben wel benieuwd of het kabinet nu al, nu we vandaag gaan beslissen over de artikel 100-brief, een tipje van de sluier kan oplichten.

Ik zie dat ik moet afronden, mevrouw de voorzitter. Ik wil tot slot nog iets zeggen over het bestrijden van ISIS in Syrië. Dat ISIS ook in Syrië moet worden bestreden, daarover zijn we het volgens mij heel snel eens. Mijn fractie steunt de lijn van het kabinet in dezen: de onduidelijkheid die er internationaal bestaat over het al dan niet aanwezig zijn van een volkenrechtelijk mandaat is op dit moment reden om de bestrijding van ISIS in Syrië niet met militaire middelen ter hand te nemen. Wel vraag ik het kabinet wat we wél kunnen doen. Er zijn natuurlijk talloze manieren om ISIS verder te isoleren en de kracht van ISIS te beperken. Die manieren zijn tot nu toe in de vragen van de collega's nog niet zo aan de orde geweest. Ik noem enkele voorbeelden: ervoor zorgen dat er zich geen mensen meer bij kunnen voegen, ervoor zorgen dat er geen olie kan worden verkocht en ervoor zorgen dat er geen wapens naartoe kunnen gaan. Ik heb sterk de indruk dat daar meer kan gebeuren dan we ons nu misschien op dit moment realiseren. Ik vraag het kabinet om ons op dat punt straks nog wat verder bij te praten.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Voorzitter. Niets doen is geen optie. De bloederige en snelle opmars van ISIS moet worden gestopt. Het is ook door collega's vanmorgen al in heel zwarte kleuren geschilderd, en terecht: de gruwelijkheden van ISIS en de dreiging die daarvan uitgaat voor Irak en Syrië maar uiteindelijk ook voor de veiligheid in het Westen. Ik roep in herinnering de aanslag op het Joods Museum in Brussel en de lokroep van jihadisten ook hier in Nederland en verder in Europa. Daarom moet Irak politiek, diplomatiek en humanitair worden bijgestaan in de strijd tegen de terreurgroep ISIS. En ja, nu ISIS zelf de weg van het geweld en bloedvergieten heeft gekozen, is ook militaire actie onvermijdelijk; met dialogen alleen red je het niet. Gelukkig heeft een brede internationale coalitie die verantwoordelijkheid genomen. Wij vinden het terecht dat ook het Nederlandse kabinet daaraan weloverwogen een steentje wil bijdragen. Ik dank het kabinet voor de brief en voor de uitvoerige beantwoording van de vragen. Veel van onze vragen zijn daarmee beantwoord. De SGP vindt het belangrijk en positief dat ook landen uit de regio zelf bijdragen aan de strijd tegen ISIS. Dat kan voorkomen dat het te veel als een strijd vanuit het Westen wordt gezien. Dat is ook een les uit het verleden. Ik noemde dit ook al even in een interruptiedebat. De gecombineerde inzet van F-16's en training van Iraakse strijdkrachten beklemtoont bovendien dat de eerste verantwoordelijkheid bij Irak en de regio ligt.

Nu moeten we alles op alles zetten om de macht van ISIS te breken, maar tegelijkertijd moeten we de regering van Irak en het leger van Irak helpen om zelf de strijd tegen ISIS beter aan te kunnen, zowel politiek als militair. De vraag die ik daaraan wil verbinden, is: wil de regering in de contacten met de Iraakse regering er hoge prioriteit aan geven dat alle burgers, ook de christelijke minderheden en de yezidi's, die zo vaak tussen twee vuren zitten, bescherming krijgen? Dat blijft een belangrijk punt van zorg. Ik mag aannemen dat de inclusieve benadering vanuit de regering van Irak zelf

een belangrijk speerpunt blijft in de politieke contacten met deze regering. Ik hoor daar graag wat meer over.

De opmars van ISIS stuiten is de eerste stap. Voor de langere termijn is een samenhangend plan belangrijk. Dat erkent iedereen. We hebben de contouren daarvan al gezien. Laten we er echter niet op wachten. We kunnen niet alles op zijn beloop laten tot we de blauwdruk voor de toekomst klaar hebben. Er moet nu gehandeld worden. Het is terecht dat nu ook de eerste stappen gezet worden.

In de technische briefing kwam al naar voren dat de ideologie van ISIS zich niet laat wegbombarderen. Dat is waar. De ideologie laat zich ook niet wegpolitiseren en wegpraten. Het is te optimistisch om te denken dat de jihadisering voorbij is als iedere Irakees of Syriër maar beschikt over een koelkast en Fox News kan kijken. Het kwaad bestaat en bedient zich van een gewelddadige verwerking van de islamitische leer.

Dan heb ik nog een voetnoot, omdat er het nodige over te doen is geweest. De opmerking in de brief van het kabinet dat ISIS weinig van doen heeft met de islam, vond ik wat ongelukkig, juist omdat deze onbedoeld kan leiden tot het misverstand dat het gevaar van radicalisering en de werfkracht van de oproep tot jihad onvoldoende serieus worden genomen. Het tegendeel is natuurlijk het geval. De regering geeft zelf aan dat men streeft naar een islamitisch kalifaat en dat men een duidelijk repressieve interpretatie geeft van de islam. Houd het dan ook bij de feiten. Alle jihadisten zijn moslim, maar gelukkig zijn niet alle moslims jihadist. Heel veel moslims nemen daar gelukkig afstand van.

Het kabinet wil de Nederlandse militaire acties beperken tot Irak, omdat het mandaat voor Syrië niet onomstreden is. Het volkenrechtelijk mandaat voor Irak is inderdaad glashelder. Irak heeft zelf een verzoek om bijstand gedaan. De SGP is echter van mening dat het verzoek ook voldoende rechtsgrondslag biedt om op te treden tegen de ISIS-dreiging vanuit Syrië. De collectieve zelfverdediging ter bescherming van Irak biedt dus ook een toereikend mandaat om tegen de dreiging van ISIS vanuit Syrië op te kunnen treden. Ik zeg «toereikend mandaat». De heer Servaes smokkelde in een interruptie de term «helder mandaat» erin. Je kunt ook spreken van «glashelder mandaat». Dan leg je de lat steeds hoger, maar uiteindelijk gaat het erom of je vindt dat er sprake is van een toereikend mandaat.

Met de mandaatkwestie alleen ben je er echter nog niet. De afgelopen weken leek het alsof het alleen maar om het mandaat draaide: als dat er maar is, kun je je gang gaan in Syrië. Er liggen in Syrië nog heel lastige vragen, gelet op de burgeroorlog die daar gaande is en de positie van de regering. Hiermee onderscheidt het zich van Irak. De SGP wil ook niet allerlei gematigde krachten in Syrië aan wapens helpen en de grondstrijd aan hen overlaten. Dat is een relativering van het belang van de mandaatkwestie. Wij kunnen praktisch gezien goed leven met de knip die op dit moment wordt gemaakt, als deze operationeel maar geen afbreuk doet aan de strijd van de internationale coalitie tegen ISIS in Irak.

Ik sluit af met het punt van de financiering. Een aantal collega's is geëindigd met dit punt. Ik doe dat ook, en ik heb de indruk dat de regering ook weleens als laatste aan de financiering denkt bij dit soort missies. Is dat niet het probleem? Moeten we niet meer vooropstellen dat de financiering solide moet zijn? Formeel is het in orde. De brief is keurig. Materieel is het echter krakkemikkig. Ik zie dat de Minister nu niet meer knikt; bij mijn eerdere zinnen knikte hij wel. Ik heb nog een paar vragen hierover. Ik sluit me aan bij degenen die zeggen dat dit structureel beter geregeld moet worden en dat we niet met kasschuiven en dergelijke geld naar voren moeten halen. Kan het kabinet garanderen dat de begroting voor deze missie solide is en dat er voldoende geld is om slijtage op te vangen en om voor reserveonderdelen te zorgen? Kan het kabinet garanderen dat het extra geld dat is vrijgemaakt voor de versterking van de slagkracht van Defensie, niet wordt gebruikt voor de financiering van

missies? Hoe wordt de rekening, die nu via de kasschuif naar voren wordt gehaald, uiteindelijk betaald? De missie legt ook bloot dat we onze krijgsmacht de laatste decennia hebben uitgewoond. Het zal een lange strijd zijn om dit te herstellen.

Mevrouw **Thieme** (PvdD): Voorzitter. Misdaden tegen de menselijkheid zoals die nu gepleegd worden in Syrië en Irak raken ons allemaal. Je wilt niet het gevoel hebben dat je machteloos toekijkt, maar dat je er iets aan doet. Het mag alleen niet zo zijn dat je de situatie met je handelen verergert. Dat is voor mijn fractie de kernvraag.

«Naar ons inzicht is het erg belangrijk dat we, wanneer we piloten eropuit sturen om hun klus te klaren, weten dat het een missie is die gaat werken, dat we erg duidelijk zijn over wat onze doelstellingen en onze doelwitten zijn. Niet ingrijpen dus zonder die voorwaarde.» 35 dagen geleden was dat de mening van president Obama.

Vervolgens gebeurden er dingen die het moeilijk maakten om het hoofd koel te houden. Op 2 september werd Steven Sotloff onthoofd in Syrië, twee weken nadat zijn collega James Foley hetzelfde gruwelijke lot had ondergaan. Op 10 september gaf president Obama aan nadrukkelijk van inzicht te zijn veranderd. De Amerikaanse bommenwerpers zouden niet alleen naar Irak gaan maar ook naar Syrië.

Militaire analisten verzekeren ons ervan dat een oorlog tegen de terroristen niet te winnen is met bommenwerpers. Vroeger of later zullen er boots on the ground nodig zijn als de campagne vanuit de lucht mislukt. Die kans is levensgroot aanwezig.

De directeur-generaal Politieke Zaken zei afgelopen maandag dat de ideologie zich niet laat wegbombarderen. Er is zelfs een reëel risico dat de militaire inmenging van buiten zal worden misbruikt voor het aanwakkeren van de ideologie, zo zei hij.

Het is een wild plan, dat niet onderbouwd wordt met realistische analyses. Natuurlijk is het begrijpelijk dat er wraakgevoelens zijn na de barbarij van ISIS die in de media getoond is en die een golf van afschuw heeft veroorzaakt. Angst en wraak zijn echter slechte raadgevers. Weldenkende columnisten zoals Sheila Sitalsing vragen zich terecht af waarom we eigenlijk af moeten reizen naar Irak en Syrië en waarom nu. Overal in de wereld zijn godsdienstwaaanzinnigen, roversbendes en moordenaars die gruwelijkheden begaan die elke beschrijving tarten, maar als we Kim Jong-un, het Verzetsleger van de Heer, Boko Haram, Bashar al-Hassad en al die andere martelgrage groeperingen met onze F-16's willen bestrijden, komen we vliegtuigen tekort.

Wie zijn onze bondgenoten? The Economist zette op een rijtje hoe onze bondgenoot Saudi-Arabië aankijkt tegen de westerse waarden die we in Irak en Syrië willen vestigen. Alleen al in augustus vonden er in Saudi-Arabië 22 onthoofdingen plaats. De Saudische blogger Raif Badawi is wegens het schrijven van blogs veroordeeld tot tien jaar cel en 1.000 zweepslagen. Dat is dus onze bondgenoot. Als we met zulke bondgenoten op pad willen in een ondoordachte strijd, zonder exitstrategie, willen we dan wellicht de duivel uitdrijven met Beëlzebub?

De zo noodzakelijke politieke strategie ontbreekt in de artikel 100-brief. De Nederlandse bijdrage is op zijn best een gevaarlijke vorm van symptoombestrijding. Eerdere militaire mislukkingen en politieke nalatigheid hebben de voedingsbodem gevormd voor de opkomst van ISIS. Het Rode Kruis stelt dat de luchtaanvallen de humanitaire crisis daar verergeren. Waar beginnen we in hemelsnaam aan, vraagt Volkskrantanalist Rob Vreeken zich vertwijfeld af. President Obama gaf het zelf aan: het is niet mogelijk om de duur van deze operaties te weten.

ISIS heeft met minimale middelen bereikt wat hij wilde. Gijzel een westerse journalist, trek hem een oranje pak aan zoals we dat kennen van Guantánamo Bay en zet er een beul naast op een uitgestorven zandvlakte. Een mes en een videocamera doen de rest. Hiermee bewerkstelligt ISIS

razernij, redeloze angst en paniek in westerse landen, die in een pavlovreactie bommenwerpers sturen. Natuurlijk is het begrijpelijk dat er wraakgevoelens zijn na de barbarij van ISIS die in de media getoond is. Maar, zoals ik al zei, angst en wraak zijn slechte raadgevers. Ik sluit mijn bijdrage graag af met een citaat van Abram de Swaan over de zinloosheid van deelname aan deze oorlog: «Als IS inderdaad vooral door schaamte, wrok en woede wordt gedreven, zal de moordzuchtige razernij in het huidige stadium van triomf niet snel afnemen. En ook als de oorlog eenmaal een wending neemt en de nederlaag ophanden lijkt, zal die woede niet bedaren. Integendeel, met de ultieme vernedering van een verloren strijd in het vooruitzicht zullen de militanten nog ergere slachtingen aanrichten, in een «triomf van de verliezers». Ze zullen de uitroeiing van ongelovigen en ketters versnellen, want «het is nu of nooit», «het is wij tegen zij» en «het is alles of niets». Ook al moeten ze te gronde gaan, de eeuwige vijand zal met hen ten onder gaan. Dat is de mentaliteit van de fanatieke massamoordenaars tot het bittere einde.» Wij tekenen niet voor een dergelijke escalatie. De grote Chinese strateeg Sun Tzu heeft gezegd: «De grootste overwinningen worden behaald zonder oorlog.»

De heer **Van Klaveren** (Groep Bontes/Van Klaveren): Voorzitter. Na weken politiek getreuzel heeft het kabinet dan eindelijk toch gehandeld. Mijn fractie steunt het besluit om ISIS te bombarderen. Deze islamitische terreurorganisatie, die zo veel gruwelijkheden begaat, moet volledig worden vernietigd.

Het is echter teleurstellend en naïef dat Nederland slechts ingrijpt in Irak en niet in Syrië. Terroristen kennen geen grenzen, dus moeten wij die ook niet trekken. Dat de VN-verslaafde Partij van de Arbeid deze discussie in het kabinet heeft gewonnen, is iets wat de VVD zich mag aanrekenen. Hoeveel onthoofdingen, verkrachtingen en vluchtelingen zijn er nog nodig voordat dit kabinet wel wil ingrijpen in Syrië? Waarom laat Nederland zich gijzelen door het vetorecht van landen als Rusland en China in de VN-Veiligheidsraad? Dit zijn landen die zelf alle internationale regels aan hun laars lappen.

Het halfslachtige beleid van dit kabinet is schrikbarend. Als het doel is om ISIS uit te schakelen, is het natuurlijk absurd om een F-16 te laten omkeren boven de grens met Syrië. Veelzeggend is daarbij dat het kabinet zelf aangeeft dat ISIS zal vluchten naar hetzelfde Syrië. De missie heeft aan geloofwaardigheid verloren voordat zij is begonnen. Het kabinet weifelt verder. Het toont wel begrip voor de Amerikaanse aanvallen in Syrië, maar geeft geen steun. Het trekt binnen het volkenrecht een grens tussen Irak en Syrië, maar geeft in de brief aan dat deze grens in de praktijk niet meer bestaat.

Het kan erger. Dit kabinet laat zien dat het niets begrijpt van de ware aard van onze vijand. Het stelt dat de Islamitische Staat niets van doen heeft met de islam. Zien de VVD en de PvdA dan echt niet dat intolerantie ten opzichte van andersgelovigen, geweld tegen vrouwen maar ook moord middels onthoofding zijn terug te voeren op bronnen van de islam? Saudi-Arabië, toch alom gezien als islamitisch, is in essentie niet anders. Het land vervolgt andersgelovigen. Het land beschouwt vrouwen als tweederangs wezens. Iedere vrijdag zijn er op de staatstelevisie executies te zien, ook onthoofdingen.

ISIS is islamitisch, hoe vervelend men dat in dit huis ook mag vinden. De zogenaamde root causes van de ellende in het Midden-Oosten zijn behalve op de demografische ontwikkelingen ook terug te voeren op de bronnen van de islam. Behalve Israël zijn er geen good guys in deze regio. De situatie in het Midden-Oosten is complex, zeker gezien het gegeven dat het bestrijden van ISIS de staat Iran, die op de lange termijn een groot gevaar vormt voor het Westen, in de kaart speelt. In essentie is er niet veel verschil tussen het kwaad van een terroristische organisatie als ISIS en

een terroristische staat als Iran. Graag hoor ik van het kabinet welke concrete achterliggende strategie het voor de lange termijn volgt voor Iran. Hoe voorkomen we dat de geopolitieke kracht van dit land met nucleaire ambities, financier van Hezbollah, wordt vergroot door de huidige ingreep van het Westen?

Hoe duidt het kabinet de opstelling van de Turken? Ze hebben aangegeven dat ze steun verlenen, maar tegelijkertijd geven ze geen toestemming aan de Amerikanen om op te stijgen vanaf de basis in Incirlik. Ondanks de complexe situatie in het Midden-Oosten steunt mijn fractie het besluit om ISIS te bombarderen. Dat moet dan echter niet alleen in Irak maar ook in Syrië gebeuren.

ISIS zorgt ook voor een verhoogde binnenlandse dreiging. De vijand die we in Irak gaan bestrijden, is ook onder ons, is aanwezig in onze eigen samenleving. Hij is opgegroeid in Nederland, maar is vrijwillig afgereisd om te vechten als jihadist. Keihard optreden in eigen land is net zo belangrijk als het bombarderen in Irak of Syrië, maar dit kabinet pakt niet door. Waarom worden de wettelijke mogelijkheden niet uitgebreid?

Waarom wordt er nog steeds geen administratieve detentie ingevoerd?

Waarom zorgt dit kabinet er niet voor dat ook ronselaars met twee paspoorten de Nederlandse nationaliteit kunnen verliezen?

Ik rond af. De desastreuze gevolgen van het anti-Defensiebeleid van de afgelopen decennia worden nu zichtbaar. Eigenlijk is er helemaal geen geld meer om ISIS militair te bestrijden. Men hanteert een zogenaamde kasschuif. Er worden budgetten aangesproken die bedoeld zijn voor de jaren 2017, 2018 en 2019. Daarnaast gaat de inzet van F-16's ten koste van de snel inzetbare NAVO-macht. Het mag duidelijk zijn: er moet meer geld naar Defensie. De VVD en de PvdA zorgen er echter voor dat ook in de komende jaren 1,4 miljard minder naar Defensie gaat. Dat is zeer onverantwoordelijk. Wat mijn fractie betreft bekostigen we deze missie door 200 miljoen van het niet-juridisch verplichte deel van de begroting van ontwikkelingshulp voor 2015 vrij te maken. Ontwikkelingshulp is geen kerntaak van de Staat, veiligheid is dat wel. Laten we in vredesnaam de miljoenen en structureel de ontwikkelingshulpmiljarden inzetten voor onze veiligheid en de bestrijding van terrorisme.

De voorzitter: Dank u wel. Hiermee zijn we gekomen aan het einde van de inbreng van de Kamer in eerste termijn. Voordat ik schors, vraag ik nog heel even aandacht voor het volgende. Ik kijk even naar de leden. Om voldoende recht te doen aan uw inbreng hebt u hiervoor ruimschoots de tijd gekregen, ook op uw eigen verzoek. Daarmee hebt u wel een beetje de bandbreedte van dit debat opgesoupeerd. Dat begrijpt u allen als geen ander. U hebt ruim de tijd gekregen, ook voor interrupties. Ik schors zo voor een halfuur. Er zijn vier bewindslieden. Ik verzoek hun, gelet op de tijd, om een en ander goed op elkaar af te stemmen. De bandbreedte is namelijk tot 16.00 uur. De leden krijgen ruimte voor twee interrupties in de tweede termijn. De plenaire afronding is vanavond om 21.00 uur. 16.00 uur is echt de eindtijd van dit debat. Dan hebt u enig idee hoe de volgende twee uur van dit debat zullen verlopen.

De vergadering wordt van 13.27 uur tot 14.03 uur geschorst.

De voorzitter: Zoals ik voor de schorsing heb gezegd, hebben de leden twee interrupties. Dit debat duurt tot 16.00 uur. Vanavond zullen we in een plenair debat om 21.00 uur het oordeel horen van de fracties.

Minister Timmermans: Voorzitter. Ik dank de Kamer voor haar inbreng in eerste termijn. Ik zal mij concentreren op een aantal onderwerpen. Het is overzichtelijk wat mij betreft, dankzij de inbreng van de Kamer. Ik zal ingaan op het doel van de missie, de discussie over het mandaat, de financiering, de positie van de Iraakse regering en IS, en op andere

ontwikkelingen in de regio waarop de leden hebben gewezen. Dat zal mijn deel van de inbreng van het kabinet zijn.

Laat ik beginnen met de vaststelling – daarmee loop ik misschien vooruit op wat er later vandaag gebeurt, maar ik kan die toch maken op basis van de eerste termijn – dat met uitzondering van de fracties van de SP en de Partij voor de Dieren alle fracties in beginsel hun steun hebben uitgesproken voor deze missie. Het is misschien wel historisch te noemen dat er in de Kamer zo'n brede steun is voor een dergelijke missie: hoog in het geweldspectrum en op korte termijn. Ik denk dat dit de door alle fracties gedeelde analyse reflecteert dat we te maken hebben met een zeer gevaarlijke ontwikkeling. Ik mag toch vaststellen dat de fracties die de missie niet steunen, wel de analyse delen dat er sprake is van een bedreiging van de veiligheid, niet alleen in de Arabische regio, maar ook in Europa en Nederland. Dus op dat punt is de Kamer eigenlijk unaniem. Ook dat is iets wat ik in de geschiedenis die ik met de Kamer heb meegemaakt, niet eerder op deze wijze heb gezien. Als ik op onderdelen met de Kamer of met leden van de Kamer in discussie ga over zaken waarover we het misschien niet eens zijn of van inzicht verschillen, is dat wel tegen deze achtergrond. Het is logisch dat je in de discussie zoekt naar punten van verschil, maar die zijn wel veel kleiner – dat wil ik bij het begin van mijn bijdrage vaststellen – dan de grote overeenstemming over de dreiging en de zeer grote steun voor de reactie die het kabinet daartegenover wil stellen.

We hebben in de afgelopen maanden gezien, en het is ook steeds duidelijker geworden, dat deze nihilistische, obscurantistische beweging niet alleen een rechtstreekse bedreiging is voor bepaalde groeperingen, maar voor alle mensen in de regio waar zij actief is. We hebben in toenemende mate gezien dat zij de macht hebben ontwikkeld om staten of delen van staten echt ten val te kunnen brengen. Ik denk dat de uiteindelijke beslissing om daar gewapenderhand iets tegenover te stellen veel te maken heeft met een combinatie van de ondraaglijke humanitaire ellende die door IS over de mensen wordt uitgestort, en de strategische risico's die er gelopen zouden worden als bijvoorbeeld Iraaks Koerdistan onder de voet zou zijn gelopen. Dat is dus de context waarin we opereren.

De opmerking dat onze reactie treuzelend of aarzelend zou zijn, begrijp ik niet helemaal. Ik heb wel begrepen dat de heer Knops zei dat ook Obama treuzelde. Als dat de analyse is, namelijk dat iedereen treuzelde, zelfs Obama, behalve «Obuma», dan zijn we weer op een goede positie. Dat betekent namelijk dat we zien dat de hele internationale gemeenschap zoekende is geweest naar hoe we hierop zouden moeten reageren. Ik stel vast dat de Amerikaanse president zijn afwegingen en zijn twijfels ook met het Congres en de openbaarheid heeft gedeeld, en ik heb daar wel bewondering voor. Hij heeft ook gewezen op de risico's en de manifeste problemen die eraan vastzitten. Enkele leden hebben daar ook op gewezen. Dat geldt dan met name voor Syrië. Los van de mandaatsdiscussie waarover we zo komen te spreken, hebben we in de afgelopen twee jaar heel vaak de discussie gehad met de Kamer: waar begin je aan als je actief gaat deelnemen in Syrië? Ik ben wel gevoelig voor het argument dat ook in de Kamer opgeld doet: waar komen wapens wellicht terecht als je wapens in die regio brengt? Die inschatting is in mijn ogen niet echt veranderd in de afgelopen jaren. Wat wel kan veranderen is het volgende. Op een gegeven moment kun je tot het politieke oordeel komen dat je het risico dat de wapens verkeerd terechtkomen maar voor lief moet nemen in plaats van helemaal niet te helpen en te zien dat IS wellicht de gehele macht overneemt. Dat zal altijd een politieke afweging blijven. Net als bij andere zaken in deze kwestie zal het nooit zwart-wit zijn. Ik wil namens het kabinet wel zeggen dat ik gevoelig ben voor de argumenten die door enkele fracties worden gebruikt: pas op dat wapens niet in verkeerde handen terechtkomen.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Ik wil even inhaken op dit punt. De Minister is consistent in zijn waarschuwing, want dit heeft hij de afgelopen jaren steeds gezegd. Er was een moment waarop Europa twijfelde of het wapens zou leveren aan de gewapende krachten, maar gelukkig heeft het kabinet ervoor gekozen om dat niet te doen. We zien echter in de kabinetsbrief wel dat er gelden worden vrijgemaakt: 6 miljoen en uiteindelijk 15 miljoen. Vindt de Minister dat wel verantwoord? De situatie is immers zo dat alle panelen nog aan het schuiven zijn. Het Free Syrian Army wil ook liever wapens dan communicatieapparatuur en dergelijke. Kunnen die gelden worden ingezet of vertaald naar wapens?

Minister **Timmermans**: Dat risico zie ik niet. Het risico dat ik wel zie – de heer Voordewind sprak er in zijn inbreng ook al over – is dat we ook hier in een bepaalde vorm van zwart-witdenken vervallen. We hebben dat vorige week ook in de VN besproken. We zouden kunnen zeggen: alles is geoorloofd om IS te stoppen, laten we dan maar met Assad zaken gaan doen. Maar dat willen we ook niet. Het is niet de bedoeling dat de aanpak van ISIS ertoe leidt dat Assad weer in een machtspositie wordt gebracht waardoor je misschien nog tienduizenden martelfoto's op internet gaat zien waaruit blijkt wat hij aan ellende over zijn volk uitstort. Dat geeft maar weer aan hoe ingewikkeld het is. De enige positieve krachten die we op dit moment in Syrië zien, zijn nou juist het Free Syrian Army en de coalitie. Die moeten we proberen te helpen om structuren op te bouwen, zodat ze voor hun burgers herkenbaar zijn als overheid, als structuur, als mensen die justitie kunnen leveren, die bescherming kunnen bieden aan de bevolking, en die zich tweemaal kunnen stellen als zij worden aangevallen. Nogmaals, de heer Voordewind heeft een punt. Ik wil dat de regering er goed op blijft letten dat je altijd het risico loopt dat wapens in verkeerde handen terechtkomen, al was het maar in het scenario zoals zich dat in Irak heeft voltrokken waarbij het Iraakse leger is overlopen door IS en waardoor IS over moderne Amerikaanse wapens is komen te beschikken.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Dan is de concrete vraag in eerste instantie hoe je voorkomt dat het geld dat we leveren wordt omgezet in wapens waarmee een strijd wordt gevoerd samen met ISIS – we weten dat ze al samenwerken met Jabhat al-Nusra in bepaalde gebieden – tegen Assad in plaats van tegen ISIS waarvoor die wapens bedoeld zijn. Mijn tweede vraag is of het kabinet garanties kan afgeven dat Nederland in ieder geval geen wapens zal gaan leveren aan het Free Syrian Army.

Minister **Timmermans**: Zoals u hebt gelezen in de kabinetsbrief gaat het niet om wapens. Als we deze middelen goed controleren en ervoor zorgen dat deze middelen inderdaad materieel worden aangeschaft, kan dat ook niet in wapens worden omgezet. In de tweede plaats zijn er aanwijzingen, zoals ik ook al eerder in een debat met de Kamer heb aangegeven, van collusie, van samenwerking tussen Assad en IS in het verleden. Je begeeft je in een heel ingewikkelde en onoverzichtelijke situatie als je actief betrokken raakt bij de strijd in Syrië.

Dat brengt mij bij de discussie over het mandaat. Mijn indruk is nog steeds dat een grote meerderheid van deze Kamer, met uitzondering van de VVD en de SGP, steeds heeft gezegd dat voor haar het rapport van de commissie-Davids leidend is in de bepaling of er sprake is van een volkenrechtelijk mandaat of niet. Als je dat rapport volgt, kun je vaststellen dat er voor Irak geen enkele twijfel is over het bestaan van een volkenrechtelijk mandaat, en dat je in het geval van Syrië niet met stelligheid kunt vaststellen dat er een volkenrechtelijk mandaat is om op te treden; je kunt overigens ook niet met stelligheid vaststellen dat het er níet is. Dat is dus een onduidelijke situatie. Het kabinet heeft, net als bijna alle andere Europese landen – de Britten zijn wat onhelder, althans ik kan niet uit de verklaring van Cameron in het Lagerhuis opmaken welke kant

hij opgaat; in ieder geval zijn zij de facto niet actief in Syrië – besloten die discussie te vermijden, om ook geen discussie uit te lokken die per definitie zal leiden tot het verbieden hiervan, en om in Irak actief te zijn. Omdat in het rapport-Davids staat dat je voor steun aan een missie – dus niet alleen voor meedoen – een adequaat volkenrechtelijk mandaat nodig hebt, heeft het kabinet gezegd: zolang we daarover geen volledige helderheid hebben, beperken we ons tot het uiten van begrip voor de acties van de Amerikanen, omdat die in onze ogen het doel dienen om grotere humanitaire ellende te voorkomen. We mogen onze ogen echter niet sluiten voor het feit dat er geen helderheid is over de vraag of er een volkenrechtelijk mandaat voor Syrië is. Sommige Kamerleden zeggen dat je moet streven naar duidelijkheid over het volkenrechtelijk mandaat. Dat doen wij ook, maar wel met enige voorzichtigheid. Dat heb ik vorige week ook gemerkt toen ik bij de Verenigde Naties in New York was. Je moet daar voorzichtig, stapje voor stapje, naartoe werken. Als je de zaak forceert, loop je het risico dat een van de leden van de Veiligheidsraad – vul maar in – heel gauw zegt een veto uit te zullen spreken, wat er ook gebeurt, terwijl dat nu nog steeds niet het geval is. Er is dus nog ruimte om daar een gesprek over te voeren. Daar wil ik niet voor weglopen. Ik heb als een van de eersten in Europa – dat geef ik graag toe – gewezen op het risico van het waterbedeffect. Die analyse wordt ook door de hele Kamer gedeeld, merkte ik vandaag. Dan kan ik me er niet al te makkelijk van afmaken door het slechts bij die constatering te laten. Dat wil ik ook helemaal niet. Daarom zeg ik ook dat Nederland die discussie moet blijven voeren en moet blijven voeden met zijn analyse. We zullen op dat punt ten aanzien van Syrië geen categorische conclusies kunnen trekken op dit moment. Ik hoop eerlijk gezegd dat er een moment komt dat we kunnen vaststellen dat er wel degelijk een volkenrechtelijk mandaat is om indien nodig, gelet op het risico van een waterbedeffect, ook in Syrië op te treden. Nu hoort u dus meteen waar mijn gedachten naar uitgaan. Ik hoop echter ook op begrip van de Kamer om, indachtig de conclusies uit het rapport-Davids, die door een grote meerderheid van de Kamer werden gesteund, te handelen op dit moment.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Ik denk dat de Minister van Buitenlandse Zaken op een heel correcte manier aangeeft wat de posities destijds waren. Ik voel mij ook heel comfortabel bij de wijze waarop hij de situatie nu beoordeelt. Tegen die achtergrond is het misschien toch interessant om de roze olifant die eerder door een van de collega's werd benoemd, nog eens wat nader te duiden. Zou er dan gestreefd moeten worden naar een Veiligheidsraadsresolutie die strikt genomen een voldoende adequaat volkenrechtelijk mandaat geeft, indien we nu al weten dat één of zelfs meerdere leden van de Veiligheidsraad daar hoogstwaarschijnlijk zijn veto wel zal moeten gebruiken, of met Libië in het achterhoofd in ieder geval zal afzien van het zich onthouden? Dat maakt dat het volkenrecht niet eens gediend is bij het zoeken naar een Veiligheidsraadsresolutie. Kan de Minister daar eens op reflecteren?

Minister **Timmermans**: Ik begrijp de analyse van de heer Ten Broeke heel goed. Er is ook niet per definitie een Veiligheidsraadsresolutie nodig. Daar zit inderdaad ruimte. Ik wil er ook op wijzen dat ik afgelopen vrijdag actief heb deelgenomen aan een door Frankrijk geëntameerde discussie over het relativeren van het vetorecht van de permanente leden. Dat vond ik een heel moedige zet van een permanent lid van de Veiligheidsraad. Dat is een heel dringende discussie. Het is mijn stellige overtuiging – dat heb ik ook in de VN gezegd – dat als Rusland niet vanaf drie jaar geleden stelselmatig met zijn veto een optreden van de internationale gemeenschap in Syrië had geblokkeerd, we niet met dit niveau van ellende met IS te maken zouden hebben gehad. Het is natuurlijk een beetje iffy history, want je kunt dit nooit bewijzen, maar de voortdurende ellende in Syrië

heeft als een magneet gewerkt op extremistische terreurorganisaties en op jonge mensen uit de hele wereld die misleid en gebrainwasht worden en in die terreur worden meegezogen. Dat heeft heel veel te maken met de complete onmacht van de internationale gemeenschap om iets te doen aan de, inmiddels, 200.000 onschuldige slachtoffers in Syrië. In die zin denk ik dat een discussie over het relativeren van het vetorecht in dit soort gevallen van permanente leden van de Veiligheidsraad zeer nodig is. In die zin ga ik mee met de leden, bijvoorbeeld de heer Knops, die zeggen dat je niet kunt blijven hangen in een vaststelling van een aantal jaren geleden. Dat is waar, maar als je die vaststelling wilt amenderen dan moet je dat ook doen volgens de stappen die daar internationaalrechtelijk voor gelden.

De heer **Ten Broeke** (VVD): De Minister heeft in New York laten zien dat daar door de Nederlandse regering over wordt nagedacht. Dat vinden wij winst. We hebben vorig jaar zelf een voorstel ontwikkeld dat nog een stapje verder ging, om het volkenrecht langs die lijnen te ontwikkelen en om het veto geen blokkade op het volkenrecht te laten worden. Maar ik heb het waterbed indachtig ook gevraagd of we het probleem met ISIS niet vergroten als iedereen zoals Nederland redeneert. Want dan duwen we hen de grens over, niet alleen in Turkije, maar ook in Jordanië – daar hebben we vanochtend over gelezen – om nog maar te zwijgen van Syrië, waar ze vandaan komen.

Minister **Timmermans**: Het probleem is nog veel groter. Ik sluit namelijk niet uit dat IS – of welke naam men dan ook kiest – actiever wordt met Al-Shabaab, met AQIM in de Sahel of in Nigeria, of noem maar op. Dit is bijna een mythologische draak: als je er één kop afslaat, komen er elders weer koppen terug. Iedereen die zegt dat dit probleem nog heel lang zal blijven en heel veel inspanningen van ons vraagt, heeft volkomen gelijk. Ik ben op dit punt niet optimistisch. Dit is een bedreiging voor onze manier van leven, voor onze open samenleving en voor hoe wij het leven van onszelf, onze kinderen en onze kleinkinderen zien. Dit is een bedreiging die zo manifest is dat het grote inspanningen zal vragen van onze samenleving. Ik ben het zeer met de heer Van Ojik en anderen eens dat het brede inspanningen zal vergen om die bedreiging het hoofd te bieden en te overwinnen. Dat zal een langjarige strijd worden. De vragen die de heer Ten Broeke terecht opwerpt, en waarvoor ik geen gemakkelijke panacee heb, zullen aan de orde moeten komen. Nederland zal zijn positie moeten bepalen en aan de ontwikkeling van het volkenrecht op dat punt actief moeten bijdragen.

De heer **Knops** (CDA): Ik ben blij met de reactie van de Minister op de interruptie van de heer Ten Broeke, omdat dit volgens mij raakt aan de kern van dit debat. Het wordt wellicht uitvergroot omdat we het over heel veel zaken eens zijn, maar het is toch goed om hier even op door te gaan. De imperfectie van het volkenrecht en de beweging waarin het zich bevindt, is een gegeven, maar zou politiek gezien nooit als een gegeven beschouwd mogen worden. Er rust een dure plicht op politici om te handelen als dat nodig is. In dat kader zou ik de Minister willen vragen om eens verder in te gaan op de passage in het regeerakkoord die heel nadrukkelijk ziet op de Responsibility to Protect. Dat is bijna een andere rechtsgrond om te acteren. As we speak wordt Kobani bedreigd door IS. Als je 100% zeker wilt weten dat je een legale actie uitvoert, ben je misschien al wel te laat omdat IS zich gemengd heeft met de burgerbevolking waardoor optreden niet meer mogelijk is. Dat is een soort imperfectie die vreselijke gevolgen kan hebben. Kan de Minister daarop ingaan tegen de achtergrond van het voorstel van het kabinet?

Minister **Timmermans**: Volkenrecht is, net als alle recht, levend. Maar in dit geval is het wellicht, meer dan ander recht, ook dynamisch. Het rechtsstelsel loopt in het algemeen vaak achter op de praktijk en op de uitdagingen die er zijn. Daar zijn we nu ook getuige van. Je zou de conclusies van de commissie-Davids best eens kunnen plaatsen in het licht van de recente ontwikkelingen. Misschien moet de Kamer dat eens overwegen. Ik wil niet over mijn graf heen regeren, maar ik vind dit wel een interessante gedachte. Daarmee loop ik nergens op vooruit. Ik zeg wel tegen de heer Knops: als je die rechtsontwikkeling wilt, ben je alleen geloofwaardig als het bestaande recht je uitgangspunt is. Als je mensen wilt meenemen in de aanpassing van het recht, moet je ze wel gunnen dat je het bestaande recht als uitgangspunt neemt. Je kunt niet zeggen: ik heb mijn conclusie al getrokken en voor mij is dit het recht. In de praktijk eindigt het ook weer in de Veiligheidsraad als er geen overeenstemming is over de Responsibility to Protect. Dat is het concrete antwoord op de vraag van de heer Knops. Dat is de stand van zaken. Oorspronkelijk was de Responsibility to Protect bedoeld om niet in de Veiligheidsraad te hoeven komen en via de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties ook een mandaat af te kunnen spreken. Maar in de praktijk is gebleken dat deze discussie uiteindelijk in de Veiligheidsraad landt. De nuancering van het vetorecht in humanitaire noodsituaties is een noodzakelijke discussie om de Responsibility to Protect het volle pond te geven.

De heer **Knops** (CDA): De opmerking over de commissie-Davids is mij uit het hart gegrepen. Sindsdien is er immers het een en ander gebeurd. Los daarvan wijst de commissie-Davids ook al op de state of necessity, het noodzaakbeginsel. Zij wijst ook op de toepassing daarvan. Het punt blijft dat wij nu een politieke verantwoordelijkheid dragen, ook met het voornemen van het kabinet. Het wordt weliswaar geformuleerd als begrip, dus de jure ondersteunen we het misschien niet, maar de facto zijn wij natuurlijk medeverantwoordelijk voor de operatie die wordt uitgevoerd. Toch zou dat volgens het kabinet de jure niet kunnen. Daar blijft een spanning op zitten. Die imperfectie waarover we het net hadden, zit in die zin ook in dit voorstel.

Minister **Timmermans**: Net als bijna alle andere Europese landen, en mogelijk alle andere Europese landen, beperken wij onze operaties vanwege het volkenrechtelijk mandaat tot Irak, want daar kan geen enkele discussie over zijn. De heer Knops zegt dat de grens op de grond eigenlijk niet bestaat omdat men eroverheen gaat et cetera. Dat is allemaal juist, maar we zijn het er ook over eens dat er geen duidelijkheid is over het volkenrechtelijk mandaat voor optreden in Syrië. Dan probeer je van deze ingewikkelde situatie het beste te maken. De makkelijkste oplossing is niks doen. De realistische oplossing is een belangrijke bijdrage leveren. Irak mag niet omvallen onder druk van IS. Dat land mag ook niet het toneel blijven van de gruwelen van IS. Daaraan kan Nederland zonder twijfel over de volkenrechtelijke aspecten meedoen. De heer Knops heeft gelijk als hij zegt dat dit in politieke en materiële zin moeilijk los te zien is van wat er in Syrië gebeurt. Met een aantal andere landen maakt Nederland de afweging die ik aan de Kamer voorleg. Ik verheug me in de steun van het CDA voor deze missie. Dat vind ik prettig om te mogen vaststellen.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Ik heb het debat over ingrijpen in Irak in het Lager- en het Hogerhuis in grote delen gevolgd. Ik leer daar overigens ook van dat je niet alleen in een veelpartijenstelsel veel woordvoerders hebt, want in het Hogerhuis hadden 58 woordvoerders zich voor 4 minuten gemeld. Dat was dus ook een vrij lang debat, maar dat terzijde. Cameron gaf uitdrukkelijk aan, ook in antwoord op interrupties, dat hij het juridisch mandaat voor het ingrijpen in Syrië aanwezig achtte, maar dat hij dat om andere redenen – het risicoprofiel, de burgeroorlog et cetera –

niet meenam. Nu is dit zijn verzoek aan het parlement. Hij zei dat hij voor Syrië apart terugkomt als dat aan de orde is. Het volkenrecht is niet alleen van ons, want daarover bestaat internationale afstemming, ook met Engeland. Ook over de vraag hoe ruim of hoe krap je het recht op zelfverdediging van Irak moet en kunt zien, bestaat afstemming.

Minister **Timmermans**: Als de vraag van de heer Van der Staaij is of daar discussie over plaatsvindt, dan is het antwoord eenduidig ja. In de gesprekken die ik zelf voerde met John Kerry – er werd geschreven dat ik naar Kerry zou hebben gebeld om te bedelen om mee te mogen doen, maar dat is allemaal onzin; Nederland hoeft nergens om te bedelen – heb ik er herhaaldelijk op gewezen, onder verwijzing naar het rapport van de commissie-Davids, dat in Nederland de discussie over het mandaat van groot belang is. Op basis daarvan hebben zijn juristen met mijn mensen contact gezocht om aan te geven waarom zij vinden dat het voor Syrië wel degelijk aanwezig is. Wij hebben weer uitgelegd waarom wij vinden dat het niet zo helder is. Voor beide standpunten is van beide kanten begrip. In New York ben ik door veel Europese collega's aangesproken: we moeten hier goed over doorpraten zodat we hierin geen fouten maken die het volkenrecht schade berokkenen. Ik ben er eigenlijk wel trots op dat in heel veel Europese landen het belang van het volkenrecht zo voorop wordt gesteld. Ze voelen allemaal de noodzaak iets te doen en willen daar ook aan bijdragen, maar ze hebben ook oog voor de langetermijnimplicaties. Als je te slordig en te snel stappen zet, kun je het volkenrecht raken. Materieel valt het mij wel op dat Cameron volkenrechtelijk geen probleem ziet, maar toch niets doet in Syrië. In feite, materieel dus, zit hij op dezelfde lijn als Nederland.

De heer **De Roon** (PVV): De Minister bracht eerder het rapport van de commissie-Davids en de uitzonderingspositie van de heer Van Walsum ter sprake. Hij bracht dat ook in verband met de VVD en de SGP, dacht ik. For the record hecht ik eraan nog even te vermelden dat ook ik destijds als woordvoerder van de PVV heb gezegd dat wij ons aansluiten bij de visie van Van Walsum. Dat zeg ik niet zomaar, maar als inleiding op de vraag die ik wil stellen.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Dat gold trouwens ook voor de ChristenUnie.

De heer **De Roon** (PVV): Mijn vraag is de volgende. Het recht wordt natuurlijk gevormd door een wetgever. Internationaal recht wordt binnen de VN en de Veiligheidsraad gevormd. Er is echter ook recht dat uit gewoonte ontstaat, ook binnen het volkenrecht. Dat begint dan vaak met een moedige burger die zegt: ik mag dit misschien niet doen, maar ik doe het toch want ik dien daarmee een hoger rechtsbelang. Waarom wil de Minister de hele procedure in de Veiligheidsraad afwachten? Naar mijn idee gaat dat nog jaren duren. Waarom is de Minister niet als die moedige burger? Waarom zegt hij niet dat we hier gewoonterecht moeten gaan vormen omdat dat hier zeer op zijn plaats is? Ik zou de eerste zijn om daarvoor een stap te zetten. Nou ja, de eerste is natuurlijk Amerika, maar ik zou graag de tweede zijn.

Minister **Timmermans**: Nu ga ik met een oud advocaat-generaal in discussie over het recht. Ik probeer altijd voorzichtig te zijn, maar in dit geval moet ik extra voorzichtig zijn. Er valt iets te zeggen voor de redenering van de heer De Roon. Ik zou het alleen jammer vinden als de consequentie daarvan is dat je veel landen niet meer meekrijgt in het nieuwe denken en in de nieuwe ruimte voor handelen. Het zou jammer zijn om die brede ontwikkeling te snel te doorkruisen. Ik sluit overigens niet uit dat er een moment komt dat je dat toch moet doen. Vorige week in

New York viel mij iets op. Eerst was er de briljante speech van Obama voor de AVVN, gevolgd door een zeer indrukwekkende serie zittingen, ook van de Veiligheidsraad. Aan de zitting over foreign fighters heeft premier Rutte deelgenomen. Mij viel op dat de internationale gemeenschap bijna unaniem is over de noodzaak om iets te doen. Ik vind dat zo waardevol dat ik denk dat we moeten oppassen met het zetten van stappen. Die internationale consensus moet je niet te snel tenietdoen. Nu ben ik niet naïef en zie ik ook wel dat er grenzen zijn aan hoe lang je die consensus kunt handhaven met moeilijke kostgangers als Rusland en mogelijk China, maar vooralsnog is die consensus er. Vooralsnog is de wereldgemeenschap eensgezind over de noodzaak om IS aan te pakken. Dat moet ons ook wat waard zijn.

De heer **De Roon** (PVV): In dit soort onzekere situaties is het natuurlijk moeilijk te voorspellen hoe het zal aflopen, maar de consequentie van de positie die de regering inneemt, is wel dat de mensen die nu in grote mate en in groten getale lijden onder wat daar gebeurt, hier niet mee geholpen zijn. De Minister kan een optreden toch altijd rechtvaardigen? Hij kan toch zeggen: ik heb de tweede stap gezet om gewoonterecht te creëren. Ik weet dat ook veel andere landen dat zien zitten. Je moet ook een beetje lef opbrengen om verder te gaan dan al die anderen die voorzichtig blijven.

Minister **Timmermans**: Daarom proberen wij dit gewoonterecht, deze politieke praktijk, stappen verder te brengen. Ik ben daar in New York helder over geweest. Ik heb daar gezegd: wat zeg je tegen een moeder in een Syrische stad die haar zonen vermoord heeft zien worden, die haar huis kwijt is, die alles kwijt is? Zeg je dan: sorry, we konden niets doen want er was een veto in de Veiligheidsraad? Dat snapt geen mens meer. Ik geloof dat we op dit punt echt een internationaal breed gedragen discussie moeten hebben over de vraag hoe we dat, de ellende van Syrië op ons in laten werkend, in de toekomst misschien eerder kunnen voorkomen. Ik begrijp het ongeduld van de heer De Roon heel goed en ik begrijp ook zijn uitspraak dat je daar toch niet op kunt gaan wachten, maar de VN is wel het hoogste orgaan in de wereld dat ons in staat kan stellen om bij humanitaire ellende op te treden. Ik wil dus voorzichtig met de VN omgaan, zolang dat kan. Ik hoop dat het soort initiatieven als dat van Frankrijk bijvoorbeeld vrucht gaan dragen. Ik geef meteen toe dat er zich situaties kunnen voordoen waarin we daar niet meer op kunnen wachten en we met anderen stappen zullen moeten zetten ter voorkoming van grotere ellende. Stappen waarvan andere landen misschien zeggen dat we daar het mandaat niet voor hebben, maar waarvan wij vinden dat we het mandaat ervoor wel hebben.

Ik vervolg mijn betoog. Ik wil nog even stilstaan bij een punt dat met veel kracht door de heer Van Ojik naar voren is gebracht en waar Minister Ploumen ook nog op zal ingaan. Ik zal er in algemene zin op reageren. Laat er geen misverstand over bestaan dat we snel en stevig moeten handelen om op korte termijn IS een halt toe te roepen, terug te dringen en als het kan definitief te verslaan en te vernietigen. We doen dat door het Iraakse leger vanuit de lucht te steunen. Dat is onze onmiddellijke opdracht. Maar ik ben de eerste om het met de heer Van Ojik eens te zijn. Als je kijkt naar de hele Arabische regio en naar de fundamentele veranderingen in de samenlevingen die zich daar voordoen, dan kun je niet om de conclusie heen dat we een à twee generaties onrust zullen hebben, en dan druk ik me nog heel voorzichtig uit. Dit zijn namelijk zeer diepgaande maatschappelijke veranderingen in een situatie waarin men nooit democratie heeft gekend. Men heeft alleen onderdrukking gekend. Men kent alleen geweld als de manier om conflicten op te lossen. Ik denk dat we er rekening mee moeten houden dat deze structurele verandering ook niet snel tot stabiliteit gebracht kan worden, zelfs niet met massale financiële steun vanuit de buitenwereld. Wel moeten we onze steentjes

eraan bijdragen dat goedwillende mensen de kans krijgen om daar iets op te bouwen dat de contouren krijgt van een democratische rechtsstaat. Daarover zijn de heer Van Ojik en ik het zeer eens. Ik zou het jammer vinden als er vertraging zou komen in het aanpakken van het probleem – niet dat de heer Van Ojik dat bepleit – omdat we eerst een masterplan zouden moeten hebben voor een structurele oplossing op lange termijn. Daarom is de artikel 100-brief in dit geval beperkt van scope. We moeten een urgent probleem aanpakken. Natuurlijk komt dat probleem terug als je niet werkt aan een structurele verbetering van de situatie, maar we moeten eerst de brand blussen en dan plan maken voor het voorkomen van toekomstige branden. Daar zal Nederland in EU-verband, in VN-verband, in OESO-verband en in allerlei andere verbanden een actieve bijdrage aan leveren.

De heer **Van Ojik** (GroenLinks): De Minister zegt terecht dat ik er ook niet voor pleit om te wachten op een dergelijk masterplan voordat we in actie komen. Daar zijn we het over eens. Maar als we het over deze analyse eens zijn, is mijn concrete vraag wel waar de noodzakelijke stappen worden gezet. De Minister verwees naar de briljante speech van de Amerikaanse president van vorige week. Ik ben het met hem eens dat dat een goede speech was over een aantal heel concrete terreinen van actie. Hij ging daarmee veel verder – gelukkig, zeg ik dan – dan alleen het militaire. Gaat de internationale gemeenschap zich daar nu op richten? Of gaat dat binnen de EU gebeuren? Ik pleit er inderdaad niet voor om te wachten, maar wel om op z'n minst gelijktijdig te werken aan die politieke langetermijnstrategie.

Minister **Timmermans**: Zeker, en daarvoor is het nodig dat we Irak onder maximale druk zetten om een inclusieve staatsvorm op te bouwen. Dat is de eerste prioriteit. Deze regering doet het stukken beter dan de vorige, maar het is allemaal ontzettend broos. Onder Al-Maliki is zo veel ellende veroorzaakt onder de soennitische bevolking van Irak dat je dat niet in één dag hebt opgelost. Zowel Koerden als soennieten maken nu deel uit van de regering. Zij moeten veel meer opgenomen worden in de langetermijnvisie voor Irak. Maar dat moet in Bagdad gebeuren; dat kan niet van buitenaf. Daarnaast moeten we de ruggengraat van IS breken door te voorkomen dat IS aan olie en geld komt. Dat heeft ook te maken met het voorkomen van mogelijkheden om mensen te gijzelen. De heer Van Ojik heeft groot gelijk als hij zegt dat we de financieringsbronnen moeten aanpakken. Het is een schatrijke organisatie. Daarom is zij ook zo gevaarlijk, want ze trekt mensen aan van over de hele wereld en betaalt die gewoon heel goed. Daar moeten we echt veel aan doen. Daarnaast zijn ook ontwikkelingen in andere Arabische landen van essentieel belang om hier een structurele oplossing voor te vinden. We moeten echt weer proberen om Israël en de Palestijnen op het vredespad te krijgen conform de plannen van Kerry. Je merkt in Europese en andere landen dat de conflicten in het Midden-Oosten vaak een trigger zijn voor jonge mensen om te denken dat zij daar iets moeten gaan doen, waarna zij zich aansluiten bij allerlei gruwelijke organisaties. Verder zijn de rechtsstatelijke ontwikkelingen in landen als Egypte erg ingewikkeld, maar we moeten er wel aan bijdragen. De problemen in de Sahel verdienen onze aandacht. Nederland levert heel actief een bijdrage in het kwetsbare land Mali. De heer Van Ojik verwees daar zelf ook naar. Ik wil maar aangeven hoe groot de problematiek is. Het is wel veel, ja. Onze verantwoordelijkheid wordt echter gevraagd en we zullen die rol moeten spelen. Misschien kan ik overstappen naar een andere kwestie die door vrijwel iedereen is aangekaart, namelijk de financiering van deze missie. Deze missie is deugdelijk gefinancierd. Ik geloof ook niet dat daar twijfel over was in de Kamer. Toch zegt de Kamer dat we onszelf wellicht de mogelijkheden ontnemen om in de toekomst nog iets te doen als we worden

uitgedaagd. Dan hebben we wellicht niet voldoende financiële ruimte om iets te doen. Ik vind dat een terecht punt van zorg. Dit kabinet of volgende kabinetten zullen daar aandacht aan moeten besteden. Sommigen zeggen dat we het structureel moeten doen. Daar wil ik iets tegenover stellen. Eén ding weet ik zeker: het blijft ontzettend onzeker in de wereld. We moeten nadenken over de vraag hoe wij omgaan met die onzekerheid, ook in de manier waarop we voor internationale kwesties begroten. Dat hoeft niet van vandaag op morgen te gebeuren, want het is nu in overleg met de Minister van Financiën deugdelijk geregeld. We kunnen met de huidige constructie goed uit de voeten, maar als ik naar de wereld om ons heen kijk, zullen we de flexibiliteit moeten kunnen opbrengen om daar waar nodig in te kunnen spelen op ontwikkelingen. We moeten niet hoeven zeggen dat er een directe manifeste bedreiging van ons land is, maar dat we niets kunnen doen omdat we geen begrotingshoofdstuk kunnen vinden waar we het onder kunnen brengen. Dat is het structurele probleem dat moet worden opgelost. Daar kun je dus niets aan doen met een begrotingsartikel of met een bepaalde verhoging van de begroting. Begroten is immers keuzes maken, dus als je dat wel zou doen, dan kun je die uitgaven niet elders doen. Als dan blijkt dat je het niet nodig hebt gehad, beperkt dat je manoeuvreerruimte op het terrein van de binnenlandse politiek. Als ik kijk naar de ontwikkelingen in de wereld en zie hoe onzeker alles is, dan vind ik dat je die onzekerheidsfactor in de wijze van begroten in de toekomst – niet nu, want nu is het deugdelijk en goed geregeld – onder ogen moet zien.

De **voorzitter**: Uw tweede en laatste interruptie, mijnheer Knops.

De heer **Knops** (CDA): Dat moet dan maar, want dit is een belangrijk onderwerp. De Minister blijft herhalen dat het allemaal deugdelijk geregeld is. Dat is een eufemistische opmerking voor de constatering dat er nu geen geld is, dat er komend jaar ook geen geld is en dat het dus over de schutting wordt gekieperd. De komende jaren is er gewoon een probleem. We kunnen wel een hypotheek op de toekomst nemen, maar bij dit soort missies moet er gewoon geld bij, want die onzekerheid wordt eerder groter dan kleiner; daarmee ben ik het eens. Over de plannen van de Minister wil ik best nadenken, maar ook los daarvan blijft mijn punt staan. Het is wel erg gemakkelijk om te zeggen dat dit kabinet of volgende kabinetten dat maar moeten oplossen. Dat vind ik niet de daadkrachtige vorm van besturen waarover de Minister zojuist sprak.

Minister **Timmermans**: Met alle respect voor de geachte afgevaardigde Knops – als je dat zegt, bedoel je trouwens meestal iets anders – houd ik vol dat dit deugdelijk gefinancierd is. We kieperen niets over de schutting. We schuiven niets naar de toekomst. Het geld is er gewoon. De rekeningen worden betaald. De begroting is er. Natuurlijk, we financieren het uit uitgaven die we voorzien hadden in jaren daarna – daar heeft de heer Knops gelijk in – maar daarmee is het geen ondeugdelijke financiering. Deze missie wordt keurig gefinancierd. Daar kan wat mij betreft geen enkele twijfel over bestaan.

De heer **Knops** (CDA): Ik kan ook allerlei aardige dingen over deze Minister zeggen, maar dan weet hij meteen dat ik dat niet zo bedoel. De Minister zou gelijk hebben als het alleen over deze missie zou gaan en er de komende jaren niets meer zou gebeuren. Dan heeft hij gelijk. We gaan echter geen woordspelletjes doen. De Minister weet ook dat er de komende jaren zeker missies zullen gaan plaatsvinden, waar dan ook. Daarmee wordt dus een gat in de financiering geschoten. Het zou aardig van de Minister zijn als hij vlak voor zijn mogelijke vertrek dit soort losse eindjes niet laat bestaan, maar dat hij het netjes achterlaat. Ik zou een poging willen doen deze Minister te verleiden tot uitleggen hoe dat dan

zou moeten. Het is wel heel makkelijk dat we het financieren met het budget van 2017 tot 2019, maar dan gaan we er dus van uit dat er de komende jaren niets gaat gebeuren. Maar dat gelooft natuurlijk niemand!

Minister Timmermans: Ik houd uit de inbreng van de heer Knops vast dat hij met mij vaststelt dat deze missie keurig is gefinancierd. Ik heb hem in de media andere dingen horen zeggen, dus wat dat betreft zitten we nu op dezelfde positie. Verder stelt hij vast dat je de bewegingsruimte voor de komende jaren inperkt. Dat kan ik alleen maar met hem eens zijn. Die bewegingsruimte is echter niet nul, want je houdt in de komende jaren de middelen die je nu ook inzet. De Minister van Financiën heeft daar ook wat over gezegd en daar kan ik hem alleen maar in bijvallen. Nogmaals, ik ben blij met de opmerking van de heer Knops dat dit deugdelijk is gefinancierd, dat dit klopt en dat er niets verkeerd aan is. Ik ben het ook met hem eens dat we met deze manier van financieren wel onze ruimte beperken om in de toekomst dingen te doen. Zoals ik al heb gezegd, kan het geen kwaad om in deze onzekere wereld voor de lange termijn na te denken over de vraag hoe je in de toekomst dit soort uitgaven wilt voorspellen en begroten, en welke flexibiliteit je daarbij eventueel zou willen hanteren.

De voorzitter: Mijnheer Knops, ik begrijp dat u nog heel kort iets wilt zeggen? Ik wijs de leden erop dat we te weinig tijd hebben als zij zulke lange interrupties plegen. Straks zal ik u moeten afkappen, en dat wilt u vast niet.

De heer Knops (CDA): Voor de Handelingen wil ik wel dat dit in de juiste context wordt gezien. Ik heb niet gezegd dat de missie deugdelijk gefinancierd is. Dat is alleen het geval als er straks geld bijkomt. Als dat niet zo is, blijf ik bij mijn stelling dat het niet deugdelijk is.

De voorzitter: Dat is voor de Handelingen. Mijnheer Sjoerdsma.

De heer Sjoerdsma (D66): Ik denk ook dat het noodzakelijk is dat daar goed naar wordt gekeken. Dan gaat het misschien niet alleen over missies, zoals de heer Knops betoogt, maar ook over de financiering van het buitenlands beleid in brede zin. Als je kijkt naar de uitdagingen waarvoor Nederland en de Europese Unie in brede zin staan, en als je de constatering van het kabinet bekijkt dat er een grote spanning is tussen die uitdagingen en de capaciteit van Nederland – of het nu gaat over Defensie of Buitenlandse Zaken, en misschien zelfs over Ontwikkelingssamenwerking – dan hoop ik dat het kabinet het niet alleen als wenselijk, maar ook als een opdracht beschouwt om voor de begrotingsbehandeling met een eerste antwoord daarop te komen.

Minister Timmermans: Het is ook weer niet zo urgent dat we bij de volgende begrotingsbehandeling al een plan voor de verre toekomst klaar moeten hebben. We hebben nu te maken met deze missie. Die wordt door het Ministerie van Defensie voorgefinancierd. Dat doet Defensie keurig, dus daar kan geen enkel misverstand over bestaan. Die missie wordt in latere jaren via de onvoorziene middelen uit 2017 tot 2019 uit HGIS verder gefinancierd. Dat is dus gewoon opgelost. Dat is netjes opgelost, maar dat neemt niet weg dat ik me kan voorstellen dat er in politieke zin meer flexibiliteit nodig is om het mogelijk te maken om waar nodig in de toekomst extra middelen in te zetten. Dat geldt beide kanten op; het kan meevallen en het kan tegenvallen. Vooralsnog kunnen we hiermee echter heel goed uit de voeten, en kan ook wat we in de komende jaren elders moeten doen gewoon worden gedaan.

De heer Sjoerdsma (D66): Dan vind ik het wel weer wat lastiger te volgen. Zowel door Defensie als door Buitenlandse Zaken wordt gezegd

dat het piept en het kraakt, wat suggereert dat men op het tandvlees loopt, en we zien welke urgentie dit soort zaken met zich meebrengt, maar de Minister zegt: we hoeven dit niet meteen op te lossen, laten we bekijken wanneer we dat op termijn doen. Dan zou ik ook zeggen: op welke termijn zou dit kabinet daar dan wel een reactie tegenover willen stellen?

Minister **Timmermans**: Ik weet eerlijk gezegd niet of we het nog steeds over hetzelfde hebben. Ik heb het gehad over de onvoorspelbaarheid van ontwikkelingen en over de flexibiliteit die we daarbij in de toekomst nodig zullen hebben. Die flexibiliteit wordt misschien niet voldoende gereflecteerd in de huidige opzet van de begroting. Dat was het algemene punt dat ik probeerde te maken. Wat de heer Sjoerdsma nu zegt, is: er is eigenlijk te weinig geld voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking. Tenminste, ik geloof dat hij dat zegt. Daar heeft dit kabinet dit jaar meer geld voor vrijgemaakt. Dat vind ik met mijn collega's een eerste, goede stap, en wat er in de komende jaren verder gaat gebeuren, is aan de wetgever. Meer kan ik daarover op dit moment niet zeggen. Ik vind alleen, en dat wil ik in alle helderheid zeggen, dat wij hiermee uitstekend uit de voeten kunnen in de opdrachten die wij nu krijgen.

De **voorzitter**: De tweede en laatste interruptie van de heer Van der Staaij.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Ik moet mij beperken tot de eerste helft van mijn tweede interruptie. Uitgedaagd door wat er nu op tafel ligt, wil ik de Minister even herinneren aan de breed gesteunde motie die bij de algemene beschouwingen is aangenomen. Daarin wordt de regering verzocht om na te denken over het budget dat in de toekomst nodig is voor Defensie, en daarbij ook het veiligheidsbeleid te betrekken. Mijns inziens zou daarbij naast het budget ook heel goed het punt meegenomen kunnen worden dat de Minister nu adresseert: hoe kun je dit op de beste manier vertalen? Is het dus een idee om bij de uitwerking van deze aangenomen Kamermotie ook dit element mee te nemen?

De **voorzitter**: Dank u wel. Het blijft wel uw tweede interruptie.

Minister **Timmermans**: Ik was niet aanwezig bij het debat waarin deze motie is ingediend, dus ik vind het lastig om precies te reageren op het punt van de heer Van der Staaij. Ik zal zijn opmerking echter doorgeven aan de collega's die er wel bij aanwezig waren. Ik neem aan dat de heer Van der Staaij dan van die kant een reactie zal krijgen.

De **voorzitter**: Mag ik de Minister vragen om dit punt snel af te ronden?

Minister **Timmermans**: Snel, ja. Ik heb de belangrijkste punten gehad. Er zijn nog twee kleine puntjes. Het eerste is de hele discussie over de vraag of IS nu islamitisch is of niet. Als je de redenering van de heer De Roon zou gebruiken, zou je moeten zeggen: IS is ook een staat, want het zegt dat het een staat is, dus is het een staat. De heer De Roon zal het meteen met mij eens zijn dat dit een onzinnige redenering zou zijn. Ban Ki-moon heeft gezegd dat IS eigenlijk «Onislamitische Non-staat» zou moeten heten. President Obama heeft gezegd: niet islamitisch en geen staat. Premier Cameron heeft hetzelfde gezegd. Een hele reeks internationale hoofdrolspelers heeft dat gezegd. In die school begeeft zich ook de directeur-generaal Politieke Zaken en ik kan het hem niet kwalijk nemen dat hij deze prominente internationale figuren citeert. Ik ben het daar ook zeer mee eens. 90% van de slachtoffers is moslim. Als je het een terecht etiket zou willen geven, zou je het een

nihilistische beweging moeten noemen, met de meest obscurantistische elementen uit de islam en elders samengebracht. Geen enkele wereldgodsdienst zal zich in deze barbaren herkennen. Zo is het ook door president Obama weergegeven: een wereldgodsdienst bepleit geen nihilistisch geweld. Ik ben het daar zeer mee eens.

Tot slot nog een opmerking over de rol van Turkije. Daarover zijn ook schriftelijke vragen gesteld, die wij hebben beantwoord. Ik zal het nu dus kort houden. Turkije helpt nu sterk bij de aanpak van jihadgangers. Het is zelf sterk geraakt door de ellende in Syrië en Irak. Ik geloof dat er inmiddels ruim 2 miljoen vluchtelingen zijn op Turks grondgebied, die allemaal keurig opvang krijgen van Turkije. Het is voor dat land een last die je je bijna niet kunt voorstellen. Ik kan op dat punt alleen maar bewondering hebben voor het feit dat men bereid is om die mensen op deze manier op te vangen. Daarmee wilde ik afsluiten, voorzitter.

De **voorzitter**: De heer Servaes, voor zijn eerste interruptie.

De heer **Servaes** (PvdA): Het is nauwelijks een interruptie, eerlijk gezegd, maar gezien de tijd denk ik dat we niet aan een echte tweede ronde toekomen. Volgens mij is er één punt blijven liggen, waar we drie weken geleden vrij uitgebreid over hebben gesproken. Dat is de financiering van ISIS. Ik heb daar op twee manieren aandacht voor gevraagd. Ten eerste heb ik de berichten uit Qatar genoemd dat er nog steeds tientallen miljoenen vanuit Qatar naar jihadistische groeperingen in de regio gaan. Ten tweede heb ik gevraagd welke voortgang er de afgelopen weken geboekt is. Ik kan mij voorstellen dat ook dit bij de AVVN in het kader van dit debat een rol heeft gespeeld. Welke initiatieven heeft Nederland zelf of de Europese Unie mogelijk genomen?

Minister **Timmermans**: Daarover is heel veel overleg. De noodzaak om hierin harder op te treden, wordt nu echt door iedereen gedeeld. Volgende week is er in de Verenigde Staten weer een hoogambtelijke vergadering over de aanpak van de financieringsstromen. Het is inderdaad waarschijnlijk dat er nog steeds private donoren in sommige golfstaten zijn die geld daarnaartoe sluizen. Dat valt zeker niet uit te sluiten, maar van financiering door staten is voor zover ons bekend, op dit moment geen sprake (meer).

De heer **Servaes** (PvdA): Daar komen we steeds op uit. Het zijn niet-statelijke actoren. In het artikel waaraan ik refereerde – ik kan dat straks wel overhandigen – wordt gesteld dat het geld weliswaar verzameld wordt door zogenaamde middlemen, maar wel onder de discretie van de regering. Met medeweten van de regering worden dus bewust structuren gecreëerd waardoor de staat feitelijk de handen vrij heeft. Het is een stevig rapport van 20 à 30 pagina's, op basis van grondige onderzoeksjournalistiek. Ik vraag de Minister om daar nog op te reageren, misschien niet nu, maar dan wel later.

Minister **Timmermans**: Ik kan daar heel kort over zijn. Daar hebben wij geen enkele indicatie voor.

De heer **Van Bommel** (SP): De Minister stelt dat de nieuwe regering alle groepen vertegenwoordigt. Dat is natuurlijk zo in persoon, maar de vraag is of ook het beleid de belangen van die groepen tot uitdrukking brengt. Dat heb ik in mijn eerste termijn gevraagd. Ik doel daarmee natuurlijk op de positie van de soennieten, maar ook op het verschil van opvatting dat er is met de Koerden, ondanks het feit dat die Ministers hebben. Het gaat er natuurlijk om of de afspraken worden ingelost die door de Koerdische regering voorwaardelijk worden gehouden voor de samenwerking met Bagdad?

Minister **Timmermans**: Afgelopen vrijdag heb ik daar met mijn nieuwe Iraakse collega over gesproken. Er is een sterk commitment van zijn kant om ervoor te zorgen dat iedereen zich voldoende herkent in de nieuwe Iraakse regering. Ik merk ook dat er wantrouwen is aan Koerdische kant, maar dat zal de heer Van Bommel in zijn talrijke contacten met Koerden ook merken. Dat wantrouwen is er niet alleen aan Koerdische kant, maar ook aan soennitische kant, en het is begrijpelijk, gelet op de afgelopen jaren. Het is ook begrijpelijk omdat alle structuren in Irak heel broos en kwetsbaar zijn, en vanwege de onveiligheid die alomtegenwoordig is. Men wil ze echter wel een kans geven, ook aan Koerdische kant; laat ik het zo formuleren. Ik wil ook niet nalaten om de heer Van Bommel voor te houden dat met name de Koerdische kant sterk vraagt om internationale interventie, maar dat zal hem ook niet zijn ontgaan.

De heer **Van Bommel** (SP): Vanzelfsprekend niet, en dat heeft alles te maken met dat diepgewortelde wantrouwen richting Bagdad. Bij de briefing is door de DGPZ ook verwezen naar de toezeggingen die gedaan zouden zijn door de regering van Irak met betrekking tot inclusiviteit en het rekening houden met de belangen van alle bevolkingsgroepen. Dat begrip is daar ook geland. Mag ik de Minister vragen welke toezeggingen er zijn gedaan op dat vlak? Dan weten we ook waarop we die regering kunnen afrekenen.

Minister **Timmermans**: Ik weet niet precies waar dat concreet staat, moet ik eerlijk bekennen. Misschien moet ik daarop schriftelijk terugkomen, maar niet dan nadat ik de heer Van Bommel er nog één keer aan heb herinnerd dat ook van Koerdische kant Nederlandse steun aan militaire acties zeer op prijs wordt gesteld. Misschien helpt dat de heer Van Bommel om de positie van zijn fractie nog te heroverwegen. Het zou heel mooi zijn als wij ook de steun van de Socialistische Partij zouden kunnen krijgen voor deze actie.

De heer **Van Klaveren** (Groep Bontes/Van Klaveren): Ik kom nog even terug op de uitspraak van de Minister dat ISIS op geen enkele manier islamitisch is. Een heleboel wandaden waaraan ISIS zich schuldig maakt, bijvoorbeeld ten aanzien van vrouwen en andersgelovigen, waaronder zelfs onthoofdingen, zien we ook in Saudi-Arabië. Ontkent de Minister dan ook dat Saudi-Arabië islamitisch is?

Minister **Timmermans**: Is de paus katholiek? Daar lijkt deze vraag op. Uiteraard ontken ik dat niet. Uiteraard erken ik ook dat wij met Saudi-Arabië op het punt van mensenrechten forse meningsverschillen hebben, die wij ook met Saudi-Arabië bespreken. Uiteraard zijn de mensen die zich bij IS aansluiten moslim; dat klopt. Maar ja, iedere beul van de Spaanse inquisitie was katholiek. Dat maakt nog niet iedere katholiek tot lid van de Spaanse inquisitie.

De heer **Van Klaveren** (Groep Bontes/Van Klaveren): Maar Saudi-Arabië is natuurlijk een islamitische staat. Ik kan eigenlijk alleen maar concluderen dat ik het antwoord van de Minister niet echt consistent vind. Ik vind het meer blijf geven van wensdenken dan van realisme.

De **voorzitter**: Dat is een opmerking en geen vraag. Dank u wel. We gaan over tot de beantwoording door de Minister van Defensie.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Voorzitter. Met het oog op de klok zal ik vooral reageren op de aan mij gestelde vragen. Wel sluit ik mij aan bij wat collega Timmermans aan het begin zei over treuzelen en aarzelen. Ook ik herken dat helemaal niet. Ieder besluit tot een militaire bijdrage is een serieus besluit, dat zorgvuldig dient te worden afgewogen. Processen

dienen ook zorgvuldig te worden doorlopen, want aan ieder besluit tot een militaire bijdrage zijn enorme risico's verbonden. In tegenstelling tot bij andere missies was de doorlooptijd hierbij kort. Er was sprake van een zeer korte reactietijd, waarbij we de zorgvuldigheid niet uit het oog hebben willen verliezen, in het belang van onze militairen. Ik hecht eraan om dat nogmaals te benadrukken. Het is niet iets om weg te zetten als treuzelen en aarzelen.

De heer Ten Broeke merkte op dat nergens wordt genoemd waar de Nederlandse F-16's zullen worden gestationeerd. Dat is inderdaad in Jordanië. Ik zeg er gelijk bij dat wij dat niet overal steeds zullen herhalen, en dit bij voorkeur niet steeds weer in de publiciteit brengen. Ik vraag ook de leden om daarin terughoudend te zijn, met het oog op het bijzondere karakter van de missies, de dreiging en de risico's. Je kunt daarom lachen, maar ik vind dit een serieus verhaal. Jordanië neemt een enorm risico. De dreiging is ook daar aanwezig. Door het huisvesten van coalitiegenoten vergroten zij voor het eigen land en de eigen inwoners de risico's. Het is dus helemaal niet vreemd dat dit kabinet terughoudend optreedt, op verzoek van Jordanië, bij het benoemen van het gastland. Het enige wat ik de Kamer vraag, is om hetzelfde te doen. Dat is niet iets om weg te lachen of weg te honen.

Er is gevraagd naar boots on the ground. Geen boots on the ground en geen combat boots on the ground; dat hebben wij hier eerder gezegd en dat herhaal ik nu weer. De Combat, search and rescue (CSAR) wordt binnen de coalitie geregeld. Details kan ik niet openbaar maken, maar het zal duidelijk zijn dat onze eigen nationale red card holder hierop zal toezien.

De heer Ten Broeke verwees kort naar de Forward Air Controller, die we in eerste instantie niet nodig zullen hebben, omdat we gaan werken met vooraf geïdentificeerde doelen. Ik sluit echter niet uit dat we die in de toekomst wel nodig hebben, zeker als we close air support gaan geven aan Iraakse en Koerdische troepen. Is dat dan per definitie een Nederlander? Nee, maar ik kan dat ook niet uitsluiten. Het kan, zoals we het nu voor ogen hebben, heel goed een coalitiegenoot worden, maar als de Forward Air Controller in de toekomst toch een Nederlander is, zal ik uiteraard niet nalaten om de Kamer daarover te informeren. Maar van combat boots on the ground is dus geen sprake.

Op het vliegveld waarop we gestationeerd zijn, zijn de medische voorzieningen aanwezig van het gastland en de partners. Daarnaast zijn er natuurlijk ook medische capaciteiten in het detachement opgenomen, zoals een vliegerarts en medische assistenten. Buiten de basis hebben we moderne ziekenhuizen, dus daar kunnen we goed terecht. Ik heb in de artikel 100-brief volgens mij ook laten weten dat het eindassessment van dit alles nog plaatsvindt en dat we niet zullen aarzelen om aanvullende maatregelen te treffen voor de medische voorzieningen als dat noodzakelijk blijkt te zijn. Voor de training is dat een ander verhaal, omdat daartoe weliswaar het voornemen is geuit en daarover ook besloten is, maar de trainingscomponent nog verder moet worden ingevuld. Het spreekt ook voor zich dat de Kamer steeds weer op de hoogte zal worden gehouden van alle relevante ontwikkelingen. Met name wat betreft de trainingscomponent staat alles nog heel erg in de kinderschoenen. We staan nog helemaal aan het begin. Zelfs de stafstructuren moeten nog worden ingeregeld. De eerste prioriteit is nu dus het verder vormgeven van de luchtcapaciteit. Parallel daaraan wordt ook gewerkt aan de trainingscomponent, maar de details daarvan moet ik de Kamer nog even schuldig blijven.

Daar zeg ik wel het volgende bij. De heer De Roon vroeg wat het minimumniveau is. Iedere keer zal aan de hand van het militaire advies, de input van de MIVD en de input van de Commandant der Strijdkrachten de afweging worden gemaakt of de risico's voor Nederland aanvaardbaar zijn. Een operatie is nooit zonder risico's, maar ik kan nu niet aangeven

wat het minimum is. Wat ik wel over de trainingscomponent kan zeggen, en dat staat ook in de artikel 100-brief, is dat we natuurlijk niet gaan opereren in een gebied dat in handen is van ISIS. We zullen altijd daarbuiten blijven. De locaties moeten echter nog in kaart worden gebracht. We gaan ons niet helemaal afhankelijk maken van de beveiliging van Iraakse troepen, omdat terecht de vraag wordt gesteld of zij daartoe op dit moment al in staat zijn. Wij werken echter in coalitieverband, dus dit wordt helemaal opgelopen met onze coalitiepartners. Dit hoeven we echt niet alleen te doen. De details volgen echter op een later moment.

Er is ook gevraagd naar de nazorg. Die is er natuurlijk, zoals die er altijd is. Die wordt gefinancierd vanuit het budget van ruim 150 miljoen dat we voor deze missie beschikbaar hebben gesteld. Die wordt dus niet apart ten laste gebracht van de reguliere begroting van Defensie. Bij zorg kijk je natuurlijk ook altijd naar de uitzendbescherming. Ik hecht eraan om hier aan te geven dat er in het eerste detachement van 250 militairen, 35 militairen zijn bij wie sprake is van een overschrijding van de uitzendbescherming. Dat wisten we vorige week nog niet. Het komt omdat zij eerder gediend hebben in Mali, Afghanistan of Turkije. We doen er natuurlijk alles aan om die uitzendbescherming gewoon volledig te eerbiedigen. We proberen dit dus ook zo veel mogelijk te beperken tot alleen het eerste detachement. Dat betekent: sneller rouleren, omvang en samenstelling verder optimaliseren en bijvoorbeeld bewakingspersoneel van de landmacht in plaats van de luchtmacht inzetten. Dit is gebeurd mede door die korte reactietijd. Het is goed om dat op het netvlies te houden. Ook al zijn processen zorgvuldig doorlopen, de reactietijd voor het oplopen van een militair besluit was vrij kort. Het is goed om dat hier te melden. Kortom, we blijven er oog voor houden, want er kan natuurlijk niet worden gemarchandeerd met de uitzendbescherming. Die is er niet voor niets.

De heer Ten Broeke en de heer Knops vroegen naar de militaire verliezen. Slijtage en herstel zitten gewoon in de begrotingen. Die worden gefinancierd vanuit het BIV en in dit geval ook vanuit HGIS-onvoorzien. Dat is anders bij verliezen. Die worden van geval tot geval goed bekeken. Dat was ook zo in het geval van Mali. Mijn voorganger en zijn voorganger hebben dat in de afgelopen jaren ook gezegd. Er wordt bekeken of dat kan vanuit een investeringsvoornemen dat er toch al is, of vanuit de algemene middelen of, in dit geval, vanuit het Budget Internationale Veiligheid. Het wordt dus per geval bekeken, maar iedereen is het hier, denk ik, met mij eens dat het natuurlijk niet zo kan zijn dat operationele inzet en eventuele verliezen leiden tot het vergaand aantasten van de reguliere Defensiebegroting. Als dat het uitgangspunt is, vinden we elkaar. Bij verliezen en het financieren daarvan is dus niet de standaardregel dat dit uit het BIV gebeurt.

Het Status of Forces Agreement (SOFA) met Jordanië – ik noem het toch een keer – is vanmorgen geregeld. Dat is goed nieuws, want ook nu hebben we weer te kampen met die heel korte reactietijd. Terwijl je normaal eindeloos lang doet over het tot stand brengen van een SOFA en je die tijd vaak ook hebt, moest het nu allemaal met stoom en kokend water gebeuren. Dat is gelukt. Bij Irak is dat nog niet het geval, maar wij zijn niet het enige land. Sterker nog, ik heb op dit moment geen enkele indicatie dat welk westers land dan ook, inclusief de Amerikanen, over een SOFA met Irak beschikt. Daar blijven we aan werken. Tot die tijd wordt er gewerkt met een ontheffing. De heer Ten Broeke vroeg daar heel direct naar. Dat is niet nieuw; dat doen we vaker, zeker in geval van gereedstelling en oefening maar ook in de aanloop naar een militaire bijdrage. Uiteindelijk blijft het echter de inzet om ook met Irak tot een Status of Forces Agreement te komen.

De heer Servaes vroeg of ik campagne planning een-op-een met de Kamer zou willen delen als die volledig is. Ik weet niet of ik hem helemaal

goed heb begrepen, maar het antwoord daarop is nee. Die informatie is geclassificeerd en die kan ik niet met de Kamer delen. Dat kan met geen enkel campagneplan, van welke missie dan ook. Dat is niet zozeer onwil, maar het openbaren daarvan betekent dat we de vijand wijzer maken dan nodig. Ik heb zonet gezegd dat we de Kamer vanzelfsprekend volledig op de hoogte houden van de relevante ontwikkelingen. Daar zal ik mij aan houden. We hebben de kwartaalrapportage, en als er relevante informatie is, zal ik niet aarzelen om die met de Kamer te delen. Dat is echter iets anders dan het campagneplan een-op-een aan de Kamer toe te sturen. De heer Servaes vroeg ook heel specifiek hoeveel van de 68 Nederlandse F-16's nu operationeel zijn. Er zijn 7 logistieke reservetoestellen; dat is met de Kamer gedeeld in de laatste rapportages. 10 zijn er in de VS ten behoeve van opleiding. 26 staan er op dit moment in onderhoud en 25 zijn er inzetbaar. Dat vroeg de heer Servaes. 25 zijn er inzetbaar. Ik zeg daar gelijk bij dat dit per dag fluctueert. Het hangt namelijk af van het onderhoud en van hoelang dat duurt. De inzet is: 2 voor de Quick Reaction Alert (QRA), 4 voor de Baltic Air Policing en 8, dus 6+2, voor Irak. Dat past dus allemaal prima. Het oude ambitieniveau was 2 x 4 langdurig. Dat wordt straks, met de invoering van de F-35, 1x4 langdurig. Dat betekent dus dat we in de toekomst niet én Polen én Irak én de QRA kunnen doen, maar zover zijn we nog niet. We zitten nu heel duidelijk in de overgangsfase. We hebben vorig jaar met de nota «In het belang van Nederland» de inzetbaarheidsdoelstellingen naar beneden bijgesteld, om de ambitie en de beschikbare middelen meer met elkaar in evenwicht te brengen. Daarmee hebben we alvast voorgesorteerd op de invoering van de F-35, maar we zitten nu in de tussenfase. Je kunt dus net boven de gestelde inzetbaarheidsdoelstellingen zitten. Dat doen we ook. Dat betekent overigens wel iets voor de gereedstelling van de vliegers. Dat is niet dramatisch, want als ze daar vliegen, zijn ze ook hun vaardigheden aan het bijhouden, maar er zijn een aantal specifieke inzetten, bijvoorbeeld de luchtverdediging, die daar op een andere manier worden ingevuld. Als zij terugkomen, moet daar dus wel weer aan gewerkt worden in Nederland. Dat betekent dat je na een missie van twaalf maanden, een jaar nodig hebt om alle vliegers weer helemaal op niveau te krijgen. Dat is niet nieuw; zo werkt het. Die beperkingen zijn beperkt en zullen dus een jaar gelden voor een beperkt aantal taken.

De heer Knops verwees nog naar de NRF. Hij vroeg of de NAVO wel is geïnformeerd. Ja, natuurlijk is de NAVO inmiddels geïnformeerd. Daar loopt gewoon het force generation process. Dat betekent ook dat de NAVO op een andere manier zal proberen te vullen. Ze hebben hier vaker mee te maken. Het is niet zo dat wij onze totale bijdrage aan de NRF hebben opgeschort. Dat leek eerder deze week even het geval, afgaande op de berichten van de NOS. Het gaat gelukkig om veel meer, zo zegt ook de heer Knops. We dragen immers ook een transporthelikopter, Apache-helikopters, een LCF en mijnenjagers, een luchtmobiel bataljon en nog veel meer bij aan de NRF. Het is dus niet zo dat we nu in één keer totaal verzaken, maar we trekken wel de voorgestelde bijdrage aan de NRF terug.

De heer Van Bommel vroeg of wij slechts uitvoerder zijn van de Amerikanen. Nee, want als je participeert, zit je ook aan tafel en draag je dus bij aan de militaire strategie voor dat deel waarbij je bent aangehaakt. Aangezien wij ons beperken tot Irak, zitten we dus niet aan tafel als er wordt gesproken over Syrië als zodanig en over het identificeren van de doelen daar. Dat moet wel heel duidelijk zijn, maar zo werkt het bij iedere militaire missie. We hebben echter onze planners daar zitten – ik heb eerder gesproken over CENTCOM – en we hebben onze verkenneren daar zitten. Die planners en verkenneren zitten daar met een doel, namelijk om bij te dragen. Daarnaast hebben we natuurlijk ook onze liaisonofficieren in de verschillende hoofdkwartieren, en straks de red card holders. De

omschrijving «uitvoerder van de Amerikanen» doet de Nederlandse inzet dus echt tekort.

Er is veel gesproken over de twaalf maanden. Volgens mij heeft collega Timmermans daarover ook al het nodige gezegd. Onze bijdrage maakt deel uit van een veel groter geheel. Het is niet alleen militair, maar ook humanitair en politiek. Collega Timmermans zei heel terecht: dit is niet over een jaar opgelost; dit zou weleens een proces van heel lange adem kunnen gaan worden. De vraag is of je ook in dat heel lange proces altijd bijvoorbeeld een enorme luchtcapaciteit in stand moet houden. Dat zal in de komende tijd blijken. De vraag is ook of Nederland per definitie altijd in een bepaalde capaciteit moet voorzien, of dat dit kan worden opgevolgd door anderen. Zo werkt het in een coalitie. Daarom hebben wij op dit moment gekozen voor twaalf maanden. Als daartoe aanleiding is, zullen wij dat nader beschouwen, maar we maken deel uit van een groter geheel en het is niet zo dat Nederland nu in zijn eentje, alleen met de Amerikanen, alle problemen moet gaan oplossen.

De heer Knops vroeg ook naar intel. Intel is van groot belang; dat ben ik van harte met hem eens. Gaan wij concreet een bijdrage leveren? Nee. Onze UAV's zijn daar bijvoorbeeld niet voor geschikt. Ik wil niet overdrijven, maar de grootste bulk van de intel wordt aangeleverd door onze coalitiegenoten. Daarin is voorzien. We hebben ook toegang tot die informatie. Omdat we meedoen, zijn alle deuren open.

De heer Sjoerdsma vroeg heel terecht naar de woorden die eerder zijn uitgesproken over zelfverdediging. Gaan we nu die grens over of niet? Je hebt natuurlijk gewoon het recht op zelfverdediging voor elke individuele militair, en je kunt dat recht ook toekennen aan een staat, in dit geval Nederland. Indien een coalitiegenoot net over de grens in gevaar is, bijvoorbeeld in Syrië, en er is een Nederlandse F-16 in de buurt – die kan dus niet opgeroepen worden om daarnaartoe geleid te worden – dan beperkt de grens het optreden van de Nederlandse F-16 niet het recht op noodzakelijke verdediging van die coalitiegenoot. Dat is juridisch juist geformuleerd. Maar ik denk dat in de praktijk dit soort voorbeelden eigenlijk niet of nauwelijks aan de orde zijn, omdat men heel goed weet dat de inzet van Nederland zich beperkt tot Irak en wij dus niet per definitie constant boven de grens met Syrië hangen. We werken met vooraf geïdentificeerde doelen en we weten ook precies waar die doelen zich bevinden. In het geval van een konvooi dat net even de grens oversteekt, geldt het volgende. U moet zich voorstellen dat zo'n F-16 van grote hoogte aankomt. Je ziet hem dus niet van dichtbij aankomen. Dat heeft de Commandant der Strijdkrachten ook uitgelegd. Dat konvooi heeft niet eens de tijd om de grens over te gaan. De situatie die geschetst wordt is dus in theorie mogelijk, maar zal zich in de praktijk niet voordoen.

De heer Sjoerdsma vroeg ook naar het voorkómen van burgerslachtoffers. Irak heeft begrijpelijkerwijs duidelijk aangegeven dat het geen aanvallen wenst op bewoonde gebieden, om burgerslachtoffers zo veel mogelijk te voorkomen. Natuurlijk wordt door de coalitie en door Nederland rekening gehouden met dit verzoek. Dit is wel het laatste wat je wilt. Alle doelen die dus door de coalitie en door Nederland worden aangegrepen, doorlopen een collateral damage estimation procedure om nevenschade zo veel mogelijk te voorkomen. Zo wordt er gewerkt. Daarmee sluit je niet uit dat er toch iets mis kan gaan, maar de inzet is natuurlijk om die casualties, die nevenschade door burgerslachtoffers, te allen tijde te vermijden.

Evacuatie is vooral van belang voor de vliegers als er iets echt heel erg misgaat. Daarvoor hebben we dan weer de «Combat, search and rescue»-teams, waar ik in het openbaar geen nadere mededelingen over kan doen. De training is een component die nog verder wordt uitgewerkt. Dit aspect zal daarin vanzelfsprekend volledig worden meegenomen.

De heer Voordewind vroeg naar de veiligheid en het golden hour. Ik zei zoniet al dat ik niet zal aarzelen om de details van de training met de Kamer te delen zodra dat kan. Het golden hour is daarbij zeker van belang.

Bij de Combat, search and rescue is het golden hour echt van een andere orde, want bij Combat, search and rescue heb je niet een konvooi achter je aan waarbij dat ook nog even georganiseerd kan worden. Voorzitter, volgens mij heb ik daarmee alle vragen beantwoord.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Ik zoek even naar hoe ik het wil formuleren. Op zich is de Minister over een aantal dingen heel duidelijk geweest, maar normaal gesproken staat er in een artikel 100-brief op een aantal punten veel concretere informatie, bijvoorbeeld over de plek waar de militairen worden gestationeerd, over de manier waarop de militaire voorzieningen ter plekke zijn geregeld en misschien ook wel over de vraag welke standaard er gehanteerd wordt om burgerslachtoffers te voorkomen als wij niet over eigenstandige inlichtingen beschikken. Daar is nu geen ruimte voor, want de militaire strategie is niet gereed. Ik heb daar begrip voor, maar ik zie het wel als een soort procesafpraak dat we zo snel mogelijk worden geïnformeerd wanneer die informatie beschikbaar komt en de besluiten genomen worden over bijvoorbeeld de plaatsen waar Nederland actief wordt.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Als het gaat om de luchtcapaciteit, het vliegen en het eventueel bombarderen, kan het heel snel gaan. Ik gaf net al aan dat op de basis waarop onze F-16's worden gestationeerd is voorzien in medische voorzieningen. Dat zal ik ook meenemen in de volgende Kamerbrief. Ik hoop echt dat de heer Sjoerdsma daarmee gerustgesteld is, want de medische voorzieningen zijn daar goed. Ten aanzien van burgerslachtoffers heb ik zonet aangegeven welke procedure wordt doorlopen voordat er een Nederlandse F-16 opstijgt en eventueel gaat bombarderen. Dat zijn allemaal zaken die in de eerstvolgende rapportage aan de Kamer aan de orde komen. Maar ik ben nu even aan het zoeken wat de heer Sjoerdsma precies bedoelt als hij het heeft over procesafspraken.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Dat zijn feitelijk de zaken die ik zonet noemde. Er zijn nog een heleboel besluiten te nemen over de vraag waarop Nederland zijn militaire inzet precies concentreert. De Minister schrijft bijvoorbeeld over instructeurs of trainers – zij gebruikt het woord dubbel in de brief – dat we ons daarover minder zorgen hoeven te maken, omdat zij zich in compounds bevinden. De strategie van ISIS is echter zodanig dat er wel degelijk militaire acties tegen zulke compounds nodig zijn, en de Minister zegt feitelijk niets over de evacuatie van dit soort terreinen. Zo zijn er nog steeds een aantal van dit soort onderwerpen waarop ik, en waarschijnlijk met mij een aantal collega's, zo snel mogelijk informatie wil. De Minister noemt een kwartaalbrief, maar ik vermoed dat we over twee weken rond zijn, als ik de snelheid van de Minister een beetje inschat. Ik vraag dat ook omdat bijvoorbeeld in de brief staat dat we geen combat boots on the ground gaan hebben, maar de Minister tegelijkertijd nadrukkelijk niet uitsluit dat daar Forward Air Controllers aanwezig zullen zijn en dat die misschien gaan aanstralen. Dat bijt elkaar toch een beetje, daarom vraag ik heel precies: als de Minister weet wat we daar gaan doen en welke inzet het precies betreft, krijg ik graag die update.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Dat spreekt voor zich. Laten we even de knip maken tussen lucht en grond. Over lucht heb ik zonet duidelijk aangegeven dat er voorlopig geen sprake zal zijn van de inzet van een Nederlandse Forward Air Controller, omdat die niet nodig is. Er zal namelijk geen sprake zijn van close air support voor Iraakse en Koerdische troepen. Als die wel nodig is en we daarbij een Nederlander of Nederlanders gaan inzetten, wordt de Kamer daarover vanzelfsprekend geïnformeerd.

Over de training is inderdaad vorige week een besluit genomen. De Kamer is daarover geïnformeerd in de artikel 100-brief, maar een aantal militaire aspecten moet nog nader worden ingevuld. Dat heb ik aan het begin ook aangegeven. Dat vraagt dus ook om meer dan alleen de kwartaalrapportage. Als daar dus meer beeld bij is, wordt de Kamer daarover nader door mij geïnformeerd. Dat kan over twee weken zijn en dat kan over vier weken zijn.

De heer **Van Klaveren** (Groep Bontes/Van Klaveren): Deelt de Minister onze visie dat het feit dat de inzet van deze F-16's ten koste gaat van de snelle interventiemacht van de NAVO, tekenend is voor de huidige tekorten bij onze krijgsmacht?

Minister **Hennis-Plasschaert**: Ik heb zonet gezegd hoeveel F-16's we hebben, wat daarvan de logistieke reserve is, wat daarvan is gereserveerd voor opleiding en dat we er 25 operationeel hebben. Dat aantal fluctueert per dag. We doen de QRA en de Baltic Air Policing Mission, en kunnen nu met 8 kisten in Irak vliegen. Dat we daarmee even onze bijdrage aan de NRF opschorten, kan de heer Van Klaveren vertalen in: het was mooi geweest als we dat ook nog allemaal hadden kunnen doen. De Nederlandse krijgsmacht is echter niet de enige die soms wordt beperkt in aantallen en omvang. De NAVO zal dus zeker zeggen: zorg ervoor dat je na de bijdrage in Irak, of als je klaar bent met de Baltic Air Policing Mission, je weer gereedstelt voor de NRF. Het is echter bepaald niet zo dat we verzaken wat betreft onze bijdrage aan de NRF, want die is enorm. Ik wijs de heer Van Klaveren op de begroting, waarin dat gespeld wordt.

De heer **Van Klaveren** (Groep Bontes/Van Klaveren): Ik snap dat we alles doen wat we kunnen. Daar zijn wij ook heel blij mee, maar mijn vraag was of de Minister onze visie deelt dat dit tekenend is voor het feit dat wij bepaalde initiatieven moeten laten varen.

Minister **Hennis-Plasschaert**: Wij draaien op dit moment ruim zeventien missies. Met deze erbij zijn het er achttien. Dat is voor een land met de omvang van Nederland helemaal niet weinig. Natuurlijk, als iemand aan een Defensie-minister vraagt of zij wellicht nog meer zou willen doen, dan is het antwoord volmondig ja. Maar ik ga me hier echt niet zitten schamen voor de bijdrage die de Nederlandse krijgsmacht levert, niet voor de omvang en zeker niet voor de kwaliteit.

Minister **Ploumen**: Voorzitter. Ik zal ingaan op drie punten. Het eerste punt, naar aanleiding van vragen van de Partij van de Arbeid en D66, is: hoe zien we nu de humanitaire situatie? Wat is de situatie ten aanzien van de kwantiteit en de kwaliteit van de noodhulp? Hoe zie ik die in de toekomst? Het tweede punt is de vraag van de heer Sjoerdsma: wordt er nagedacht over het feit dat de vluchtelingen zo lang van huis en haard zijn verdreven en voorlopig nog niet naar huis kunnen? Is er een langeretermijnstrategie die ook specifiek is gericht op kinderen? Het derde punt kwam van de heer Van Ojik: is er iets te zeggen over de manier waarop we varen met de verschillende sporen, naast het militaire spoor? Collega Timmermans heeft daar ook al iets over gezegd. Tegen de heer Servaes zeg ik dat het humanitaire systeem de handen vol heeft aan alle crises. Ik heb de afgelopen week in New York gesproken met de directeur van het World Food Programme (WFP). Het verdriet ons natuurlijk allemaal dat zij de omvang van rantsoenen hebben moeten terugbrengen. Dat ligt niet alleen aan de crises in Syrië en Noord-Irak; het ligt er ook aan dat we, erg genoeg, ook geconfronteerd zijn met een aantal andere crises, zoals een dreigende hongersnood in Zuid-Sudan. Ik heb met de WFP-directeur gesproken en zij deed vervolgens in een bijeenkomst waar ik bij was, een oproep om extra middelen ter beschikking te

stellen. Een aantal landen heeft dat gedaan. Nederland heeft dat ook gedaan. Een aantal landen heeft laten weten, te verwachten in de loop van de komende maanden nog een extra bijdrage te kunnen doen. Daarmee is het World Food Programme niet uit de problemen, maar we hopen dat verdere afschaling van de hulp die het kan geven, even van de baan is. Ik houd dat nauwlettend in de gaten, want ik deel de zorgen die daarover zijn geuit.

Komen landen nu hun toezeggingen na? Voor zover ik dat kan overzien wel. Landen willen weleens hun vinger opsteken en mooie bedragen noemen maar vervolgens niet over de brug komen, maar dat valt nu gelukkig mee. Ook de landen in de regio dragen meer dan hun steentje bij; enfin, daar heb ik de Kamer al eerder over geïnformeerd.

Kijkend naar de crisis in die regio, moeten we constateren dat mensen die hun huis achterlieten, aanvankelijk dachten dat dit voor een heel beperkte tijd zou zijn. De inspanningen waren er dus ook op gericht om in die eerste maanden het leven zo dragelijk mogelijk te maken. We zijn nu omgeschakeld, wetende dat het langer duurt. Dat heeft bijvoorbeeld consequenties voor het soort huisvesting dat mensen kunnen hebben, maar ook voor de manier waarop kinderen onderwijs moeten krijgen in kampen. Ik ben het zeer eens met de heer Sjoerdsma dat er geen lost generation moet ontstaan. Gelukkig is daar brede steun voor en wordt die steun niet alleen met de mond beleden maar staan daar ook financiële middelen tegenover. Nederland heeft onlangs ook 7 miljoen euro ter beschikking gesteld, om ervoor te zorgen dat kinderen naar school kunnen blijven gaan en hun leven in ieder geval een beetje lijkt op het leven dat ze vroeger leidden. Maar het gaat natuurlijk om meer dan scholing, zo suggereerde de heer Sjoerdsma terecht. Er moet nagedacht worden over een bredere, regionale strategie. Daarmee was al een begin gemaakt door de Wereldbank, de Verenigde Naties en de Europese Unie samen met een aantal landen in de regio, waaronder met name Turkije, Libanon, Jordanië, Irak en Egypte. Daar moet men nu natuurlijk ook de bakens verzetten gezien de gebeurtenissen in Noord-Irak. Daar spelen wij ook een rol in. Ik denk dat het belangrijk is om in te voegen in dat multilaterale systeem en geen parallelle initiatieven te ontplooien. Gegeven onze inzet moeten we wel vaststellen dat we, waar we eerst goed meefietsten in het peloton, nu de kopgroep niet alleen naderen maar daar ook in zitten wat betreft onze strategische inbreng en het meedenken over dit soort vraagstukken.

Dat brengt mij bij de vraag van de heer Van Ojik, waarbij ik echo wat ik zonet zei. De heer Van Ojik zal het met mij eens zijn dat het er bij de geïntegreerde benadering niet per se om gaat dat alle drie de sporen in maximale zin door één land gedaan worden. Het gaat erom dat je met elkaar nadenkt over wat er nu politiek, militair en in stabilisatie en ontwikkeling nodig is. Dat gesprek wordt natuurlijk ook in het kader van de regionale strategie gevoerd. Er wordt ook gekeken naar bestaande programma's die een aantal landen in die regio's hebben. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor de EU. Hoe kunnen die nu worden ingezet in functie van die stabilisatie? Irak is inderdaad geen partnerland van Nederland. We voegen ons dus in wat er in multilateraal verband gebeurt. Ik begrijp het ongeduld van de heer Van Ojik wel, maar hierbij geldt ook dat het goed is om gezamenlijk de analyse te maken, en dat vooral te doen met de betrokken landen. Die staan daar ook klaar voor. Dat geldt ook voor Irak. Als ik er wat meer robuuste indicaties voor kan geven hoe dat eruitziet, welke rol Nederland precies kan spelen en waarin Nederland toegevoegde waarde heeft, informeer ik de Kamer daar graag over.

De heer Van Bommel heeft specifiek gevraagd naar de rol van Turkije. Ik ben een aantal maanden geleden in Gaziantep geweest, en ook in de vluchtelingenkampen daar. De Turkse overheid en mensen uit Turkije verdienen echt alle lof voor de manier waarop ze dat doen. Ik heb het dan niet alleen over de «hardware» die ze bieden, maar ook over de harte-

lijkheid die ze tentoonspreiden voor de mensen die gevlucht zijn. Complimenten daarvoor. Overigens worden die gedeeld door de internationale gemeenschap en terecht overgebracht aan Turkije. Tot zover, voorzitter.

De heer **Van Ojik** (GroenLinks): Ik ben blij dat de Minister mijn ongeduld op dit punt deelt. Ik snap ook heel goed dat je niet over één nacht ijs moet gaan, dat je met de betrokkenen moet spreken, dat er sprake moet zijn van ownership et cetera. Ik verwijs nog eens naar het antwoord op de schriftelijke vragen, waarin sprake is van het voornemen van het kabinet om op basis van een gedegen conflictanalyse oplossingsrichtingen op korte termijn in kaart te brengen. Het lijkt mij heel goed dat dat gebeurt. Er staat «op korte termijn». Kunnen wij erop rekenen dat we dit voor de begrotingsbehandeling zien, zodat we het bij de begrotingsbehandeling kunnen bespreken? Het kan namelijk consequenties hebben voor de begroting. Dat zegt het kabinet zelf ook: we zullen dit misschien meer gaan doen, bilateraal of multilateraal.

Minister **Ploumen**: Daar streef ik zeer zeker naar. Dat is dan misschien nog niet in alle breedte of in detail, zoals de heer Van Ojik misschien zou willen, maar het lijkt me wel goed om de contouren te kunnen bespreken.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Ik heb mijn interruptie opgespaard totdat de Minister voor Ontwikkelingssamenwerking aan het woord kwam, want ik begrijp dat zij over minderheden gaat. Zo heb ik dat althans in de vorige debatten begrepen. De aanleiding voor deze missie en voor de discussies die we tot nu toe hebben gehad, was natuurlijk de zeer kwetsbare positie van yezidi's en vervolgens ook van de christenen en de Turkmenen. Ik heb in mijn eerste termijn ook gevraagd of het kabinet een soort inclusieve veiligheidsstrategie heeft die juist deze minderheden nauw betreft bij de veiligheid op de wat langere termijn, zodat zij niet alleen kunnen terugkeren maar ook ervan verzekerd zijn dat ze door de internationale gemeenschap worden gesteund in hun veiligheid en niet weer hoeven te vluchten.

Minister **Ploumen**: Ik denk dat in deze crisis alle mensen van goede wil kwetsbaar zijn geworden, en dat al die mensen betrokken moeten worden bij de vraag hoe het nu verder moet met dat land en bescherming verdienen. Praktisch vullen we dat in door bijvoorbeeld ontmijningsprogramma's te steunen. Het hoeft immers geen betoog dat het ook in die zin veilig moet zijn. Collega Timmermans sprak al over een inclusieve strategie; dit geldt wat mij betreft in de breedste zin van het woord en is een van de sporen die gevolgd moeten worden. Ik herhaal dat dat geen bilaterale aangelegenheid is, maar dat daar multilateraal in de verschillende fora over gesproken wordt.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Ik probeer een iets concreter antwoord te krijgen. Nederland gaat daar met 130 man heen om mensen te trainen, onder wie de peshmerga's. Ik vraag het kabinet om naast de peshmerga's ook de minderheidsgroepen die in hetzelfde gebied wonen, te betrekken in de veiligheidsstrategie. Anders zijn deze minderheden totaal afhankelijk van de Koerden, door wie zij zich een paar maanden geleden in de steek gelaten voelden en in wie zij daarom weinig vertrouwen hebben.

Minister **Ploumen**: Het pleidooi van de heer Voordewind sluit een-op-een aan bij het pleidooi in dit huis en het internationale pleidooi voor een inclusieve Iraakse regering. De Nederlandse regering sluit zich niet alleen aan bij dat pleidooi, maar wil er ook zorg voor dragen dat dit in realiteit opvolging krijgt.

Minister **Opstelten**: Voorzitter. Ik begin met de vraag van de heer Ten Broeke of wij goed zijn voorbereid, gelet op het huidige beeld met een substantiële dreiging. Dat betekent dat er ook in Nederland een reële dreiging van een aanslag is. De situatie is echter niet kritiek, omdat er geen concrete aanwijzing voor een aanslag is. Ik kan de Kamer verzekeren dat alle diensten – ik zal ze kort langslopen – maximaal zijn voorbereid, zowel in hun expertise als in hun focus en prioritering. Alles wordt eraan gedaan om te voorkomen dat er een aanslag plaatsvindt. Ik kan geen garanties geven, en de diensten ook niet. De AIVD heeft geherprioriteerd en zijn informatiepositie versterkt. Collega Plasterk heeft dat ook gezegd. De Nationale Politie is belast met de nationale aansturing op dat punt en heeft een speciaal team ingericht met een nationale uitstraling naar de tien eenheden in ons land. Het Openbaar Ministerie heeft geïnvesteerd door capaciteit uit te breiden en vrij te maken om zaken met voorrang te kunnen behandelen. Ook kunnen er vermogens worden geblokkeerd. De Financial Intelligence Unit van de politie past in samenwerking met Financiën adequate sanctiemaatregelen toe.

Ook is er gevraagd naar de internationale samenwerking. De internationale samenwerking tussen de veiligheidsdiensten, de Openbare Ministeries, de politie en het bestuur is heel goed en vergt voortdurend aandacht van iedereen. Het gevoel van urgentie wordt breed gedeeld. Op EU-niveau is er samenwerking met België, het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Frankrijk, Spanje, Denemarken en Zweden. Volgende week woensdag komen we weer bijeen. Ook met de VS wordt er samengewerkt. Gisteren heb ik Eric Holder ontmoet, de Attorney General. Ook heb ik de Secretary of the Departement of Homeland Security ontmoet. Ook ben ik even op het Witte Huis geweest, om de special assistant voor terrorismebestrijding te spreken, naar aanleiding van ons actieprogramma tegen het jihadisme. We hebben hun om hun mening daarover gevraagd. Daar is in het algemeen veel steun voor dit actieprogramma, met name omdat het een integraal plan is, met aan de ene kant repressiemaatregelen en aan de andere kant preventiemaatregelen om radicalisering tegen te gaan. De NCTV voert daar in voortdurende professionaliteit en onafhankelijkheid een strakke regie op, uiteraard in operationeel, bestuurlijk, beleidsmatig en communicatief opzicht. Het lokaal bestuur is heel belangrijk in dit verband, met name de betrokken burgemeesters, met wie we intensief contact hebben.

De heer Van Bommel heeft gevraagd naar extra maatregelen om radicalisering te voorkomen. In dat verband kan ik verwijzen naar het Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme. Daarover zullen we op 11 november rapporteren, als het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland weer verschijnt. Ik zal een aantal belangrijke programmapunten noemen: het signaleren van radicalisering, het voorkomen van nieuwe aanhang voor de jihadistische beweging en het stimuleren van een tegengeluid. Dat zal onderwerp van gesprek zijn in de volgende bijeenkomst met mijn collega's, aanstaande woensdag in Brussel. Belangrijk is natuurlijk ook de samenwerking met de islamitische gemeenschappen en het versterken van hun netwerken; dat doe ik samen met collega Asscher. Ook zijn wij momenteel zeer actief bezig met het steunen van betrokken burgers die zich uitspreken tegen radicalisering en zich daar actief tegen inzetten. Gelet op de tijd zou ik het daarbij willen laten.

Ik meen de vraag van de heer Van Bommel over de internationale samenwerking en de internationale informatie-uitwisseling te hebben beantwoord.

De **voorzitter**: Tweede en laatste interruptie van de heer Van Bommel.

De heer **Van Bommel** (SP): De Minister zegt dat de internationale samenwerking en informatie-uitwisseling goed verlopen. Ik koppel daaraan mijn vraag met betrekking tot Nederlandse terugkeerders. Ik

verwijs naar de Belgische situatie, waarbij het ging om een Franse Syriëganger. Zijn alle terugkeerders in beeld en is er sprake van internationale uitwisseling van informatie over die terugkeerders? De Fransman die naar België terugkeerde had men zo ook in beeld kunnen hebben.

Minister Opstelten: Zeker. We kennen het SIS, het Schengen Informatie Systeem. Dit is een onderwerp dat we natuurlijk in collegialiteit bespreken. Ik kan niet garanderen dat we alle terugkeerders in beeld hebben, maar we moeten wel het gevoel hebben dat we er alles aan doen om ze in beeld te hebben. Daar kan de Kamer van op aan. Het SIS is daar natuurlijk een ontzettend belangrijk instrument bij. Ik had gedacht dat ik de heer Knops en de heer Omtzigt tevreden zou stellen met mijn brief over de motie-Omtzigt. Ik heb er ook tijden niets over gehoord, dus ik dacht dat het gelukt was. Wanneer ik in Nederland een paspoort signaleer met een, formeel gezegd, «ter vervallen verklaring», dan kijk ik ook of er een paspoort tweede nationaliteit is. In het actieprogramma staat dat wij in zo'n geval de collega's van het andere land waarschuwen, zodat zij de mogelijkheid hebben iets te doen met dat paspoort. Dat kan ik niet afdwingen. Via de heer Knops zeg ik de heer Omtzigt toe – ik meen dat zijn bijdrage ook zo is bedoeld – dat ik in de voortgangsrapportage van 11 november zal weergeven hoe we hiermee omgaan en wat onze ervaringen zijn. Naar mijn mening kan de heer Omtzigt echter nog steeds heel tevreden zijn met mijn antwoord; er is ook hard aan gewerkt.

De heer De Roon heeft twee vragen gesteld. Waarom laat u ze niet gewoon gaan? Deze vraag wordt mij vaak gesteld. Deze vraag heb ik ook met mijn Amerikaanse collega's in het Witte Huis besproken. Zij staan vierkant achter onze aanpak: alsjeblieft, zet alle middelen in om ze niet te laten gaan. Als je dat namelijk niet doet, gaan ze daarheen. Daar worden ze getraind en gaan ze vechten. Als ze vervolgens terugkeren, zijn ze een groter gevaar. Dat moet je dus niet willen. Mijn collega's en ik staan dus uit veiligheidsoverwegingen vierkant achter deze aanpak. Ik hoop zeer dat ik de heer De Roon daarmee kan overtuigen.

De heer De Roon heeft ook gevraagd waarom wij geen grenscontroles invoeren. In Nederland zijn er controles aan de EU-buitengrens, aan de Schengenbuitengrens, bijvoorbeeld op Schiphol. Dat weet de heer De Roon natuurlijk ook. Structurele controles aan de binnengrens hebben weinig toegevoegde waarde. Zoals bekend, oefent de Koninklijke Marechaussee, de KMar, wel mobiel vreemdelingtoezicht aan de binnengrens uit. Daarbij kunnen ze natuurlijk zaken meenemen. Het vrije verkeer van personen in het Schengengebied conform het Schengenverdrag is een groot goed en het opzeggen van het Schengenverdrag is niet aan de orde.

De heer Van Klaveren heeft gevraagd om de administratieve detentie van terugkerende Syriëgangers mogelijk te maken. Onder de huidige wetgeving is dat niet mogelijk; het wordt ook niet wenselijk geacht. Dat is ook besproken bij de behandeling van het jihadprogramma. Waarom niet? Omdat het OM naar onze mening over voldoende wettelijk instrumentarium beschikt om daar waar mogelijk strafrechtelijk op te treden.

De heer Van Klaveren heeft ook gevraagd naar de mogelijkheid om paspoorten van ronselaars in te nemen. Dat is pas een zinvolle maatregel als een ronselaar van plan zou zijn om uit te reizen. In andere gevallen zijn gewoon de strafrechtelijke maatregelen van toepassing en treedt het OM op. Als er tekenen zijn die wijzen op uitreizen, wordt de maatregel uiteraard toegepast. Als er aanwijzingen van ronselen zijn, treedt uiteraard het OM op, zoals onlangs ook is gebeurd.

De voorzitter: Ik dank de Minister voor zijn beantwoording. Mijnheer De Roon, uw tweede en laatste interruptie.

De heer **De Roon** (PVV): Met alle respect, maar aan zaken als «focus, prioritering, gevoel van urgentie, speciaal team, investeringen in het OM en de mogelijkheid om vermogens te blokkeren», heeft de burger natuurlijk heel weinig. Die wil beschermd worden tegen terroristen, die dit soort maatregelen meestal weten te ontlopen. De IND heeft ons laten weten dat er op dit moment al tientallen mensen met bloed aan hun handen vanuit Syrië naar ons land zijn gekomen. Zorg er nou voor dat die mensen hier niet komen. Doe de grenzen gewoon dicht voor mensen uit islamitische landen. Dan krijgen we al die ellende hier niet binnen. Laat die aspirant-jihadisten, die in het Midden-Oosten willen gaan strijden, wel gaan en luister niet naar die Amerikanen. Laat ze gaan, maar doe wel de grenzen dicht zodat ze niet meer terug kunnen komen. Zet daar nou scherp op in. Dit kabinet heeft militairen de opdracht gegeven om niet in militair uniform in het openbaar vervoer te gaan zitten. Als ze dat toch doen, kunnen ze voor de rechter worden gesleept. Veel dieper kun je nu toch niet al buigen en door het stof gaan voor die Islamitische Staat. Ik vraag de regering dan ook om de dingen die ik net heb genoemd, wel te doen en om mensen die hun IS-sympathie uitdragen en onze rechtsstaat dus met geweld omver willen werpen, het land uit te zetten of, als dat niet kan, gewoon op te sluiten.

Minister **Opstelten**: Het is belangrijk dat we alle maatregelen nemen die we met elkaar hebben afgesproken. U kent het actieprogramma tegen jihadisme. We zijn ook van plan om ten aanzien van een aantal zaken snel wetsvoorstellen naar de Kamer te sturen. Het is echter heel belangrijk dat wij maximaal proberen tegen te gaan dat mensen naar Syrië of Irak vertrekken om zich aan te sluiten bij ISIS. Als ze sympathieën hebben, opruien en zich haatdragend uitlaten, discrimineren of anderszins ronselen, dan treedt het OM op. Dat pakt ze aan en brengt ze voor de rechter. Er lopen momenteel 30 zaken. Kortgeleden is er ook weer iemand opgepakt. U ziet dus dat dit gebeurt. Het is niet goed om ze te laten gaan en dan maar te zeggen: we houden ze tegen zodat ze het land niet binnen kunnen komen. Dat doen we ook, maar er bestaat altijd een risico dat ze terugkomen. Niet voor niets wordt dit in internationaal verband als de veiligheidsstrategie gehanteerd. Wij doen dit dan ook samen met onze collega's en natuurlijk met de diensten die heel goed met elkaar moeten samenwerken om dit te kunnen monitoren, teneinde de intelligence te hebben om te zien waar iedereen zit. Daar moeten we ons op concentreren. Ik zou de heer De Roon ook willen vragen om dat voor te staan.

De heer **De Roon** (PVV): Ik weet niet wat ik nou erger vind: de onhandigheid of de slapheid van dit verhaal. Het deugt in ieder geval van geen kant en levert niet genoeg op voor de veiligheid van de burgers. Die hebben echt behoefte aan meer en aan krachtiger, in plaats van aan dit soort praatjes.

Minister **Opstelten**: Ik denk dat dit niet juist is. De heer De Roon kan dit ook niet serieus bedoelen. Als duidelijk is dat je een veel groter risico creëert voor de burgers van ons land als je die mensen de grens over laat gaan, moet je dat ook niet doen. Het tweede punt is dat onze diensten civiel en militair de maatregelen nemen die noodzakelijk en functioneel zijn. Dat is ook het beleid dat de burger verwacht van zijn overheid en van het kabinet.

De **voorzitter**: Ik dank de bewindslieden voor hun beantwoording in eerste termijn. Het is precies 16.00 uur. Je zou zeggen dat we binnen de tijd zijn, ware het niet dat de volgende mogelijkheid zich aandient. De woordvoerders hebben de gelegenheid tot een tweede termijn van één minuut. De Minister van Buitenlandse Zaken moet om 16.00 uur weg. Hij

heeft mij echter toegezegd dat hij, indien de woordvoerders zich kunnen houden aan één minuut, nog kort kan antwoorden in tweede termijn.

De heer **Van der Staaij** (SGP): Omdat we nog een derde termijn hebben waarin wij ons uitvoerig kunnen uitspreken, is het ook weleens gebruikelijk dat wij de tweede termijn beperken tot de brandende vragen die nog van belang zijn voor de oordeelsvorming in derde termijn.

De **voorzitter**: Mijnheer Van der Staaij, fantastisch dat u zo aansluit bij mijn voorstel.

Het woord is als eerste aan de heer Ten Broeke.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Voorzitter. De strategie voor de korte termijn lijkt duidelijk. Tegelijkertijd is het ook van belang dat er aandacht wordt besteed aan een strategie voor de lange termijn. Ik denk dat wij kunnen vaststellen dat dit geen missie is met een duidelijke end state. De missie heeft wel een end date, maar dat geldt niet voor de strijd. Onze bijdrage is een onderdeel van de eerste fase, zegt het kabinet. Je zou kunnen zeggen dat een routekaart niet mogelijk is, maar we moeten wel het kompas delen, waarbij onze principes over democratie, vrijheid en mensenrechten leidend zijn.

Ik heb nog een paar vragen voor de Minister van Buitenlandse Zaken. Hoe zit het nu met de samenwerking tussen de Arabische landen en onze leverage ten aanzien van Bagdad? Hoe zit het met de verhouding tussen Bagdad en Erbil? Hoe zit het met het Iraanse nucleaire programma? Ik vraag de Minister om deze vragen in een paar grove schetsen te beantwoorden, ongetwijfeld ook binnen één minuut.

Er zijn ook geruchten dat ISIS terrein wint. Zij hebben niet alleen de helft van de provincie Al-Anbar in handen; ook speelt er een regionale component in Pakistan, waar we het misschien vandaag toch even over moeten hebben.

Twee weken geleden is de motie-Servaes over het afknippen van ISIS ingediend. De Minister van Veiligheid zei daar iets over. Heeft het bezoek van de Minister aan de VN in New York en misschien ook zijn bezoek aan regeringsfunctionarissen in de VS op dat vlak nog iets opgeleverd? De VS doen wat dat betreft goed werk.

De heer **Servaes** (PvdA): Voorzitter. Het moge duidelijk zijn dat de keuzes die het kabinet maakt zeer overeenkomen met de keuzes die de fractie van de Partij van de Arbeid maakt: inzet in Irak maar voorlopig niet in Syrië. In eerste termijn heb ik gezegd dat ik ten aanzien van het mandaat graag een proactieve inzet van het kabinet verwacht. Ik ben zeer tevreden met wat de Minister daarover heeft gezegd: stap voor stap, ruimte voor gesprek, het blijven voeren van de discussie, onderlinge contacten tussen juristen et cetera. Ik heb daar veel waardering voor. Ik zou zeggen: ga daarmee door en houd ons daarvan op de hoogte, want het is wel belangrijk dat zichtbaar is op welke manier Nederland aan die discussie meedoet, vanzelfsprekend steeds met respect voor en zorgvuldigheid jegens het volkenrecht zoals wij dat kennen.

Wat de financiering betreft sluit ik aan bij collega Ten Broeke. Ik heb gesproken over donoren, sponsors vanuit de golfstaten. We weten ook dat de oliehandel een groot probleem is. Ik vraag de Minister om nog eens te bekijken wat we met name in Europees verband extra kunnen doen. Ik verwacht niet direct een antwoord op die vraag, maar wel als onderdeel van de geannoteerde agenda van de volgende Raad Buitenlandse Zaken, die over een week of twee door deze commissie besproken wordt.

De heer **Van Bommel** (SP): Voorzitter. Ik heb in mijn eerste termijn benadrukt dat het politieke en sociaaleconomische spoor van hervormingen, waar de regering in de brief naar verwijst en waaraan in New

York aandacht is besteed, van het grootste belang is, ongeacht hoe men over deze missie denkt. De regering verwijst ernaar, ik verwijst ernaar en anderen verwijzen ernaar. De vraag is hoe dat proces geloofwaardig gestalte kan krijgen. De problemen zijn bekend, maar ik heb niet gehoord wat daarover in concreto is afgesproken. Welke stappen moeten worden gezet om inderdaad de reële verwachting te kunnen hebben dat er sprake is van beleid dat echt rekening houdt met de belangen van groepen die zich nu aansluiten bij IS(IS)? Ik heb gevraagd naar de mogelijke negatieve gevolgen, die nu al gesignaleerd worden door het Syrisch Observatorium voor de Mensenrechten. Er zou sprake van zijn dat mensen zich als gevolg van de luchtaanvallen aansluiten bij IS; het gaat om 6.000 extra strijders, van wie er 1.300 uit het buitenland komen. Het Rode Kruis signaleert een toegenomen humanitaire nood. En wat te denken van de samenwerking die er in Syrië tot stand lijkt te komen tussen bewegingen als ISIS, Al-Nusra en Khorasan?

De heer **Knops** (CDA): Voorzitter. Ik dank de bewindslieden voor hun beantwoording van de vragen. Wij hebben al eerder aangegeven dat wij de missie steunen, maar een andere opvatting hebben over het mandaat. Het kabinet heeft ook zelf aangegeven dat zijn huidige opvatting niet in beton is gegoten en kan veranderen. We kijken daarnaar uit. Ik sluit mij aan bij de opmerking van de heer Servaes dat een proactieve rol gewenst is. Wij hebben te maken met zeer stroperige processen, en het is onze verantwoordelijkheid om die processen daar waar mogelijk te versnellen omdat het humanitaire leed nog steeds toeneemt.

Ik heb nog wel een vraag over de geoefendheid van de F-16-vliegers. In het verleden werd dat deels gecompenseerd uit HGIS. De CdS zei afgelopen maandag dat dat dit keer niet gebeurt, maar dat er middels roulaties een soort van variëteit wordt aangebracht. Is daarmee gegarandeerd dat het niveau van alle skills op peil blijft?

Ik blijf erbij dat je dit soort operaties, hoe belangrijk ze ook zijn, onmiddellijk vergezeld moet laten gaan van financiering niet alleen voor dit moment maar ook voor de komende jaren. Daar moet volstreekte helderheid over zijn, gegeven het feit dat we te maken hebben met een instabiele, onveilige wereld. Ik vind het jammer dat daar niet de gewenste duidelijkheid over is gekomen.

De heer **De Roon** (PVV): Voorzitter. De Minister van Veiligheid en Justitie sloot zijn eerste termijn af met de mededeling dat hij die aspirant-jihadisten juist wel gaat tegenhouden, omdat ze nog veel erger zouden zijn als ze terugkeren. Ik vind dat geen goed beleid, want die aspirant-jihadisten, die de Islamitische Staat willen helpen vestigen, hebben een ideologie in hun hoofd die met zich brengt dat ze de Islamitische Staat ook hier willen vestigen. Het blijven dus probleemgevallen en tijdbommen, die we niet moeten koesteren in ons land, maar moeten laten gaan en zo nodig eruit moeten kieperen. Het wordt pas een probleem dat je ze laat gaan als je er vervolgens niet goed voor zorgt dat ze niet terug kunnen keren. Dat wil de Minister blijkbaar niet doen. Daarvoor verwijst hij weer naar allerlei Europese verdragen. Ik zou zeggen: hou daar nou mee op, zorg ervoor dat de burger die mate van veiligheid en bescherming krijgt waar hij gewoon recht op heeft; al die terroristen en potentiële terroristen moeten weg. Sluit de grenzen in plaats van ze open te houden, zodat we meer veiligheid in ons land krijgen. Die potentiële jihadterroristen, die nu in de wijken in Den Haag over straat lopen, zijn tijdbommen die een keer tot ontploffing gaan komen. Dat houdt de Minister toch niet tegen. Hij denkt wel dat hij dat kan, maar dat gaat hem niet lukken. Ik waarschuw hem daarvoor en vraag hem om dit beleid echt te herzien en om steviger op te treden.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Voorzitter. Ik dank de Ministers voor hun beantwoording. We spreken over de bijdrage voor een jaar, maar het is natuurlijk een commitment voor de langere termijn. Ik dank de Minister van Defensie ook voor de toezegging om ons wanneer dat mogelijk is nadere informatie te doen toekomen over de militair-operationele inzet en de eventuele afdekking van de risico's.

Het is goed dat het kabinet kiest voor Irak en de deur ten aanzien van Syrië niet dichtgooit. Dat zal een belangrijke uitkomst van het debat van vandaag zijn. Ik sluit mij aan bij de collega's die vragen om een actieve en zichtbare inzet om een mandaat te verkrijgen, teneinde het voor nu te regelen en uiteraard ook met het oog op de vetobeperkingen op de langere termijn.

Ten aanzien van de humanitaire inzet zei Minister Ploumen dat we, naar analogie van de Tour de France, verder vooraan in het peloton gaan fietsen. Ik hoop wel van haar te horen welke nadere plannen zij heeft en op welke manier zij dat nieuwe potje, dat een half miljard bevat, wil inzetten om die strategie een flinke slinger te geven. We zijn het met elkaar eens over de urgentie en de richting, maar het lukt ons op de een of andere manier nog steeds niet om daar ook op de grond voldoende gevolg aan te geven.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Voorzitter. Ik begin met een citaat van Dietrich Bonhoeffer: «Silence in the face of evil is itself evil. Not to speak is to speak. Not to act is to act». Terwijl wij met elkaar hierover spreken, dreigt Kobani te vallen en onder de voet te worden gelopen door ISIS. Ik paraphraseer de woorden van de Minister van Buitenlandse Zaken: wat zeg je tegen de vluchtelingen, wat zeg je tegen de Koerden op het moment dat zij dreigen om te komen, terwijl wij een discussie voeren over het volkenrechtelijk mandaat? Ook wij hebben aangedrongen op een volkenrechtelijk mandaat, maar voegen daaraan toe: kijk wat je kunt doen voor de mensen die nu dreigen om te komen. Ik pleit er daarom voor om ten aanzien van Syrië de mogelijkheden te bekijken om in heel specifieke situaties zoals nu in Kobani vluchtelingen te ontzetten, en om voor de toekomst een toetsingskader te ontwerpen. We hebben er weliswaar een aantal opmerkingen over gemaakt, maar er moet sneller duidelijkheid over komen in welke situaties het kabinet zal besluiten om humanitair in te grijpen.

Ten aanzien van de financiering sluit ik mij aan bij de collega's die stellen dat je niet over je graf heen kunt regeren en niet nu al het budget voor 2019-«20 kunt aanspreken; er moet een degelijke financiering komen. Hoe gaan we bovendien monitoren dat met ons geld geen wapens worden gekocht door radicalere krachten in Syrië?

De heer **Van Ojik** (GroenLinks): Voorzitter. Iedereen lijkt het eens te zijn over een langdurig commitment en een geïntegreerde inzet van een breed scala aan instrumenten. Echter, hoe gaan we dat precies operationaliseren? De artikel 10-brief spreekt van een campagneplan, dat onder leiding van de Verenigde Staten en met betrokkenheid van een groot aantal andere landen op dit moment wordt opgesteld. Dat is, zo zeg ik aan het adres van de Minister van Defensie, niet alleen een militair campagneplan, maar juist ook een campagneplan waarin militaire, politieke en humanitaire elementen met elkaar worden verbonden. Wat wordt het precies, wie gaat het opstellen, hoe is de Nederlandse bijdrage daaraan gegarandeerd en wanneer komt het?

De heer **Van der Staaij** (SGP): Voorzitter. Ik dank de bewindslieden voor de beantwoording. Ik heb nog één brandende vraag. Kan de Minister van Defensie nadrukkelijk bevestigen dat de kosten van deze missie niet in rekening worden gebracht ten koste van de extra investeringen in Defensie?

De **voorzitter**: Mevrouw Thieme laat zich verontschuldigen vanwege een vergadering elders.

De heer **Van Klaveren** (Groep Bontes/Van Klaveren): Voorzitter. Ik zal het kort houden. Ik krijg graag nog een antwoord op mijn vraag over de halfslachtige houding van de Turken, die de basis in Incirlik niet ter beschikking hebben gesteld voor aanvallen op de terroristen van ISIS. Ook krijg ik graag een antwoord op de vraag welke strategie er gevolgd wordt ten aanzien van Iran. De gevaarlijke nucleaire ambities evenals de relatie met het Syrische regime zijn natuurlijk niet los te zien van de huidige ellende met ISIS. Tot slot wijs ik erop dat een deugdelijke financiering mogelijk is. Bekostig de missie met de 200 miljoen juridisch niet-verplichte gelden op de begroting van Ontwikkelingshulp.

De **voorzitter**: Daarmee zijn we aangekomen bij de beantwoording in tweede termijn door de Minister van Buitenlandse Zaken. Na zijn beantwoording zal hij de vergadering verlaten en vervolgen we met de beantwoording door de overige bewindslieden.

Minister **Timmermans**: Voorzitter. De heer Ten Broeke heeft een vraag gesteld over de samenwerking tussen de Arabische landen. Zonder de betrokkenheid van regionale partners zal die niet slagen. Die Arabische landen moeten dus echt goed betrokken blijven worden bij deze aanpak. Er is brede steun in woord en daad. Dat laat ook zien dat regionale partners IS ervaren als een directe bedreiging en ook de bestrijding van IS zien als een breed gedragen, gemeenschappelijk belang. Mijn collega uit de Emiraten kwam mij trots vertellen dat de eerste piloot van zijn luchtmacht die daar had opgetreden, heel bewust een vrouw was geweest. Ik heb hem om tips gevraagd hoe ook wij meer vrouwen in F-16's kunnen krijgen; dat zou voor Nederland immers ook een goede zaak zijn. Voor de Emiraten was dit een manier om duidelijk te laten zien dat zij afstand nemen van de daar heersende ideologie. Als de relatie tussen Bagdad en Erbil niet goed is, is dat een dealbreaker voor de toekomstige staatsstructuur die wij daar graag zien, waarin alle groeperingen in Irak vertegenwoordigd zijn. De Koerden hebben een deadline van drie maanden gesteld waarbinnen een aantal hervormingen in de Iraakse staat zouden moeten plaatsvinden. Over en weer zijn er nu heel veel contacten tussen Bagdad en Erbil. De belangrijkste wensen van de Koerden luiden als volgt: de goedkeuring van het nationale budget, waarvan 17% voor de Koerdische autonome regio is, het betalen van ambtenarensalarissen – dat is een tijd achterwege gebleven – en het betalen van de salarissen van de peshmerga's. Wij blijven erop aandringen dat Bagdad en Erbil goed samenwerken, omdat wij dat beschouwen als een essentiële voorwaarde voor het slagen van de regering. Daarbij hoort ook het coöpteren van de soennitische Arabische bevolking in Irak, die op dit moment nog te veel langs de zijlijn staat en zich in een duivels dilemma bevindt. Moet zij zich aansluiten bij Bagdad, terwijl zij door Bagdad de afgelopen jaren zo slecht behandeld is of moet zij zich aansluiten bij IS, waarmee zij het onheil op veel langere termijn over zichzelf afroept? Alles wat wij kunnen doen om ervoor te zorgen dat ze zich aansluiten bij Bagdad, is van het grootste belang. Door verschillende leden zijn ook vragen gesteld over Iran. Natuurlijk is het niet de bedoeling dat we óf Assad óf Iran in een zetel helpen door IS aan te pakken. Dat ben ik zeer met de heer Ten Broeke eens. Laten we hopen dat de nog lopende onderhandelingen over het nucleaire programma ook vruchten gaan dragen. Vorige week in New York hoorde ik daar heel voorzichtig positieve geluiden over. We moeten ervoor zorgen dat Iran, dat al heel lang deel van het probleem is, nu ook de kans krijgt om een deel van de oplossing te worden. Dan moet er wel een akkoord

worden gesloten met de internationale gemeenschap over het nucleaire programma. Ik hoop dat dit op korte termijn door Catherine Ashton kan worden gerealiseerd.

De heer Servaes heeft vragen gesteld over de financiering van IS en de rol van de golfstaten daarbij. We moeten er in internationaal verband nog meer voor zorgen dat de olie niet verkocht kan worden. Dat begint ermee dat IS niet de beschikking kan krijgen over olie. En als het wel olie heeft, moet het die niet kunnen verkopen. Ook Minister-President Rutte heeft in de Veiligheidsraad sterk aangedrongen op scherpere sancties en adequate monitoring. Daar wordt nu met de voorzitter van het VN-sanctiecomité, Australië, over gesproken. In alle contacten die wij hebben met landen in de regio zullen wij dit onderwerp hoog op de agenda zetten, omdat wij vinden dat je de lifeline van IS op die manier moet zien af te breken.

De heer Voordewind vraagt terecht aandacht voor Kobani. Het is een heel ingewikkelde situatie, die helaas niet erg afwijkt van de ellende die op dit moment overal in Syrië kan worden aangetroffen. Er is sprake van een zeer zorgelijke situatie met grote humanitaire nood. Ingrijpen is het ultimatum remedium, maar zal natuurlijk altijd een mogelijkheid blijven. We moeten nu bezien op welke manier wij met name de Turken kunnen helpen om ook aan de vluchtelingen uit Kobani verlichting te bieden. Het heeft dus zeker onze aandacht en wij zullen het internationaal aan de orde blijven stellen.

Gevraagd naar de financiering herhaal ik dat ik vind dat het echt deugdelijk gefinancierd is. De missie wordt gewoon betaald uit de begroting van Defensie, en via de marges in HGIS zorgen we ervoor dat het de komende jaren helemaal rond loopt. Daar kan geen misverstand over zijn. Ik signaleer nogmaals dat ik met de Kamer van mening ben dat over de bredere problematiek, de langetermijnproblematiek, een discussie zal moeten worden gevoerd.

Van mij wordt een actieve inzet ten aanzien van het mandaat voor Syrië gevraagd. Ja, ik ben het daarmee eens, maar die inzet moet er niet toe leiden dat we het omgekeerde bereiken, namelijk een «njet». Dat vraagt van ons dat wij voorzichtig opereren op dat punt.

Daarmee meen ik de aan mij gestelde vragen te hebben beantwoord.

De voorzitter: Ik dank de Minister van Buitenlandse Zaken. Hij laat zich verontschuldigen vanwege een bijeenkomst elders.

Minister Hennis-Plasschaert: Voorzitter. Als ik het goed heb geteld, zijn er nog twee vragen aan mij gesteld. Ik begin met de vraag over het op peil houden van de skills en het trainingsniveau van de vliegers. In eerste termijn heb ik daar al kort op gereageerd. Natuurlijk leidt de inzet tot een impact op het trainingsniveau. Dat betekent dat je er meer tijd aan moet besteden om alle vliegers weer op niveau te laten zijn qua skills. Als de vliegers in het inzetgebied zijn, behouden zij bepaalde skills, maar andere skills kunnen zij daar niet oefenen. Ook kunnen zij daar niet de simulator in. Dat heeft altijd gevolgen voor de tijd na de inzet. Ik heb net aangegeven dat ik verwacht dat de impact beperkt zal zijn, omdat we, zoals de Commandant der Strijdkrachten terecht opmerkte tijdens de technische briefing, met heel korte schema's van vier tot acht weken gaan werken. Er wordt onder de vliegers snel gewisseld. Voor de rest geldt een roulatieschema van vier maanden. Dat is trouwens ook niet extreem lang, maar bij de vliegers is het heel kort. Dat betekent dat we altijd rekening moeten houden met de factor tijd, om na de inzet alle vliegers weer op niveau te kunnen krijgen; dat heeft niet zozeer met geld te maken.

Ik weet niet waar de verwijzing naar HGIS vandaan kwam, maar ik vermoed dat dit te maken heeft met het aantal vliegers toentertijd dat niet in het budget was opgenomen. Dit is een ander verhaal. Zo hebben wij het opgelopen. Als daar verandering in optreedt of als ik vind dat daaraan iets moet veranderen, zal ik de Kamer dat laten weten.

De heer Van der Staaij vroeg of we het niet ten koste laten gaan van extra intensiveringen. Het antwoord daarop is nee. Collega Timmermans heeft net uitgelegd hoe het werkt. Het gaat naar de post onvoorzien in HGIS en komt terug naar de Defensiebegroting, want wij gaan voorfinancieren. De Kamer weet dat Defensie te maken heeft met een onderrealisatie op de investeringen. Dat is niet fraai. Daar ligt een hoeveelheid factoren aan ten grondslag. Daar heb ik uitgebreid met de Kamer over van gedachten gewisseld. Dat zorgt er wel voor dat we nu een gaatje hebben om die voorfinanciering te organiseren. Die middelen vloeien later weer terug naar de Defensiebegroting, via die tegengestelde schuif. Dus nee, de intensivering zoals die was voorzien in de begroting blijft gewoon overeind. En dat is maar goed ook, zeg ik tegen de heer Van der Staaij.

Minister Ploumen: Voorzitter. De heer Sjoerdsma vroeg nog naar de ambities met het nieuwe noodhulpfonds. Een aantal van de ambities heb ik al omschreven in de brief. Volgende week hebben we specifiek hierover een algemeen overleg. Het lijkt mij goed om er dan nader op in te gaan, maar laat ik nu alvast zeggen dat de heer Sjoerdsma en ik – voor zover ik dat kan overzien, en dat is een heel eind – in dezelfde richting denken, zowel ten aanzien van de inhoudelijke inzet van die ambities alsook het niveau ervan.

Minister Opstelten: Voorzitter. Aan mij zijn nog twee vragen gesteld. De heer Ten Broeke vroeg of tijdens mijn bezoek van gisteren en eergisteren aan Washington ook gesproken is over de VN-resolutie over de foreign fighters. Ja, voortdurend. Ik wijs in dat verband ook op een Nederlands-Marokkaans initiatief met good practices dat is geadopteerd tijdens een ministeriële bijeenkomst van het Global Counterterrorism Forum. Dat is een samenwerkingsverband van zo'n dertig landen op verschillende continenten waar wij inderdaad een belangrijke rol in spelen. Het betreft een belangrijk onderdeel, een basisonderdeel van de resolutie. Met elkaar en met dezelfde instrumenten gaan we ISIS bestrijden. Tegen de heer De Roon zeg ik dat er geen misverstand over mag bestaan dat we potentiële jihadisten niet koesteren. Als ze gaan, sluiten ze zich daar aan bij terroristische organisaties, ondergaan ze daar trainingen en nemen ze daar deel aan gevechtshandelingen. Door ze te laten gaan, zouden wij meewerken aan een verdere versterking van ISIS met westerse strijders. Dat wil ik voorkomen. Deze risicopersonen kunnen door de diensten ook beter in Nederland dan in het buitenland in de gaten worden gehouden. Wij pakken ze natuurlijk ook strafrechtelijk aan. Bij terugkeer vormen deze personen een nog groter risico dan bij de aanvang van de uitreis. Ons beleid is er van begin af aan op gericht geweest om te voorkomen dat ze terugkeren. Daar werken we met man en macht aan; moge dat duidelijk zijn. Bij terugkeer zijn ze ideologisch nog extremer en nog beter getraind en zeer goed in staat wapens te hanteren. Ze oefenen ook aantrekkingskracht uit op potentiële jihadgangers. Ze zijn wellicht getraumatiseerd en zeer onberekenbaar en daarmee een groot risico voor de Nederlandse nationale veiligheid.

De voorzitter: Ik dank de bewindslieden voor hun beantwoording in tweede termijn.

Er zijn vijf toezeggingen gedaan door de regering.

- De heer Van Bommel heeft gevraagd naar de afspraken van de Iraakse regering met de Koerdische autoriteiten. Deze vraag wordt schriftelijk beantwoord.
- De Kamer wordt in een brief nader geïnformeerd over de uitvoering van de trainingsmissie en in de volgende kwartaalrapportage over het verloop van de missie, waaronder ook de medische voorziening.
- De Kamer wordt geïnformeerd, mocht Nederland worden ingezet voor Forward Air Controlling.

- Voor de begrotingsbehandeling stuurt de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking informatie naar de Kamer over de inzet en de plannen voor een humanitair spoor in Irak en Syrië.
- De Minister van Veiligheid en Justitie zal in een voortgangsrapportage op 10 november aanstaande informatie verschaffen over de uitvoering van de motie-Omtzigt met betrekking tot het innemen van paspoorten.

Ik dank de leden en de bewindspersonen. Ook dank ik de ondersteuning, de bezoekers op de publieke tribune en de luisteraars elders. Een speciaal woord van dank gaat uit naar de Dienst Verslag en Redactie, die het verslag van de technische briefing gisteren al gereed had. Ik dank eenieder voor de prettige samenwerking in dit overleg, dat een halfuur uitliep. Om 21.00 uur vanavond vindt de plenaire afronding plaats.

Sluiting 16.28 uur.